

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2017

Bc. Michaela Sudová

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Příspěvek k postavení československé ženy v
letech 1918–1938**

Bc. Michaela Sudová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Příspěvek k postavení československé ženy

v letech 1918–1938

Bc. Michaela Sudová

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Lukáši Novotnému, Ph.D. za obětavý přístup, odborné rady a podnětné připomínky, které mi napomohly k sepsání této práce.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	ČESKÁ ŽENA V 19. STOLETÍ	6
2.1	Postavení ženy v rodině	6
2.1.1	Dětství a dospívání dívek.....	7
2.1.2	Manželství.....	8
2.2	Přístup žen ke vzdělání a pracovnímu uplatnění do roku 1918.....	10
2.2.1	Vzdělávací ústavy pro ženy	12
2.2.2	Ženy na univerzitách	13
2.2.3	Pracovní uplatnění vzdělaných žen	15
3	POSTAVENÍ ŽENY V RODINĚ A EMANCIPACE.....	17
3.1	Právní postavení československých žen	18
3.1.1	Problém interrupce.....	21
3.2	Manželství.....	23
3.2.1	Porodnost a zdravotní péče o ženy	23
3.3	Rozvod.....	25
3.4	Měšťanská versus venkovská rodina	27
4	VZDĚLÁVÁNÍ A PRACOVNÍ UPLATNĚNÍ ŽEN	30
4.1	Vzdělávání žen	31
4.2	Vzdělávací ústavy v Československu	32
4.3	Politika pro pracovní uplatnění žen	34
4.4	Pracovní uplatnění vysokoškolsky vzdělaných žen	37
4.4.1	Studium a pracovní uplatnění žen s právnickou profesí.....	38
4.5	Pracovní uplatnění žen bez vysokoškolského vzdělání.....	41
5	ŽENY A POLITIKA	45
5.1	Cesta československých žen do parlamentu	45
5.1.1	T. G. Masaryk a jeho podpora žen v politice	49

5.2	Ženy v politice.....	50
5.2.1	Témata ženské politiky	54
6	VÝZNAMNÉ ŽENY PRVNÍ REPUBLIKY	59
6.1	Františka Plamínková (1875–1942)	59
6.2	PhDr. Alice Masaryková (1879–1966).....	61
6.3	MUDr. Anna Honzáková (1875–1940).....	64
6.3.1	Vztah s Františkou Plamínkovou	65
7	ZÁVĚR	68
8	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	72
9	SEZNAM ZKRATEK	82
10	RESUMÉ	83
11	PŘÍLOHY	84

1 ÚVOD

Ženské emancipační hnutí vždy usilovalo o rovnoprávnost žen a mužů. Nejprve se zaměřilo na získání rovných práv, co se týče oblasti vzdělávání a pracovního uplatnění, později na získání rovných politických práv. Nejinak tomu bylo i v českých zemích v přelomových letech 19. a 20. století. Po roce 1918, v době, kdy se utvořila Československá republika, bylo dosaženo během prvních pár let rovnosti v oblasti vzdělávání žen, volebního práva a možnosti zastoupení žen ve veřejném životě, přesto ale přežívaly zastaralé názory, které ženu často degradovaly pouze do pozice matky. Ženy, které se chtěly věnovat i jiné činnosti, než pouze mateřské byly v zaměstnání dlouhodobě považovány za nadbytečné, zejména v době hospodářské krize, kdy se ozývaly hlasy pro uvolnění jejich pracovních míst mužům. V Československé republice tedy byla právně nastolena ústavou z roku 1920 demokracie, ale ženy musely stále o svá místa ve společnosti stále bojovat.

Stěžejním bodem předkládané diplomové práce je porovnání rovnoprávnosti žen a mužů před utvořením Československé republiky do roku 1918 a po jejím utvoření až do roku 1938. Dále práce poukáže na změny, týkající se rodinného práva, změny v oblasti manželství, rozvodu a celkového postavení ženy v rodině. Kromě každodenního života československých žen od útlého dětství má práce za cíl sledovat především dostupnost vzdělání pro ženy, zejména vysokoškolského, a jejich následného pracovního uplatnění. Opomíjené však nejsou ani práce, které nevyžadovaly dlouhodobé studium. U nekvalifikovaných prací je rovněž zkoumáno platové ohodnocení žen v porovnání s muži.

Dalším předmětem zájmu je i uplatnění žen v politice. Jsou zde vyjmenovány představitelky, které působily ve sféře veřejného života v Československé republice mezi lety 1918 až 1938. Kromě shrnutí cesty, kterou aktivistky pro volební právo žen musely ujít, než jim bylo umožněno zasedat v československém parlamentu společně s muži, je v této práci také shrnuto, jakými tématy se političky zabývaly. V práci je možno nalézt mnoho návrhů, které ženy v průběhu trvání celé první Československé republiky jako poslankyně v parlamentu podávaly. Je třeba zdůraznit, že jen málokdy tyto návrhy překračovaly rámec právní úpravy postavení matek a dětí.

V práci je rovněž několikrát zmíněna postava prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka, který se mnohokrát už před první světovou válkou, ale i po vzniku Československé republiky zasazoval o rovnoprávnost žen a mužů a rovněž jsou zde

vyjmenování i další muži a ženy, kteří se zasazovali o stejné životní podmínky pro obě pohlaví. V diplomové práci nejsou opomenuty ani vybrané představitelky Československé republiky, které se různými zásluhami zasloužily o zrovnoprávnění žen s muži. Tyto představitelky zakládaly či spoluzakládaly různé ženské spolky pro podporu vzdělání žen, začlenění žen do veřejného života a charitativní spolky, které měly usnadnit život zejména pracujícím ženám a matkám.

Diplomová práce je tematicky rozčleněna do pěti kapitol a několika dalších podkapitol. V první části práce, v kapitole číslo dvě je shrnuta problematika ženského postavení z přelomu 19. a 20. století. Tato kapitola představuje postavení ženy od útlého dětství až do dospělosti. Zahrnuto je zde právní postavení ženy v českých zemích do vzniku Československé republiky v roce 1918. Práce se dále zaměřuje na problematiku dívčího vzdělávání. V diplomové práci jsou vyjmenovány dostupné vzdělávací ústavy, ve kterých dívky studovaly, a je zde především nastíněn zápas za přístup žen k vysokoškolskému vzdělání, které se podařilo prosadit už na konci 19. století. Nejdříve byla ženám zpřístupněna filozofická fakulta Karlo-Ferdinandovy univerzity a o pár let později mohly ženy řádně studovat i na její lékařské fakultě.

Kapitola číslo tři pojednává o emancipačních snahách a postavení ženy v rodině po vzniku Československé republiky od roku 1918 až do roku 1938. Nejdříve je zpracováno právní postavení ženy, které díky československé ústavě z roku 1920 nabylo nových podob. Díky paragrafu 106 byla uzákoněna mezi pohlavími zásada o rovnosti, která ovšem ne vždy byla v praxi dodržena. Během prvních let Československé republiky došlo ke změnám v občanském zákoníku, které se týkaly oblasti manželství a rozvodu. Ve prospěch žen byla nově uzákoněna alimentární povinnost mužů vůči rozloučeným ženám. Političky se dále snažily po celou dobu trvání Československé republiky prosadit reformu rodinného práva a trestního zákoníku, v oblasti trestnosti za interrupci. V poslední podkapitole je nastíněn rozdíl mezi venkovskou a měšťanskou rodinou, která se vymezovala vůči dosavadním tradičním hodnotám.

V kapitole číslo čtyři jsou shrnuty snahy o vzdělávání žen a jejich následné pracovní uplatnění. V podkapitole o vzdělávání jsou vyjmenovány ústavy, ve kterých mohly ženy v Československu studovat. Dále je zde popsáno, jakým způsobem bylo ženám zpřístupněno vysokoškolské studium a kolik žen v této době v porovnání s muži vysokoškolského studia dosáhlo. Co se týče pracovního uplatnění vysokoškolsky

vzdělaných žen, jsou zde vyjmenovány obory, ve kterých ženy pracovně působily, a rovněž je zde představeno jejich početní zastoupení. Opomenuty nejsou ani profese, ke kterým nebylo třeba žádného zvláštního vzdělání. Jedna samostatná podkapitola je věnována studiu a pracovnímu uplatnění žen v právnických profesích, ke kterým získávaly ženy přístup postupně po celou dobu trvání Československé republiky.

Pátá kapitola diplomové práce se věnuje ženám, které působily od roku 1918 do roku 1938 v politice. Je zde shrnuta cesta, jakou ženy a ženské spolky musely projít, než jim bylo přiznáno volební právo a mohly působit v politické sféře. V práci jsou dále vyjmenovány jednotlivé proudy ženských hnutí, které nebyly v politické činnosti příliš jednotné. Po vstupu žen do československé politiky v roce 1918 začaly ženy aktivně rozvíjet své okruhy návrhů, kterým se po celou dobu své činnosti v parlamentu věnovaly a snažily se je prosadit. Tyto návrhy se týkaly především péče o matky a děti. V kapitole nechybí ani výčet žen, v rámci svých politických stran, které po celou dobu trvání Československé republiky aktivně působily v politickém životě.

Poslední šestá kapitola se věnuje vybraným významným ženám, které působily ve sféře veřejného života Československé republiky. První ženou, o níž tato kapitola pojednává, byla Františka Plamínková, která se věnovala nejprve profesi učitelky, později se uplatnila v politickém životě, kde především jako senátorka hájila prosazování rovných práv mezi mužem a ženou. Byla zakladatelkou a členkou celé řady ženských domácích i mezinárodních spolků usilujících o rovné postavení žen v oblasti vzdělání, volebního práva pro ženy a jejich pracovního uplatnění. Další vybranou ženou byla Alice Masaryková, která rovněž působila v oblasti politického života Československé republiky. Kromě toho byla zakladatelkou Československého červeného kříže, rovněž členkou ženských spolků a propagátorkou sociální péče v Československé republice. Poslední ženou, o které kapitola pojednává, byla Anna Honzáková, první vystudovaná lékařka v českých zemích se svou první soukromou gynekologickou praxí. Kromě práce v ženských spolcích byla zakladatelkou Fondu Anny Honzákové-Hlaváčové pro stáří nebo nemoc práce neschopných žen.

Diplomová práce byla zpracována na základě vydaných a nevydaných pramenů, odborné literatury v českém, anglickém a francouzském jazyce týkajících se postavení žen Československu v letech 1918–1938. Základním zdrojem informací při zpracování této práce byly informace získané v archivech. V Archivu města Plzně ve fondu Státní ženský učitelský ústav v Plzni 1900–1948 našla autorka informace o

možnostech ženského vzdělávání v letech 1918–1938 a ve fondech Česká jednota paní a dívek v Plzni a Ludmila, dámský spolek československé strany lidové nalezla informace o podobách politických i nepolitických ženských spolků. O základním ženském spolku založeném během trvání Československé republiky nazývaném Ženská národní rada použila autorka informace získané ve stejnojmenných fondech v Literárním archivu Památníku národního písemnictví a Národním archivu. Pobočka Ženské národní rady byla založena i v Plzni, informace o ní nalezla autorka ve fondu Klub ženské národní rady v Plzni 1935–1948 v Archivu města Plzně.

Z Archivu Univerzity Karlovy byl použit fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, kde autorka nalezla užitečné informace týkající se přípuštění žen k právnímu studiu. V Literárním archivu Památníku národního písemnictví nalezla autorka ve fondech Plamínková Františka a Honzáková Anna bohatou korespondenci mezi Františkou Plamínkovou, Annou Honzákovou a Alicí Masarykovou, které představuje v poslední kapitole diplomové práce jako vybrané významné představitelky žen první Československé republiky.

Z vydaných pramenů bylo zejména využito publikace *Československé studentky let 1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*, kde autorka našla cenné informace týkající se statistických přehledů vysokoškolsky vystudovaných žen a informace týkajících se pracovního uplatnění žen. Informace o podpoře T. G. Masaryka vůči ženskému hnutí můžeme najít ve sborníku *Masaryk a ženy, díl 1. Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta republiky Československé T. G. Masaryka*. O postavení československých žen hojně publikovala v době trvání Československé republiky Františka Plamínková a Betty Karpíšková. Informace o ženách v zemědělství publikovala Marie Tumlířová ve své studii *Žena v československém zemědělství*. Právní postavení žen v československé republice přibližuje článek *Právní postavení ženy* od Josefa Tognera.

K přiblížení života žen na přelomu 19. a 20. století autorka využila publikace *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávací a ženské spolky v Praze v 19. století* od Marie Bahenské. K ženské politické činnosti před vznikem Československé republiky a vzdělávání žen využila autorka publikaci *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století* od Jany Malínské. Informace, které pomohly autorce přiblížit každodenní život dívek na přelomu 19. a 20. století v dětství a dospívání, získala autorka v publikaci

Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století od Mileny Lenderové a Karla Rýdla.

Ke statistickým přehledům, které se týkaly rozložení obyvatelstva v Československé republice v letech 1918–1938, byla nápomocna publikace *Dějiny obyvatelstva českých zemí a Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Ke sledování postavení ženy v Československé republice se pro tuto práci staly přínosem knihy *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století* od Jany Burešové, *Elusive equality. Gender, citizenship, and the limits of democracy in Czechoslovakia, 1918–1950* od Melissy Feinbergové a *Naše prababičky feministky* od Pavly Horské. Informace k právnímu postavení ženy v Československé republice získala autorka ve sborníku *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě* zejména v příspěvku o vývoji rodinného práva v meziválečném období od autorky Renaty Veselé. Informace o vzdělávání žen, ústavech, ve kterých bylo možné studovat, ale i o emancipaci žen získala autorka v monografii *České země v éře První republiky 1918–1938, díl třetí. O přežití a o život (1936–1938)* od Zdeňka Kárníka.

Monografie *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939* od Dany Musilové byla autorce nápomocna zejména při zjišťování činnosti žen v politickém životě. Při zpracování politické činnosti žen bylo rovněž využito internetového zdroje Digitální knihovny Poslanecké sněmovny parlamentu a Senátu České republiky. Byly použity zdroje z Národního československého shromáždění z let 1918–1920 a z Národního shromáždění československé republiky z let 1920–1925, 1925–1929, 1929–1935 a 1935–1938. Při zpracování diplomové práce bylo využito i mnoho dalších jiných monografií a článků, které autorce poskytly další důležité informace.

2 ČESKÁ ŽENA V 19. STOLETÍ

Role žen a identifikace s nimi byla v sociálních vrstvách odlišná, měnila se, i když jejich základní role matky zůstávala stále na prvním místě. V 19. století spočívala hodnota rodiny především v hmotném zajištění, proto naprosto převažovaly sňatky uvnitř sociálních skupin, v pocitu bezpečí jejích členů a ochrany navenek a v jejich vzájemné pomoci. Rodina byla řízena patriarchálně a podle tradic, což prosazovala i církev. Rozhodující moc měl mít podle zákona muž, který za ženu a děti zodpovídal. Podle občanského zákoníku z roku 1811 měly ženy respektovat mužovo rozhodnutí a dohlížet, aby se celá rodina podle něho řídila. Jen zvolna ustupovaly názory intelektuálů a lékařů ze začátku 19. století o nedokonalosti ženského organismu včetně jeho intelektuálních schopností, podobně jako se velmi pomalu prosazovaly názory o rovnosti lidí před zákonem. Od šedesátých let 19. století a s rozvojem industriální společnosti se začaly kromě jiného měnit i vzory rodinného chování, především došlo k významnému poklesu porodnosti. Ve středních vrstvách byla všeobecnější snaha o dívčí vzdělání, které se do konce století povedlo úspěšně prosadit i na univerzitě.¹

2.1 Postavení ženy v rodině

V rodině 19. století stál na jedné straně výdělečný muž, který zajišťoval rodinný příjem a účastnil se procesů politických rozhodování, na druhé straně byla žena, která působila ve sféře domácnosti a od níž se očekávalo, že bude obstarávat úklidové práce pro celou rodinu, vychovávat děti a ujme se případné péče o starší členy rodiny. I když toto uspořádání bylo po dvě staletí vnímáno jako jediné správné, existovala vedle něj uspořádání odlišná. „*Zatímco vdovec se zpravidla snažil o další ženitbu, případ vdov starajících se o nezletilé děti nebyl nijak výjimečný. Poměrně častý byl konkubinát, běžný v případech, kdy pár nechtěl či nemohl čekat na povolení k sňatku. Manželstvím někdy končil, jindy nikoli. Naopak jiné formy soužití, které se naučila tolerovat, ba někdy vyhledávat, současná společnost, byly výjimkou.*“²

¹ MACHAČOVÁ, Jana, *Žena v 19. století jako „přívěsek“?* In: ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana a kol., *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 209–210.

² LENDEROVÁ, Milena, *Rodina našich předků*. In: JIRÁNEK, Tomáš, LENDEROVÁ, Milena, MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009, s. 157.

2.1.1 Dětství a dospívání dívek

Podle rakouského občanského zákoníku z roku 1811 byl dítětem jedinec do sedmi let. Ve srovnání s dnešní dobou se rodilo mnohem více dětí, jelikož pouze vysoká natalita skýtala naději, že alespoň některý potomek dosáhne dospělého věku. Do roku 1880 se jedné ženě během jejího plodného období narodilo průměrně pět dětí (ženě vdané osm až devět), později tento počet poklesl a do roku 1936 se narodila ženě v průměru 1,7 dítěte (2,7 v případě vdaných žen). Tyto změny měly řadu příčin, a to prohloubení vzdělání žen, informovanost o neomalthuziánském hnutí prostřednictvím překladové literatury,³ ženskou emancipaci, změny v hodnotové orientaci a nové ekonomické postoje. Snaha o menší počet dětí byla nesporně diktována i změnou vztahu k dítěti, které se díky tomu stávalo předmětem výraznějších citových a materiálních investic.⁴

Narození dcery zůstávalo pro rodiče stále mírným zklamáním. V rodině stále očekávali narození syna jako dědice erbu, rodinného podniku či alespoň jména. Na druhé straně se vyskytovali otcové, kteří se těšili z narození dívky a již ji považovali za bytost stejně hodnotnou, jako byl chlapec. Očekávali od ní něhu, mírnost a oddanost. Stereotyp „hodná holčička“ a „zlobivý kluk“ se zrodil právě v 19. století.⁵ Nesporným faktem bylo, že narození dívky mělo pro rodinu neblahý ekonomický aspekt. S každou dcerou vyvstala otázka věna, což byla až do poloviny 20. století, do úplné ekonomické emancipace žen, otázka velmi závažná. Odpovídající věno znamenalo starost pro všechny sociální vrstvy, zejména pro rodiny státních zaměstnanců, úředníků a učitelů škol. Chlapci naproti tomu stačilo dát vzdělání a pak mu najít přiměřeně zámožnou nevěstu.⁶

Všeobecně se předpokládalo, že za výchovu dívky je odpovědná její matka. Ve venkovské rodině hospodyně učila dcery tradičním ženským pracím, k nimž náleželo vaření a péče o děti stejně jako předení lnu a vlny, chov drůbeže a mnoho jiných činností, v kterých byla nezastupitelná. Svou výchovou předávala žena o generaci dále to, co se sama od své matky naučila.⁷ Naproti tomu v měšťanské rodině se pro ženu nehodilo, aby vykonávala hrubé domácí práce.⁸ Úkolem matky bylo předat dceři

³ HORSKÁ, Pavla a kol., *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990, s. 396.

⁴ LENDEROVÁ, s. 178–180.

⁵ LENDEROVÁ, Milena, RÝDL, Karel, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006, s. 154–155.

⁶ LENDEROVÁ, s. 182, 185.

⁷ HORSKÁ a kol., s. 388.

⁸ Tamtéž, s. 393.

znalosti týkající se vedení domácnosti, principy náboženské a mravní a vstřípit jí vlastnosti, které byly pro ženu považovány za nezbytné, jako byly pokora, víra, trpělivost a poddajnost. V měšťanských rodinách se mohl na výchově podílet i soukromý vychovatel.⁹ Toto uspořádání platilo i na konci století, kdy dívčí vzdělání překračovalo běžný průměr. Dospívající dívky se začínalo vykat, měla právo na oslovení „slečno“ a mohla udílet rozkazy služebnictvu. Současně s tímto postavením nastal konec dětským přátelstvím, která neodpovídala postavení dané rodiny. Důvodem nebyly jen majetkové rozdíly, ale i neodpovídající stupeň vzdělání, důvěra v dobrou pověst a počestnost charakteru. Výchova dívky od dvanácti let do dívčina zasnoubení měla směřovat k tomu, aby položila základ k dobrému plnění jejího nejpřirozenějšího povolání, stát se matkou.¹⁰

2.1.2 Manželství

Přípravy k uzavření sňatku měly svoji tradiční podobu. Výběr vhodného partnera zůstával ještě v 19. století lokálně omezen, pouze ve městě bývala mobilita výraznější. Muž zpravidla požádal, osobně či písemně o ruku ženy, definitivní rozhodnutí však náleželo rodičům, nebo nápadníci volili opačný postup, kdy oslovili nejdříve rodiče. Ve výběru partnera hrály roli faktory ekonomické, sociální, náboženské, politické, případně profesní. Žena nesměla svým sňatkem ve společenském žebříčku poklesnout, spíše naopak. Do značné míry platilo, že se dcery pastorů, lékařů, právníků, důstojníků i řemeslníků vdávaly za muže stejné profese. Vysokoškolští profesoři, stejně jako právníci, se často ohlíželi po dcerách z úřednických rodin.¹¹

V roce 1880 byl průměrný věk žen, kdy vstupovaly do sňatku 25 let a kolem 11 % žen zůstávalo v padesáti letech stále svobodných.¹² Zajištění neprovdaných dcer představovalo pro rodinu skutečný problém, který přetrvával prakticky celé 19. století. Pokud se dívka neprovdala, byla v rodině často chápána jako přítěž, protože nemohla nijak přispět ke zvýšení rodinných příjmů. Sňatek byl tedy dívkami z měšťanských rodin a pravděpodobně i jejich rodiči vnímán jako hlavní životní cíl, alternativou k němu zůstávala role neplacené síly v domácnosti. Práci, kterou by vykonávaly ženy

⁹ BAHENSKÁ, Marie, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávací a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005, s. 25.

¹⁰ LENDEROVÁ, RÝDL, s. 251–255.

¹¹ LENDEROVÁ, s. 145–147.

¹² HORSKÁ, Pavla, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999, s. 65.

mimo domov, dokonce za mzdu, považovali příslušníci středních měšťanských vrstev za neodpovídající svému postavení.¹³

Došlo-li ve výběru partnera ke shodě, následovaly zásnuby, jejichž hlavním obsahem byl verbální slib snoubenců, dohoda o svatební smlouvě, výši věna a objemu výbavy. Délka zasnoubení nebyla závazná, ale za nevhodnější dobu byly považovány dva měsíce, tedy doba dostatečně dlouhá na to, aby obě strany doladily výši věna a určily datum svatby. Třebaže od roku 1868 bylo možné uzavírat sňatky občanské, katolické církevní sňatky jednoznačně převládaly.¹⁴ Svatba byla počátkem nového sociálního statusu. U muže byl znakem manželství pouze snubní prsten, zato u žen i jiný styl oblékání, které mělo za úkol odlišit vdanou ženu od svobodné dívky. Vdaná žena musela chodit se zakrytou hlavou, nosila čepce nebo klobouk. Znakem jejího nového postavení byl i nákupní košík, který byl jejím nezbytným doplňkem cesty na denní trh a vyjadřoval její panství nad kuchyní. Pánem v domě byl ale muž, který odpovídal za manželku, kterou měl povinnost živit, šatit a poskytnout jí přístřeší. Manželka mu na oplátku vytvářela nezbytné zázemí, v němž si mohl po namáhavé práci odpočinout. Od šlechtické a měšťanské manželky se navíc očekávalo, že bude svého chotě reprezentovat.¹⁵

Pokud se týče situace po uzavření manželství, záleželo na sociálním postavení. Nelze tvrdit, že u vyšších vrstev byla žena vždy vážena a milována, nicméně ženy na venkově měly postavení v manželství mnohem horší. Při manželských neshodách však nebylo na rozvod dlouho ani pomyšlení. V Rakousku byl podle konkordátu z roku 1855 uznáván rozvod dvoustupňový. Rozvod od stolu a lože zajišťoval, že rozvedení mohou bydlet odděleně a byli zbaveni manželských povinností, nicméně stále zůstávali právně dál v platném manželství a nemohli uzavřít jiný sňatek. To mohli teprve osoby rozloučené. V roce 1880 bylo v Rakousku napočteno 2957 osob rozvedených a rozloučených (popud k rozvodu dávali především muži) a do konce století se tento počet nijak významně nezvýšil.¹⁶ Důvodem k rozvodu mohla být například ženská nevěra, mužská nevěra byla brána v potaz, až když narušovala funkci rodiny.¹⁷

¹³ BAHENSKÁ, s. 20–21.

¹⁴ FIALOVÁ, Ludmila, HORSKÁ, Pavla, KUČERA, Milan, MAUR, Eduard, MUSIL, Jiří, STLOUKAL, Milan, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998, s. 165.

¹⁵ LENDEROVÁ, s. 147–157.

¹⁶ FIALOVÁ a kol., s. 165.

¹⁷ LENDEROVÁ, s. 165–166.

Pro vývoj rodiny v českých zemích je důležitý především masový přesun od zemědělského k městskému typu v druhé polovině 19. století. Ve městě otci rodiny neúměrně vzrostla míra jeho odpovědnosti, často tak, že ho oddělila od ostatních členů rodiny. Jen on vydělával peníze, takže záleželo nejvíce na jeho zdraví a pracovní schopnosti, aby si rodina mohla dobře žít. Ženská práce měla ve městě nižší společenskou hodnotu a úměrně k nízkému výdělku mělo i ženské zdraví nižší hodnotu. Až do počátku 20. století demografové shledávali nadúmrtnost žen ve srovnání s muži, nejen v českých zemích, ale i v celé západní Evropě, ve věku největší plodnosti, a proto i největšího nebezpečí úmrtí při porodu či v těhotenství, ale i v pubertě, kdy se to přičítalo přetěžování dívek domácími pracemi a nedostatečnou výživou. Nejen pomocnice v domácnosti živořily ve městě při těžké a málo placené práci, ale i jejich zaměstnavatelky, bohaté měšťanské ženy se omezovaly ve výživě i v osobní péči, aby jejich mužové měli dobrou stravu a svému společenskému postavení odpovídající oděv, aby se dostalo synům vzdělání a dcerám se našetřilo na věno.¹⁸

Žít pro druhé považovala manželka díky své výchově za samozřejmost. Spolu s opuštěním svého dívčího jména se vzdala i části své identity. Stala se manželkou a vychovávající matkou. Toto uspořádání znamenalo nejen její větší citovou angažovanost ve vztahu matky k dětem, výraznější podíl manželské lásky, ale i navazování ženských přátelství, zrod kulinářství, feminizaci domácího služebnictva, okázalou zbožnost žen, rozšíření organizované dobročinnosti, která byla prvním krokem k ženskému spolčování a tím i k ženské emancipaci. Až první světová válka toto uspořádání částečně změnila, neboť za jejího průběhu měla žena možnost dokázat, že i ona je schopna uživit a zajistit svoji rodinu.¹⁹

2.2 Přístup žen ke vzdělání a pracovnímu uplatnění do roku 1918

Vzdělávací povinnost pro děti obou pohlaví byla zavedena již v 18. století, ale dívky veřejné školy prakticky nenavštěvovaly. Do veřejných škol je přivedla až nařízení vydaná za vlády Josefa II., i pak se však jejich zastoupení v žákovské populaci pohybovalo mezi 39–41 %, což rozhodně neodpovídalo běžnému poměru pohlaví.

¹⁸ FIALOVÁ a kol., s. 206–207.

¹⁹ LENDEROVÁ, s. 167–168.

Pokud městské dívky navštěvovaly čtyřtřídní hlavní školu, tak bez ohledu na sociální postavení končily návštěvu školy absolvováním druhé třídy, většinou ve věku předepsaných dvanácti let. Až druhá generace českých buditelů si uvědomila možnosti ženského podílu na národně-obrozeneckém programu. Žena měla být nejen spolupracovnicí muže, ale i první vychovatelkou pro nové generace Čechů.²⁰ Jako taková musela dobře ovládat češtinu, mít nezbytné znalosti reálií, znát zeměpis, historii, vyznat se v botanice a zoologii. Kolem poloviny 19. století vznikly tři dívčí ústavy, které nabízely vyšší ucelené vzdělání.²¹

Klasické ženské hnutí 19. století a počátku 20. století bylo hnutím žen, které usilovalo o základní změnu ve vztahu mezi pohlavími cestou zlepšení situace žen v hospodářském, sociálním, politickém a kulturním ohledu, jak ve srovnání s jejich dosavadním postavením, tak i v porovnání s muži a ve vztahu k nim.²² Ženské občanské spolky se významně zasloužily o vytváření materiálních a legislativních podmínek pro kompletní vzdělání vyrůstající ženské populace a jejího profesního uplatnění tím, že dokázaly položit základy k vyššímu dívčímu školství a navzdory neustálým finančním problémům je dále rozvíjet. Všechny spolkové dívčí školy v českých zemích, určené dívkám z dobře situovaných rodin, se potýkaly s velkými finančními problémy. Vzhledem k tomu, že na soukromé spolkové dívčí školy ministerstvo kultu a vyučování nepřispívalo, musely se představitelky ženských občanských organizací obracet na samosprávu měst a obcí, případně na zemské orgány, které poměrně často vedle darů, školného a různých stipendií přispívaly na provoz těchto škol. Ministerstvo podporovalo pouze některé typy dívčích škol, například státní ústavy ke vzdělávání učitelek a pěstounek v mateřských školách a některá dívčí lycea. V roce 1891 se ministerstvo školství podílelo na dívčím vzdělávání pouhými 4,2 %. A rok před první světovou válkou věnovalo na vzdělání dívek 7 % z celkových nákladů na školství.²³

Vzdělání pomáhalo ženám k uvědomění si svého postavení ve společnosti, podněcovalo je k další veřejné práci v oblasti vzdělávání, sociální i politické, při níž byly nuceny překonávat předsudky společnosti podporované náboženstvím a konzervativní tradicí. Díky postupně se zkvalitňujícím a rozšiřujícím se dívčímu

²⁰ HOŘICA, Ignát, *Vychování dorůstu ženského*, Český západ, 1886–1887, č. 16, s. 1.

²¹ LENDEROVÁ, RÝDL, s. 190–191.

²² BOCKOVÁ, Gisela, *Ženy v evropských dějinách. Od středověku do současnosti*, Praha 2007, s. 154.

²³ LENDEROVÁ, RÝDL, s. 193.

školství se stále více vzdělaných žen uvědomovalo, že nevzdělanost a z toho plynoucí nerovnoprávnost a nesvoboda brání rozvoji demokracie. Ženy svou veřejnou prací podporovanou některými osobnostmi působícími v kultuře a politice zásadním způsobem přispěly nejen k vybudování a rozvoji vyššího a středního dívčího školství, ale též významně podpořily demokratizaci české společnosti.²⁴

V Praze byl v roce 1865 založen Americký klub českých dam, jenž byl důležitým milníkem na cestě vedoucím ke zpřístupnění vysokých škol ženám. Tento klub byl nejstarší ženskou organizací na území habsburské monarchie a centrem ženské vzdělanosti pro ženy ze střední vrstvy, které mohly využívat odbornou knihovnu a poslouchat pravidelné přednášky ze všech oblastí přírodních věd, medicíny, historie, umění, psychologie, techniky a politiky. Mimo jiné, že zde přednášeli sami členky klubu, se mezi lektory střídali i přední čeští vědci, například J. E. Purkyně a T. G. Masaryk, spisovatelé a někteří ministři rakouské vlády.²⁵

2.2.1 Vzdělávací ústavy pro ženy

Na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století působilo v Praze několik soukromých i veřejných dívčích škol. Ve srovnání s chlapeckými ústavami však zůstávaly stranou pozornosti školských úřadů. Ty rádně dozíraly pouze na školy veřejné. Na normální dívčí školu v Karmelitské ulici, na farní školu u Panny Marie Vítězné na Újezdě, na farní školy u Panny Marie Sněžné, u Svatého Petra na Petřském náměstí a u Svatého Jakuba. Právo veřejnosti měly i školy vedené školskými sestrami. Soukromých ústavů si úřady příliš nehleděly, vzhledem k počtu těchto institucí by to ani nebylo proveditelné. V Praze se nacházelo čtyřicet soukromých ústavů, z toho 21 francouzských, vedených rodilým mluvčím z Francie, Belgie či Švýcarska. V oblasti veřejného nižšího školství zůstávalo nižší vzdělávání problémem. V druhé polovině 19. století docházelo k oddělování základního dívčího vzdělání a vzdělání chlapeckého. Nákladem měst byly zřizovány dívčí školy, které se často svěřovaly do péče některého ženského církevního řádu. Přesto zůstával počet veřejných

²⁴ MALÍNSKÁ, Jana, *Česká žena 1860–1914*. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy ve spektru civilizací. (K proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti)*, Praha 2009, s. 51–52.

²⁵ HECZKOVÁ, Libuše, *Krásnohorská, Eliška (born Alžběta Pechová) 1847–1926*. In: DASKALOVA, Krasimira, HAAN, Francisca, LOUTFI, Anna, *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms. Central, Eastern and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, Budapest 2006, s. 263.

samostatných dívčích škol malý. V roce 1864 bylo v Čechách 47 škol hlavních smíšených, 8 pouze dívčích, 3447 škol triviálních smíšených, 63 pouze dívčích.²⁶

Pro formování ženského středoškolského vzdělání měla nebývalý význam Hasnerova reforma, iniciující založení veřejného dívčího učitelského ústavu v českých zemích končícího maturitou. Byla to první dívčí státní maturita v habsburské říši. Na státním dívčím pedagogiu, jež vzniklo v Praze roku 1870, studovaly dcery nepříliš majetných intelektuálů, středoškolských a vysokoškolských učitelů, státních úředníků, neboli dcery z rodin, kde nebylo na věno a kde intelektuální výbava dívky zaručovala možnost samostatné existence. K veřejnému ženskému učitelskému ústavu se brzy přidaly ústavy další, veřejné i soukromé s právem veřejnosti, zřizované zpravidla některými kongregacemi. Soukromé dívčí gymnázium Minerva bylo nejstarším dívčím gymnáziem v rakousko-uherské říši. Ve školním roce 1890/1891 zde bylo 52 zapsaných dívek, z toho 30 z úředních rodin. Až do roku 1907 neměl ústav, potýkající se s finančními problémy i možnostmi důstojného umístění, právo maturity, absolventky ji proto skládaly na státním chlapeckém gymnáziu. Veřejným ústavem se Minerva stala až od školního roku 1915/1916.²⁷

2.2.2 Ženy na univerzitách

Rozvoji dívčího vzdělání bránila představa, že příliš vzdělaná žena ztrácí své ženství, a že je jí velký objem vědomostí ke škodě.²⁸ Jakmile se instituce vyššího vzdělávání otevřely mužům ze středních vrstev, začaly nacházet ospravedlnění pro vylučování žen. Učení vědci se vši vážností tvrdili, že přílišnou intelektuální stimulací by se poškodily ženské reprodukční schopnosti, že mozek žen je příliš malý na to, aby zvládl náročné akademické studium nebo že by přítomnost žen na přednáškách rozptylovala mužské studenty.²⁹ Například v Rakousku se anatomové, lékaři, gynekologové a psychiatři shodli na tom, že jsou ženy intelektuálně méně schopné využít vyššího vzdělání a proč by takové vzdělání v určitém případě mohlo škodit jejich zdraví. Odpor k rovnému přístupu žen k vyššímu vzdělání pravděpodobně zapříčinila hrozba, které byli muži vystaveni na profesionálním trhu práce. Není náhodou, že obavy, které vyvolávaly představy o atrofii ženského reprodukčního systému způsobené přílišným

²⁶ LENDEROVÁ, RÝDL, s. 193.

²⁷ Tamtéž, s. 248–249.

²⁸ Tamtéž, s. 192.

²⁹ HORSKÁ a kol., s. 386.

vzděláváním, se začaly objevovat hned poté, co ženy začaly v šedesátých a sedmdesátých letech devatenáctého století jednat o přístupu na lékařské fakulty.³⁰

Z počátku nebyly studentky přijímány na univerzitách kladně. I poté, co zákony nabyly právní moci, se někteří profesoři nedívali na ambice dívek se sympatiemi a znepríjemňovali studentkám život. Na lékařské fakultě v Praze například prof. Jan Jánošík odmítal vyučovat tři studentky s odůvodněním, že pro ně v posluchárně není místo, a například prof. Josef Thomayer byl přesvědčen, že ženy nemají dost sil pro tak fyzicky a duševně namáhavé povolání. Své negativní stanovisko vůči lékařkám nikdy nezměnil. Žádnou z nich však tento přístup neodradil a dva roky po publikování zákona o studiu žen na lékařských fakultách v roce 1902 dosáhla Anna Honzáková jako první žena v Předlitavsku doktorátu všeobecného lékařství.³¹

Od roku 1897 měly ženy v Praze právo řádně studovat na filozofických fakultách a o tři roky později jim byly zpřístupněny lékařské fakulty. Ve školním roce 1904/1905 činil součet všech studujících na Karlo-Ferdinandově univerzitě 4017 studentů. Z toho na filozofické fakultě vyučovali profesoři 153 žen a na lékařské fakultě 18 žen. Na rozdíl od studujících mužů počty studentek narůstaly. Ve školním roce 1916/1917 studovalo na univerzitě už 704 žen. V tomto školním roce studovalo na filozofické fakultě více žen než mužů. V době první světové války se rychleji zvyšoval počet studujících žen, což signalizovalo jejich zvýšený zájem o vysokoškolské studium a snad i částečnou změnu společnosti k přístupu k těmto ženám. Právnická fakulta otevřela českým ženám své brány teprve až po vzniku Československé republiky. Odpor mužských kolegů a nadřízených v oboru práv byl vůči nim velmi silný. Zpochybňoval schopnost žen kvalitně a zodpovědně vykonávat náročné povolání soudce či notáře. Proto se do roku 1925 nestala žádná z absolventek, ani první doktorka práv Anděla Kozáková-Jírová čekatelkou notářského povolání. Až v roce 1930 se jedenatřicet žen v Československu stalo prvními čekatelkami na povolání soudce.³²

³⁰ ABRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*, Brno 2005, s. 272–273.

³¹ MALÍNSKÁ, Jana, *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005, s. 106.

³² Tamtéž, s. 104–105, 125.

2.2.3 Pracovní uplatnění vzdělaných žen

Česká společnost na přelomu 19. a 20. století byla ochotná akceptovat ženu pracující v domácnosti, v průmyslu a zemědělství, ale žena, která absolvovala střední nebo dokonce vysokou školu, a chtěla být činná v povoláních donedávna vykonávaných muži, byla málokdy přijímána s pochopením.³³ Najít si práci a zařídit si vlastní domácnost bylo možné jen za splnění dvou předpokladů. Prvním bylo rezignování na obecně platnou představu o tradiční ženské roli, druhým dosažení kvalifikace. Profesi vhodných pro ženu středních vrstev se moc nenabízelo. Všechny vycházely z tzv. typicky ženských vlastností, kterými byly například obětavost, laskavost, ochota pečovat o druhé. Postupem doby se žena začala uplatňovat v učitelské profesi a na konci 19. století začala usilovat o proniknutí do oborů, které byly doposud vyhrazeny pouze mužům, jako byla například medicína.³⁴

Nová generace učitelek, absolventek univerzity, se objevila na přelomu 19. s 20. století díky existenci soukromého dívčího gymnázia Minerva. První promoce žen na filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity, Boženy Jiránkové a Jindřišky Hrabětové, se odehrála v roce 1900. Absolventky filozofických fakult se uplatňovaly jako vyučující především na dívčích gymnáziích. Například ve školním roce 1900/1901 pracovalo v osmnáctičlenném pedagogickém sboru gymnázia Minervy v Praze šest žen.³⁵ Rubem učitelské profese byl celibát, který platil až do roku 1919. Argumenty pro tento status učitelek hovořily o jejich plném odevzdání náročné profesi, nemožnosti zodpovědně vykonávat práci a současně se starat o vlastní rodinu. Od učitelky se očekávalo, že bude pro mládež pozitivním vzorem, proto se jí netolerovalo výstřední oblečení, návštěvy hostinců či styky s muži. Cenou za ekonomickou nezávislost a vybudování vlastní existence bývala mnohdy samota.³⁶

Dobývání světa medicíny s sebou přinášelo ještě více obtíží než získání učitelského osvědčení a ani s hledáním místa neměly první lékařky o mnoho lepší zkušenosti než absolventky filozofických oborů. V roce 1900 bylo ministerským výnosem ženám povoleno lékařské a lékárnické studium a už v roce 1902 promovala v Praze první česká lékařka, která vystudovala v Čechách, Anna Honzáková. Získáním

³³ MALÍNSKÁ, *Do politiky prý žena nesmí – proč?*, s. 111.

³⁴ BAHENSKÁ, Marie, *Povolání: žena. K otázce vzdělávání lékařek a učitelek v českých zemích v 19. století*. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy ve spektru civilizací. (K proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti)*, Praha 2009, s. 55–56.

³⁵ MALÍNSKÁ, *Do politiky prý žena nesmí – proč?*, s. 106–107.

³⁶ BAHENSKÁ, *Povolání: žena*, s. 59–60.

diplomu úsilí lékařek ještě nekončilo. Pozice na klinice byly ženám uzavřeny, otvíraly si tedy soukromé ordinace a většina z nich se specializovala na obory blízké ženám nebo dětem. Za svou povinnost zároveň pokládaly zdravotnickou osvětu, byly ochotné přednášet, přispívat do ženských časopisů a pracovaly jako školní lékařky. I pro ně se stalo povolání jediným světem, žádná z první generace lékařek se nevdala ani neměla děti.³⁷

Praxe ukázala, že vysokoškolský diplom nebo jiné vysvědčení neotevíralo ženám cestu k přiměřenému uplatnění tak jako mužům. Profesionalizace nesouvisela v jejich případě jen s možností získat příslušné vzdělání, ale vyžadovala i další právní a společenské změny. Klikatá cesta mnoha úspěšných studentek ke kvalifikovanému uplatnění dávala za pravdu těm ženským aktivistkám, které neomezovaly své snahy na přístup dívek a žen ke vzdělání, ale viděly v něm jen jeden z významných emancipačních kroků. Vzdělání zůstávalo podmínkou k uplatnění v kvalifikovaných povoláních, nebylo však podmínkou jedinou.³⁸

³⁷ BAHENSKÁ, *Povolání: žena*, s. 61–62.

³⁸ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, *Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích*. In: ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana a kol., *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*, Pardubice 2006, s. 360.

3 POSTAVENÍ ŽENY V RODINĚ A EMANCIPACE

Válka a vznik samostatného demokratického státu vyvolaly vývoj české společnosti celé v řadě oblastí. Demokratizace neměla nejen podobu politickou, ale prostřednictvím takových konkrétních právních aktů, jakými byly například rozšíření volebního práva na ženy nebo odstranění stavovských výsad šlechty po roce 1918, nabyla demokratizace také sociální podoby. Začaly se stírat výrazné rozdíly ve spotřebních vzorcích, v odívání sociálních tříd a vrstev a v chování mužů a žen na veřejnosti. Pokud jde o demografické procesy, které byly touto vlnou modernity a změnou zákonů výrazně ovlivněny, šlo především o redukci obyvatelstva a formování rodin.³⁹

Pro demokratizaci rodiny byly vytvářeny již ve 20. letech právní a hospodářské předpoklady, které zlepšovaly postavení žen zavedením volebního práva pro ženy, ochrany práce žen a dětí, zlepšením systému zdravotního pojištění, rostoucí nabídkou pracovních míst pro ženy a uvnitř rodin zavedením zákona o rozluce manželství. Přes tento nový právní a hospodářský rámec se postavení žen a jejich role uvnitř rodiny měnily pomalu.⁴⁰ Muži nereagovali na novou situaci žen, na větší zájem o studium i o práci vně rodiny, přiměřeným způsobem (například se dál aktivně nezapojovali v oblasti domácích pracích či ve výchově dětí). Česká rodina tak zůstávala konzervativní a nevyvíjela se směrem k větší symetrii rolí partnerů.⁴¹ Podobných příkladů obtížného spojování modernizačních prvků s konzervativními by se dala najít celá řada. To naznačuje, že česká společnost meziválečného období byla v oblasti životních forem stále společností přechodovou s velkým množstvím prvků přežívajících z tradiční společnosti.⁴²

Ve vývoji společenských poměrů 20. století se již nezpochybňovala politická rovnoprávnost žen, ale začalo se ujímat přesvědčení, že rodina jako základní buňka společenské tkáně byla nevratně zasažena změnou tradičních rolí obou pohlaví.⁴³ V českém prostředí existovalo mnoho nelichotivých reakcí adresovaných emancipovaným ženám. Například spisovatel František Xaver Šalda prezentoval ve

³⁹ FIALOVÁ a kol., s. 291–293.

⁴⁰ PLAMÍNKOVÁ, Františka, *Občanská rovnoprávnost žen*, Praha 1920, s. 36.

⁴¹ BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše, MUSILOVÁ, Dana, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, Praha 2010, s. 268–270.

⁴² FIALOVÁ a kol., s. 291–293.

⁴³ ROUSSEL, Louis, *La famille incertaine*, Paris 1989, s. 9–12.

stati věnované dílu Růženy Svobodové, jak je tato moderní žena: „*Složitá, labilní, sám odstín a sám polotón, bytost tragická rozpoltním své touhy a skutečnosti, rozumu a citu, zhnětená z nestarších instinktů zemských i z nejnovějších polo rozvinutých snů a zduchovnělého srdce.*“⁴⁴

Vedle toho převládal v českých intelektuálních kruzích názor, že moderní žena neměla na vybranou, že její potřeba emancipace byla praktická i duchovní. V Ottově slovníku naučném z roku 1908, se v hesle „Ženská emancipace“, psaném dvěma předními pražskými feministkami Albínou Honzákovou⁴⁵ a Františkou Plamínkovou,⁴⁶ dočteme, že výdělek muže v některých případech nestačil krýt potřeby rodiny a ženy byly kromě toho puzeny vnitřní nutností k samostatné zodpovědné práci, která svým vlivem do jisté míry formovala celou jejich osobnost.⁴⁷

Emancipace žen nabyla ve 30. letech nových podob a pokračovala směry, které dříve neznala. Požadavkem doby byla ušlechtilost ve všech oblastech ženského konání. Oceňovaly se ale i vlastnosti, které ženy získávaly uplatněním v zaměstnáních a ve společenském životě jako přesnost, odpovědnost, věcnost a politická i ekonomická angažovanost.⁴⁸ Dále se podstatně prohloubil „kult těla“. Krása se začala spojovat se zdravím a především zdatností, což souviselo s tím, že účast žen na sportovních cvičeních a utkáních byla stále častější. Ženy pronikaly do sportovních odvětví, která byla donedávna vyhrazena pouze mužům.⁴⁹

3.1 Právní postavení československých žen

Nový československý stát převzal úpravu rodinného práva obsaženou v rakouském občanském zákoníku z roku 1811. Manželské a rodinné právo upravovaly paragrafy 44

⁴⁴ ŠALDA, František Xaver, *Duše a dílo*, Praha 1918, s. 237.

⁴⁵ PhDr. Albína Honzáková (1877–1973) byla středoškolskou profesorkou, publicistkou a pracovnící působící v ženském hnutí.

⁴⁶ Františka Plamínková (1875–1942) česká politička, členka České strany národně sociální a senátorka v letech 1925–1939. Byla rovněž novinářkou a organizátorkou československého a mezinárodního ženského hnutí.

⁴⁷ HORSKÁ, s. 28–29.

⁴⁸ UHALOVÁ, Eva, JAROŠOVÁ, Helena, KROUTVOR, Josef, MLČOCH, Jan, ŠTEMBERA, Petr, *Česká móda 1918–1939. Elegance první republiky*, Praha 1996, s. 13.

⁴⁹ KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky 1918–1938, díl třetí. O přežití a o život (1936–1938)*, Praha 2003, s. 440–442; Například automobilová závodnice Eliška Junková, která zvítězila roku 1928 v těžkém závodě Targa Florio. Dále se roku 1933 další žena objevila mezi závodníky na ploché motocyklové dráze. V nejvyšší československé letecké soutěži konané 27. září 1937 se umístila na druhém místě na letadle Zlín XII. pilotka Anna Železníková s Janem Benešem.

až 186. Veškerá moc v manželství a rodině náležela muži.⁵⁰ Žena měla postavení srovnatelné s dětmi a duševně nemocnými. Byla jí rovněž uložena povinnost následovat manžela, pomáhat mu v hospodářství a v obydlí a plnit jeho nařízení. On ji na oplátku musel poskytnout přiměřenou stravu a oděv.⁵¹ Zákoník rovněž upravoval vztahy mezi rodiči a dětmi. Děti byly podrobeny výhradně otcovské moci. Otec dával dětem jméno, rozhodoval o jejich výchově a spravoval jejich majetek. Matka neměla žádná práva, ačkoliv na ní spočívala veškerá tíha péče o děti a o jejich výchovu. Paragraf 155 zakotvoval nerovnoprávnost dětí narozených mimo manželství.⁵²

Iniciátorem první úpravy manželského práva se stal dr. Václav Bouček, který zastupoval v Revolučním národním shromáždění⁵³ československé socialisty. Navrhoval zavedení obligatorního občanského sňatku a rozlučitelnosti manželství. V roce 1919 parlament souhlasil pod nátlakem lidovců a katolické církve se zavedením fakultativního občanského sňatku rovněž na Slovensku a na Podkarpatské Rusi, čímž učinil krok zpět ve srovnání se starší úpravou.⁵⁴ Podle manželské novely bylo snoubencům dovoleno, aby uzavřeli církevní sňatek za předpokladu, že již uzavřeli sňatek civilní. Parlament po několika dnech jednání naplněných střety mezi zastánci protichůdných názorů zákon⁵⁵ přijal.⁵⁶

První ucelený materiál pro úpravu rodinného práva vznikl v roce 1925. Ženská národní rada⁵⁷ (ŽNR) v něm formulovala svou představu o právní úpravě rodinného práva. Zásadním principem měla být rovnoprávnost pohlaví zakotvená v paragrafu 106

⁵⁰ PLAMÍNKOVÁ, Františka, *La situation économique et sociale de la femme dans la République Tchécoslovaque*, Praha 1920, s. 19.

⁵¹ TOGNER, Josef, *Právní postavení ženy*, Český deník, 30. září 1928, roč. 17, č. 272, s. 9.

⁵² MUSILOVÁ, Dana, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, České Budějovice 2007, s. 69.

⁵³ Revoluční národní shromáždění, dále RNS, byl nejvyšší zastupitelský a zákonodárný orgán Československa v letech 1918–1920.

⁵⁴ Zatímco česká a moravskoslezská část republiky recipovala právo rakouské, pro Slovensko a Podkarpatskou Rus nadále převážně platilo právo uherské. Pro charakteristiku vývoje rodinného práva je tedy nutné sledovat dvě linie. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi byl tehdy zaveden obligatorní občanský sňatek a připouštěla se rozlučka manželství.

⁵⁵ Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a překážkách manželství.

⁵⁶ VESELÁ, Renata, *Vývoj rodinného práva v meziválečném období*. In: MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav, *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*, Svazek 2, Praha 2010, s. 791–794.

⁵⁷ Ženská národní rada, která byla založena v Praze 8. dubna 1923 byla nepolitickým svazem ženských odborových a jiných zájmových organizací. ŽNR usilovala především o zakotvení ženských občanských a politických práv do běžného života, které jim přinesla ústava v roce 1920. U jejího zrodu stáli především Výbor pro volební právo žen a Ženský klub český viz Archiv města Plzně (AMP), fond Klub Ženské národní rady v Plzni 1935–1948, karton 2175, inv. č. 4.

ústavy z roku 1920.⁵⁸ Materiál například obsahoval požadavek obligatorního občanského sňatku, rovná práva a povinnosti manželů, alimentární povinnost v případě zrušení manželství, práva a povinnosti rodičů, zrovnoprávnění dětí narozených v manželství s nemanželskými dětmi, alimentární povinnost rodičů vůči dětem bez rozdílu původu a trestnost neplacení alimentů.⁵⁹

Zastánkyně návrhu utrpěli porážku v okamžiku, kdy se vláda rozhodla vyčlenit z projednávání rodinné právo, resp. jeho nejdůležitější součásti (manželské právo, právní vztahy mezi rodiči a dětmi, osvojení, poručenství, opatrovnictví), které byly obsaženy v návrhu superrevizní komise z roku 1931.⁶⁰ Hlavní příčina tohoto postupu spočívala v rozdílných názorech politických stran na úpravu občanského sňatku, zda by měl být obligatorní nebo fakultativní. Vláda znovu ustoupila (jako v roce 1919) tlaku křesťanských stran a katolické církve a vypustila, z obavy před možnými politickými komplikacemi, rodinné právo z revize občanského zákoníku. Tímto vláda uštědřila porážku všem ženským spolkům a političkám, jež v dlouhodobé perspektivě usilovaly o rovné postavení žen a mužů v manželství a rodičovství.⁶¹

Poslankyně a senátorky zastupující strany vládní koalice vydaly 13. května 1937 společné prohlášení, v němž vyjádřily nesouhlas s tím, že z připravované revize bylo vyňato rodinné právo. Politická krize v září 1938 rozhodla s definitivní platností o konečném osudu revize občanského zákoníku projednávané na různých úrovních o bezmála dvacet let. Stávající úprava rodinného práva platila až do roku 1949, kdy byl přijat zákon o rodinném právu.⁶² Povedly se tedy pouze drobné úspěchy, a to úprava vyživovacích povinností rozloučených žen a zavedení částečné ochrany nemanželských dětí.⁶³ Nejpodstatnějším rozdílem oproti rakouské ústavě se stalo ustanovení paragrafu 106 o rovnosti, kde se v odstavci 1 poprvé prohlašuje, že výsady „pohlaví, rodu a povolání se neuznávají“ a v odstavci 2, že všichni obyvatelé československé republiky požívají jako státní občané ochrany života i své svobody a to bez ohledu na původ, státní příslušnost, jazyk, rasu nebo náboženství.⁶⁴

⁵⁸ KOSTRBOVÁ, Lucie, MALÍNSKÁ, Jana a kol., 1918. *Model komplexního transformačního procesu? České křižovatky evropských dějin, svazek 1*, Praha 2010, s. 170.

⁵⁹ MUSILOVÁ, s. 72.

⁶⁰ VESELÁ, s. 809.

⁶¹ MUSILOVÁ, s. 73.

⁶² Tamtéž, s. 74–76.

⁶³ VESELÁ, s. 803–805.

⁶⁴ MALÝ, Karel, *Rozchod s ústavněprávní kontinuitou a tradicí rakouské ústavnosti*. In: LOUŽEK, Marek, *Československá ústava 1920. Devadesát let poté*, Praha 2010, s. 29.

3.1.1 Problém interrupce

Interrupce, v dobové mluvě potrat, náležela k tabuizovaným tématům, o nichž se neslušelo mluvit na veřejnosti. Československo převzalo rakouský trestní zákoník z roku 1852, který umožňoval při vyměrování trestu za interrupci přihlídnout k fyzickému a psychickému stavu ženy plynoucímu podle zákonodárců z rozdílných biologických dispozic obou pohlaví.⁶⁵ Problematiku interrupce řešily paragrafy 144–148 trestního zákona. Zákon kvalifikoval vyhnání plodu jako zločin a trestal ho vysokými sazbami v rozmezí pěti až deseti let. Trestný byl nejen samotný čin, ale i pokus o něj, jeho provedení a zprostředkování. Zákaz provádět interrupci se nevztahoval pouze na případ ohrožení života matky.⁶⁶

První návrh na změnu stávající právní úpravy interrupce podala poslankyně Louisa Landová-Štychová v roce 1920.⁶⁷ Provedení interrupce do tří měsíců těhotenství nemělo být předmětem trestního stíhání, což se týkalo matky i osoby, která ji provedla. Zákonodárci ve zdůvodnění odmítli negativní vliv interrupcí na populační vývoj, jímž obvykle argumentovali její odpůrci.⁶⁸ Tuto problematiku dále otevřela v roce 1925 sociální demokratka Božena Ecksteinová-Hniličková. Senátorka upozornila na nutnost řešení důsledků prostituce a omezování populace. Označila je za sociální problémy, protože jejich společným jmenovatelem byla špatná ekonomická situace rodin. Tím se lišila od svých kolegů, kteří je považovali za morální problém.⁶⁹

Političkou, která rovněž přispěla k tomu, aby se problematika interrupce stala záležitostí veřejné diskuze, byla Betty Karpíšková, poslankyně, a od roku 1929 senátorka Národního shromáždění⁷⁰ zastupující československou sociální demokracii. Poukazovala na příklad sociálně demokratických stran v Rakousku a v Německu, které již uznaly právo žen rozhodovat o svém těle.⁷¹ Českoslovenští sociální demokraté se nakonec v roce 1930 rozhodli následovat rakouské a německé sociální demokraty. Tzv. Meissnerova⁷² předloha z roku 1931 řešila problematiku interrupce nezávisle na

⁶⁵ Zákonodárci považovali za polehčující okolnost například menstruaci, těhotenství, laktační psychózu, ale také hysterii, nervózu či vznětlivost, tedy stavy, které dobové myšlení tradičně připisovalo ženám.

⁶⁶ BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, s. 230.

⁶⁷ UHROVÁ, Eva, *Anna Honzáková a jiné dámy*, Praha 2012, s. 76.

⁶⁸ BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, s. 229.

⁶⁹ MUSILOVÁ, s. 77–78.

⁷⁰ Národní shromáždění republiky Československé, dále NS, byl zákonodárný orgán Československé republiky v letech 1920–1939.

⁷¹ KARPÍŠKOVÁ, Betty, *Žena a socialism*, Praha 1922, s. 16–17.

⁷² JUDr. Alfréd Meissner (1871–1950) byl právník a politik. V letech 1918–1920 člen RNS, 1920–1939 poslanec NS za československou sociální demokracii.

platném trestním zákoníku. Návrh kvalifikoval interrupci jako přečin a vymezoval případy, kdy by ji bylo možno provést bez právních důsledků. Připouštěl sociální indikaci a umožňoval její bezplatné provedení nemajetným ženám.⁷³

Tzv. Meissnerova předloha vyvolala rozsáhlou veřejnou diskusi, do níž se zapojili lékaři a lékařky, právníci, ženské spolky, politikové a političky, příznivci nové právní úpravy i její zapřisáhlí odpůrci. Národně socialistická strana vydala při této příležitosti brožuru s názvem „Umělé přerušení těhotenství ve světle spravedlnosti a práva osvětlující členské základně stanovisko strany k interrupci“.⁷⁴ Strana se domnívala, že příslušná ustanovení trestního zákoníku neodpovídají současnému stavu vývoje společnosti ani jejím zásadám. Ve shodě se sociální demokracií prosazovala zásadu rovného přístupu k ženám z různých sociálních vrstev. Z konkurenčních důvodů však nepodpořila jako celek tzv. Meissnerovu předlohu a ponechala rozhodnutí na svých poslancích a senátorech.⁷⁵

V roce 1932 ŽNR také intenzivně diskutovala o tzv. Meissnerově předloze. Františka Plamínková chápala na jedné straně zdravotní závažnost interrupce, na druhé ji odmítala jako morálně nepřijatelný jev. ŽNR požádala o expertizu MUDr. Annu Honzákovou, která odsoudila sociální indikaci, varovala před zdravotními riziky provázejícími provedení interrupce a doporučila klást důraz na rozšiřování antikoncepce. Napsala k diskusi o tomto tématu, článek „O vyhnání plodu“, který uveřejnil Ženský list, dne 21. dubna 1921.⁷⁶ Svaz katolických žen naopak zaslal československé vládě petici důrazně protestující proti navrhované změně paragrafu 144 trestního zákona. Odpůrcům interrupce a antikoncepce se podařilo přehlasovat zastánce novelizace paragrafů 144–148 trestního zákona, čímž smetli návrhy německých sociálních demokratek Franzisky Blatné a Irene Kirpalové a komunistky Louisy Landové-Štychové ze stolu.⁷⁷

⁷³ KARPÍŠKOVÁ, Betty, *Novelisace trestního zákona. Protipotratové paragrafy*, Praha 1933, s. 8.

⁷⁴ PÁTKOVÁ, Božena, *Umělé přerušení těhotenství ve světle spravedlnosti a práva*, Praha 1934, s. 7–8.

⁷⁵ FEINBERG, s. 146–148; MUSILOVÁ, s. 81.

⁷⁶ UHROVÁ, s. 104–107.

⁷⁷ Návrh poslanců Blatné, Kirpalové a druhů na novou úpravu trestních ustanovení o vyhánění plodu v Praze dne 16. března 1926 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky Československé, 1925–1929, Tisky, č. 219, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0219_00.htm.

3.2 Manželství

V manželském životě byly rovněž přijaty změny. Snížení věku způsobilosti k uzavření manželství hned po válce na 21 let umožnilo zakládat rodinu v nižším věku než dříve.⁷⁸ Vzhledem k vojenské prezenční službě využívalo této možnosti jen malé procento mužů (v roce 1930 např. jen 2 %), ale poměrně značný podíl žen (z 21letých bylo v roce 1921 svobodných 81 % žen, v roce 1930 o něco více, a to 84 %). Nejvíce žen vstupovalo do manželství mezi dvacátým a třiadvacátým rokem. K příznivé výši ukazatelů sňatečnosti přispívala možnost vstupu do manželství po předchozím právním rozchodu manželství a v prvních poválečných letech také časté sňatky válečných vdov⁷⁹ (např. v letech 1919–1921 představovaly téměř 9 % úhrnu nevěst, později se podíl vdov opět vrátil na úroveň 3–4 %).⁸⁰ V době hospodářské krize se intenzita sňatečnosti snížila k minimu. Většina v té době odložených sňatků byla uzavřena, přirozeně již o něco staršími snoubenci, o několik let později.⁸¹

Na základě demografických charakteristik obyvatelstva českých zemí je možno usuzovat, že model sňatečnosti, ovlivňující funkci rodiny, se v mnohém podobal západoevropskému. Sňatky našich prababiček snad byly jen o něco více než na Západě kompromisem mezi přirozenou touhou dát se co nejdříve do stavení rodinného hnízda a obavou o existenční zabezpečení rodiny.⁸²

3.2.1 Porodnost a zdravotní péče o ženy

Jako po každé válce, kdy dochází k zadržení sňatků a narození dětí, tak i v letech 1919–1921 nastal kompenzační vzestup sňatečnosti bezprostředně následovaný zvýšením plodnosti a porodnosti.⁸³ Úhrnná plodnost dosáhla v letech 1920–1921 úrovně 3,0 živě narozených dětí na jednu ženu a klesla do roku 1930 na 2,15.⁸⁴ Od

⁷⁸ BÍLÝ, Jiří, *Právní dějiny na území ČR*, Praha 2003, s. 361.

⁷⁹ ŠEDIVÝ, Ivan, *Češi, české země a velká válka, 1914–1918*, Praha 2001, s. 269.

⁸⁰ FIALOVÁ, a kol., s. 320–321.

⁸¹ RÁKOSNÍK, Jakub, *Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, Praha 2008, s. 332.

⁸² HORSKÁ, s. 52.

⁸³ Obyvatelstvo Slovenska mělo trvale vyšší úhrnnou plodnost. V letech 1921–1937 vzrostl počet obyvatelstva Slovenska o 559 tisíc, tj. téměř o 19 %, ve srovnání s českými zeměmi dvojnásobným tempem.

⁸⁴ Od sedmdesátých let 19. století se v Praze a také v oblastech s velkým zastoupením textilního průmyslu, a tedy i s velkým počtem průmyslových dělnic v ženské složce populace, začal objevovat pokles manželské plodnosti. Od osmdesátých let shledávají demografové tento jev v celých českých zemích. Od přelomu 19. a 20. století se pokles počtu v manželství narozených dětí zrychloval a probíhal

roku 1921 se začala snižovat také úmrtnost, přestože zůstávala na nepříznivé výši. V průběhu dalších let se úroveň demografických ukazatelů stabilizovala, ale ve 30. letech byla výrazně ovlivněna světovou hospodářskou krizí.⁸⁵ Téměř z generace na generaci se v některých oblastech českých zemí vdané ženy staly matkami dvoudětných rodin, i když prožily celý svůj plodný věk v manželství.⁸⁶

V Čechách klesla porodnost ve 30. letech z 123 587 na 96 791 dětí (roku 1920 však činila 155 561 dětí), v zemi Moravskoslezské ze 72 627 na 59 285. Pokles se dostavil i na Slovensku, ale ve vyšších číslech a v ještě více na Podkarpatské Rusi. V Čechách připadlo roku 1937 na 1000 obyvatel 13,35 živě narozených dětí, v zemi Moravskoslezské o tři děti více. Celkem se toho roku narodilo v Českých zemích 156 076 dětí, což bylo 14,33 dětí na 1000 obyvatel. Nejpodstatnější rozdíl se však týkal „východních“ zemí. Na Slovensku činila poměrná porodnost toho roku 22,57, tj. podstatně víc, a na Podkarpatské Rusi dokonce ještě mnohem víc než na Slovensku, 32,80 dětí na 1000 obyvatel. Ze všech uváděných čísel vyplývá, že nejtěžší byla demografická situace v Čechách. Vysvětlení je hned několik. Změny v uspořádání rodiny i ve společenském postavení ženy, v civilizačním modernismu, který zemi nejhluběji zasáhl, a naopak v nejsilnějším potlačení konzervativních způsobů života, stejně jako v pokročilejší urbanizaci a v podstatně vyšším procentu obyvatel žijících ve velkých městech a velkoměstech.⁸⁷

Jako i v jiných evropských velkoměstech, tak i v Praze bylo běžnou praxí poskytování služeb matkám, které si přály slehnout potají. Chudé ženy byly přijímány v městské porodnici a bohatším se nabízely prostřednictvím inzerátů v novinách porodní babičky s ubytováním a celým zaopatřením. Proto je v pražských matrikách z posledních dvaceti let 19. století téměř polovina všech narozených dětí zapsána jako nemanželská. Ještě ve dvacátých letech 20. století dosahoval podíl nemanželsky narozených dětí v průměru českých zemí celé pětiny všech porodů. Teprve od konce třicátých let začal tento podíl klesat.⁸⁸

Největším problémem českého zdravotnictví byla vysoká novorozenecká a kojenecká úmrtnost. Byla zpravidla následkem zaostalosti sociálních vztahů zvláště na

stejně v průmyslových jako v zemědělských krajích, v oblastech s velkým vlivem katolické církve i mezi evangelíky a v místech s narůstajícím bezvěrectvím.

⁸⁵ FIALOVÁ, a kol., s. 320–321.

⁸⁶ HORSKÁ, s. 46.

⁸⁷ KÁRNÍK, s. 105–106.

⁸⁸ HORSKÁ, s. 41.

venkově, nedostatečné hygieny a vůbec absence lékařské pomoci, ale i patriarchálních vztahů v rodině a podřadného postavení ženy v ní.⁸⁹ Zvláště novorozenecká úmrtnost byla v prostředí malých zemědělců a dělníků dvojnásobná oproti rodinám středních vrstev, např. úředníků.⁹⁰ Např. v letech hospodářské krize (1931–1935) zemřelí kojenci v Českých zemích tvořili 14 % všech zemřelých, zatímco ve Švédsku během stejného období jen 6 %. I tady docházelo ke zlepšení. Ve věku do jednoho roku zemřelo roku 1920 v Českých zemích 41 439 dětí, v roce 1930 to bylo již jen 25 268 a v roce 1937 15 715. Ke zlepšení situace došlo z celé řady příčin, stejně jako přímý výsledek činnosti, zahrnuté do celostátní akce „Péče o matku a dítě“. Svůj vliv vykonávala i skutečnost, že dětí se rodilo stále méně.⁹¹

Díky lepší zdravotní péči vymizela postupem času i ženská nadúmrtost ze všech věkových skupin, tedy i ze skupiny dívek mezi 10–14 lety, kde byla zaznamenána v průmyslových zemích naposledy kolem roku 1930. Co se týče zdravotní péče o ženy, byl ústup infekčních chorob považován za důležitější pro snižování ženské úmrtnosti než zlepšení péče o rodičky a těhotné.⁹² Tím, že se zlepšila možnost pracovního i společenského uplatnění ženy v průmyslových zemích, zvýšil se i její životní standard. Mezi ženami různých sociálních vrstev mohly být značné rozdíly, ale různý stupeň zlepšení musel být obecně citelný, protože se výrazně projevil ve všech průměrných ukazatelích.⁹³

3.3 Rozvod

Nemožnost uzavřít nový sňatek a zejména nemožnost legalizovat rodičovství v novém svazku působily už v devatenáctém století v dynamizující se společnosti průmyslové revoluce velké obtíže. V rakouském právním řádu dosud existoval zákaz rozvodů pro členy římskokatolické církve.⁹⁴ Katolická církev a spolu s ní i některé vlády doufaly,

⁸⁹ S rozvojem průmyslu a se zaměstnáváním žen, především v textilních továrnách se od čtyřicátých let 19. století začala zvyšovat úroveň kojenecké úmrtnosti i v těchto oblastech. V některých okresech s vysokou zaměstnaností žen, případně s nepříznivými životními podmínkami, byla tak v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století úroveň kojenecké úmrtnosti vyšší než 350 promile.

⁹⁰ VÁVRA, Zdeněk, *Tendence v dlouhodobém vývoji reprodukce obyvatelstva českých zemí (léta 1870–1944)*, Praha 1962, s. 84.

⁹¹ KÁRNÍK, s. 219–220.

⁹² Sanitární opatření, ochrana potravin, zlepšení v zásobování pitnou vodou, vzrůst odolnosti organismu vydatnější výživou, zavádění povinného očkování proti některým infekčním nemocem zlepšilo hygienu pracovního prostředí, kde se převážně pohybovaly ženy.

⁹³ HORSKÁ a kol., s. 398–399.

⁹⁴ HORSKÁ, s. 45.

že konzervativní rodinné zákonodárství postaví hráz mravnímu uvolnění a úpadku, spojenému s urbanizací a industrializací.⁹⁵ Vývoj však nedával této naději za pravdu, konzervativní postoje církve k manželství naopak posilovali sekularizaci, mnozí nevěrníci místo aby zůstali v manželství, raději odcházeli z církve. Liberální a sociálně demokratické spolky, liberální strany a sociální demokraté kritizovali uvedená ustanovení již před první světovou válkou.⁹⁶ Vznik demokratického československého státu pro ně představoval výzvu vypořádat se s nerovnoprávným postavením ženy v manželském a rodinném právu a dětí narozených mimo manželství. Počet rozvrácených manželství ale rostl a sociální neudržitelnost rozvodu bez možnosti uzavřít nový sňatek se stávala stále zřejmější.⁹⁷

Přispěla k tomu samozřejmě i dlouhodobá absence mužů odvedených k vojsku, děti, které se v jejich nepřítomnosti jejich manželkám narodily a jejichž otcovství bylo připisováno jim, ač tomu bylo zjevně jinak, a například i nové ženy, které si někteří vojáci přivezli ze zajetí. Novela manželského zákona tedy patřila k legislativní agendě nového státu od samého jeho počátku.⁹⁸ Jedním z prvních právních aktů nové republiky tudíž bylo zavedení možnosti soudně ukončit manželství rozvodem od stolu a lože, anebo je ukončit rozlukou. Už v květnu 1919 byl přijat zákon, který možnosti rozluky podstatně liberalizoval.⁹⁹ Manželství ukončená rozlukou umožňovala oběma partnerům vstupovat do nových manželství.¹⁰⁰ Tato právní změna se projevila tím, že po dobu trvání první republiky stále stoupal počet rozvodů, (nejrychleji stoupala rozvodovost v Praze).¹⁰¹ Novela o rozluce manželství se na Slovensku a Podkarpatské Rusi nezaváděla.¹⁰²

Roční počty rozvodů sice postupně rostly, ale jen výjimečně se dostaly nad hranici 7 tisíc. Rozvodem končilo jen kolem 5 % manželství, proto se počty rozvedených osob zvyšovaly pomalu (46 tisíc v roce 1921, 81 tisíc v roce 1930 –

⁹⁵ Katolické ženské spolky a křesťanské strany trvaly na nerozlučitelnosti manželství, které prezentovaly v parlamentu, v tisku, veřejnými prohlášeními a peticemi.

⁹⁶ KOLDINSKÁ, Kristina, *Gender a sociální právo. Rovnost mezi muži a ženami v sociálně-právních souvislostech*, Praha 2010, s. 148–149.

⁹⁷ KLABOUCH, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 226.

⁹⁸ Po první světové válce a vzniku Československa čekalo na rozlukou už na 100 000 párů.

⁹⁹ MOŽNÝ, Ivo, *Rodina a společnost*, Praha 2006, s. 207.

¹⁰⁰ Zahrnul mezi důvody pro rozlukou i zlomyslné opuštění, zlé nakládání, zhýralý život a „vzájemný nepřekonatelný odpor“. Zejména poslední uvedený důvod otevíral soudu možnost vzít v úvahu subjektivní vůli zúčastněných, i když tíha nutnosti důkazu a obligatorní výrok soudu o vině rozlukou značně ztěžovaly. Spory o to, zda je platná zákonná úprava příliš liberální anebo naopak příliš restriktivní, se pak táhly celou první republikou.

¹⁰¹ FIALOVÁ, a kol., s. 291–293.

¹⁰² VESELÁ, s. 796.

necelé 1 % z úhrnu osob starších 15 let). Právní rozpad manželství byl zpočátku spíše jen tolerován, ani později však nebyl přijímán jako normální chování nevydařených manželství.¹⁰³ Vedle velkého počtu vdov mezi staršími ženami se podíl rozvedených zdá být méně významný. Od roku 1920 do roku 1930 se podíl rozvedených a rozloučených žen zvýšil pouze o 1,1 % žen starších patnácti let.¹⁰⁴

Zákonodárci si při přijímání zákona neuvědomili sociální důsledky zavedení rozluky pro ženy, které neměly vlastní příjem, jelikož stále byla většina vdaných žen ekonomicky závislá na manželovi. Možnost najít si placenou práci bylo pro ženy dosud problematické, kvůli nedostatečnému formálnímu vzdělání. Případným rozvodem nebyla žena postižena pouze ekonomicky, ale rovněž ztrácela vliv na výchovu svých dětí. Rozvod a rozluka stále nebyly v meziválečném období tak běžným jevem. Rozvedené ženy většinou musely mít k rozvodu či rozluce velmi vážný důvod, neboť se vystavovaly nejen ekonomickému riziku, ale i odsouzení svého okolí. Návrh na rozvod či rozluku proto většinou podávali muži, kteří neměli, alespoň z ekonomického hlediska, co ztratit. Problematikou rozvedených a rozloučených žen se zabývala ŽNR, především její předsedkyně Františka Plamínková. Ta prosazovala alimentární povinnost rozloučených manželů vůči svým manželkám. Nová zákonná úprava rozluky z roku 1919 byla zásadním průlomem do manželského práva.¹⁰⁵ Františce Plamínkové se nakonec podařilo prosadit rozdělení požitků rozloučeného manžela mezi první a druhou ženu.¹⁰⁶

3.4 Měšťanská versus venkovská rodina

Všechna zpochybnění svátosti manželství, která se na přelomu 19. a 20. století objevila v měšťanském prostředí, nijak nezlehčila jedinečnost svatebního obřadu. Na venkově svatba nepřestala být nejvýznamnější rodinnou slavností. Vystrojit svatební veselí patřilo od pradávna k nejdůležitější události rodinného ceremoniálu, na němž se podílela celá vesnická komunita. Bylo by však chybou domnívat se, že svatby ve velkých městech ztratily symbolický význam vrcholné rodinné oslavy. Zatímco na

¹⁰³ FIALOVÁ, a kol., s. 321.

¹⁰⁴ HORSKÁ, s. 45.

¹⁰⁵ Vládní návrh, jímž se doplňuje zákon ze dne 22. května 1919, č. 320 sb. z. a n. o obřadnostech manželské smlouvy a o rozluce manželství [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 1398, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1398_00.htm.

¹⁰⁶ MUSILOVÁ, s. 70–71.

vesnici byla svatba především slavností rodiny a jejích prastarých tradic a na snoubence se jakoby zapomínalo, ve městech šlo o slavnost nevěsty, její největší den v životě, kdy v bílých šatech s vlečkou a v závoji byla vystavena na odív davu zvědavců, z nichž málokdo znal ji či její rodinu. Městskému publiku nepředstavovala nevěsta sebe samu jako individuální osobnost, nýbrž výjimečnou životní událost, jakou byla svatba, která ženu v očích společnosti povznášela.¹⁰⁷

Při všech mimořádných událostech vesnických rodin se vyžadovala účast a podpora přátel a sousedů, kterou zpravidla zprostředkovaly ženy, protože ty dohlížely ve svých domácnostech nad uskladněním potravin.¹⁰⁸ Každá podle svých možností poslala trochu jídla, když rodina přátel či sousedů pořádala svatební hostinu nebo když se nějakým neštěstím ocitla v nouzi.¹⁰⁹ Městská žena z velké části ztratila zodpovědnou úlohu ženy zemědělce, jejíž povinností bylo bdít, aby zásoby potravin vystačily do příští sklizně a aby se nezneškodily špatným uložením. Ve městě úlohu rodinných zásob převzal neustále doplňovaný obchod. Problém výživy se stal otázkou finančního zabezpečení rodiny, které měl na starosti většinou muž. Městská rodina se uzavřela do sebe, snažila se udržet svůj společenský statut a nevměšovala se do problémů ostatních rodin své společenské skupiny.¹¹⁰

Město však bylo místem obrovských společenských kontrastů, které venkovská společnost neznala, alespoň ne v tak velké míře. Nejen křesťanskou povinností, nad níž bděla církev, nýbrž často i politickou nutností, když hrozily sociální konflikty, se ve městě stala veřejná charitativní činnost, která měla zabránit nejkřiklavějším případům hladovění práce neschopných, nemocných či přestárých. Finančním zdrojem této činnosti byly veřejné sbírky, organizované soukromými dobročinnými spolky.¹¹¹ Jedním z dobročinných spolků byla například Česká jednota paní a dívek v Plzni, která se zasazovala o podporu všech, kteří ji potřebovali. Dopis její starostky paní Klostermannové z 26. října 1920 zaslaný policejními úřady, demonstroval žádost o zařazení České jednoty paní a dívek mezi spolky dobročinné. Mimo jiné v něm

¹⁰⁷ HORSKÁ, s. 63–64.

¹⁰⁸ BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, s. 253.

¹⁰⁹ Například návštěva a obdarování příbuzné či sousedky po porodu byly důležitou součástí vesnické ženské solidarity a mizely před ní i společenské přehrady. Etnografové zaznamenávají, že v některých průmyslových vesnicích hrála roli v hospodaření domácnosti nejen vlastní produkce potravin, nýbrž i peněžní příjem za práci pro průmyslové závody či výdělek některého člena rodiny zaměstnaného v blízké továrně. Rodičkám „do kouta“ se přinášely dárky v penězích či oblečení. Penězi, které novorozené dítě dostalo od kmotrů a kmoter, se odměňovala porodní babička.

¹¹⁰ BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, s. 252–253.

¹¹¹ HORSKÁ, s. 67–68.

sdělovala, že díky spolku bylo v roce 1920 možné udělit dvanácti dívkám stipendia (každé dívce od 140 do 400 Kč ročně).¹¹²

Jak se měšťanská rodina právě v procesu urbanizace a modernizace vydělovala z tradiční venkovské velkorodiny, přestávalo v ní také být místo pro celoživotně neprovdané ženy, které v tradiční společnosti velmi hladce fungovaly ve velké rodině, která se bez nich neobešla, ale v relativně malém středostavovském bytě začaly náhle přebývat.¹¹³ Osvobození žen od závislosti na manželství a jejich ekonomická autonomie, opřená o možnost přijmout placené zaměstnání, anebo podnikat, v měšťanské vrstvě zejména ve svobodných povoláních, do té doby vyhrazených výlučně mužům, byly tedy přirozenými cíli měšťanských žen a východiskem liberální tradice emancipačního hnutí.¹¹⁴

Dělnické ženy se nacházely v jiném postavení. Nepotřebovaly se prolomit do světa práce, s krátkými přetržkami na mateřství, přivydělávaly dělnické ženy do rodinného rozpočtu celý život. Nestabilita dělnické rodiny, v níž se k tradiční vysoké úmrtnosti, zvyšované ještě enormní pracovní úrazovostí, přidala i nestabilita sociální, daná ztrátou náboženské víry, alkoholismem a rozpadem sousedské sociální kontroly, ohrožovala je naopak trvale přítomnou hrozbou, že budou muset jít od svých dětí znovu do práce a vzít na svá bedra jejich ekonomické zajištění.¹¹⁵

¹¹² AMP, fond Česká jednota paní a dívek v Plzni, karton 22, inv. č. 122, Dopis předsedkyně spolku České jednoty paní a dívek v Plzni adresovaný policejnímu ředitelství v Plzni dne 26. října 1920.

¹¹³ Celoživotně neprovdaných zůstávala zhruba sedmina ze všech žen.

¹¹⁴ MOŽNÝ, s. 41–42.

¹¹⁵ MALÁ, Anna, *Ženám dělnickým*, Praha 1913, s. 16–37.

4 VZDĚLÁVÁNÍ A PRACOVNÍ UPLATNĚNÍ ŽEN

Teprve po vzniku Československé republiky, když byla obecně uznána užitečnost ženské kvalifikace pro samotné povolání, se stalo úplné středoškolské i vysokoškolské vzdělání dívkám poměrně snadno dostupné. Díky vysokoškolskému vzdělání mohly ženy dosáhnout rovnocenných pracovních příležitostí s muži.¹¹⁶ Nicméně i pak ve středostavovských obchodnických a řemeslnických rodinách bylo pocíťováno dilema mezi věnem či povoláním pro dceru. Na počátku Československé republiky platila snaha o zajištění vyššího vzdělání dívkám nejen za praktickou potřebu umožnit jim samostatné zaměstnání, kdyby se nevdaly, nýbrž dokonce za výraz tvůrčího uplatňování humanity. Prostřednictvím budoucích matek se mělo dostat kvalitnější výchovy příštím generacím, než měly generace minulé.¹¹⁷

Jedním z propagátorů myšlenky rovného přístupu ke vzdělání a pracovnímu uplatnění žen byl i Tomáš Garrigue Masaryk. Jediný rozdíl, který spatřoval mezi mužem a ženou, bylo mateřství, kterému se žena musela na delší dobu věnovat, a nemohla se tak plně rozvíjet v zaměstnání. Nezpochybňoval ani fyzické rozdíly mezi pohlavími, kromě vyvinutějších svalů u mužů, přičemž poukazoval na náročná povolání, kterým se věnovaly především ženy, jako byly například učitelky mateřských škol, stenografky a ošetřovatelky. Kromě náročného povolání se musela žena starat o své děti a celou domácnost, kdežto muži se podle něj věnovali pouze svým pracovním povinnostem. Tomáš Garrigue Masaryk podporoval úsilí o rovnoprávnost žen a mužů, jak dokazoval ve svých esejích a přednáškách během celé první Československé republiky.¹¹⁸

Nicméně i po utvoření nového státu bylo ženám stále uzavřeno studium práv, vysoké učení technické a Česká akademie věd a umění.¹¹⁹ Ve srovnání s muži nedosahovaly ve výdělečném zaměstnání třeba po padesátileté činnosti v oboru vedoucích míst. Až po deseti letech zde působily vědecké pracovnice a univerzitní docentky. V politické rovině ženy dosáhly například možnosti vystudovat jakoukoli

¹¹⁶ SEKYRKOVÁ, Milada (ed.), *Minerva 1890–1936. Kronika prvního ženského gymnázia v habsburské monarchii*, Praha 2016, s. 10.

¹¹⁷ HORSKÁ, s. 86–88.

¹¹⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Dodatek k několika poznámkám o práci československých žen*, Praha 1929, s. 17–19.

¹¹⁹ Právnická fakulta Univerzity Karlovy začala přijímat studentky v roce 1918, Vysoké učení technické se pro ženy otevřelo v roce 1920 a Česká akademie věd a umění otevřela v roce 1923 možnost řádného členství pro ženy, z nichž byla zvolena jako první spisovatelka Eliška Krásnohorská v roce 1924.

vysokou školu a později i možnost pracovně se uplatnit v oboru, který si sami zvolily.¹²⁰

4.1 Vzdělávání žen

V letech první republiky se při sčítáních nezjišťovalo dosažené školní vzdělání. Za Rakouska-Uherska získávala vyšší vzdělání pouze malá část obyvatelstva, střední a vysoké školy se rozvíjely jen postupně a navštěvoval je jen malý podíl mladých lidí. Malá část obyvatelstva neměla ani základní školní vzdělání, přestože povinná osmiletá školní docházka byla již od roku 1869.¹²¹ Při sčítání v roce 1921 bylo přesto zjištěno čtvrt milionu negramotných osob starších 15 let, v roce 1930 jich bylo již jen 117 tisíc.¹²² Častější negramotnost žen v porovnání s muži, která byla nižší v Čechách než na Moravě a ve Slezsku se postupně vyrovnávala. Negramotnými byli většinou nejstarší lidé, kteří postupně vymírali, mezi mladými lidmi byl podíl negramotných minimální. Zpětným propočtem z roku 1950 se zjistilo, že v roce 1920 ve věku 25–29 let mělo odborné nebo středoškolské vzdělání pouze 10 % osob (13 % mužů a jen 6 % žen), vysokoškolské necelé 1 % (zhruba 2 % mužů a nepatrný počet žen). V průběhu dalších let se zdvojnásobil podíl osob s měšťanskou školou, pomaleji však rostlo zastoupení středoškoláků a vysokoškoláků. V rámci pomalého vzestupu vzdělanosti byla v mladších generacích negramotnost zcela odstraněna.¹²³

Politicky Louisa Landová-Štychová a Františka Zemínová soustředily svou pozornost na problematiku dívčího a církevního školství. Obě dlouhodobě kritizovaly vliv katolické církve na veřejný život. Ve svém návrhu¹²⁴ politička Louisa Landová-Štychová poukázala na nedostatky, které měly podle jejího mínění církevní školy, což byly především zaostávání za moderními pedagogickými trendy ve výuce a jednostranný obsah učiva, které měly způsobovat pasivitu žákyň a ty proto nebyly připraveny osvojit si dovednosti nutné pro život v novém státu.¹²⁵

¹²⁰ PLAMÍNKOVÁ, Františka, *Několik poznámek o práci československých žen*, Praha 1929, s. 11–15.

¹²¹ SEKYRKOVÁ, s. 8.

¹²² FIALOVÁ, a kol., s. 319.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ *Návrh člena Národního shromáždění Landové-Štychové a spol., aby byly zrušeny klášterní školy v Praze dne 15. května 1919* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 1036, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1036_00.htm.

¹²⁵ MUSILOVÁ, s. 54.

Návrh s podobným obsahem a zdůvodněním podala rovněž politička Františka Zemínová. Společně s Louisou Landovou-Štychovou usilovaly rovněž o převzetí dalších dívčích středních a odborných škol státem a o úpravu platových podmínek na školách. K návrhu Františky Zemínové na úplné zestátnění všech dívčích škol středních se připojily rovněž další členky RNS.¹²⁶ Školskou problematikou se zabývala rovněž řada dalších návrhů, jeden z nich dokonce požadoval, aby byla vedoucí místa v koedukovaných obecných a měšťanských školách obsazovaná nejen podle kvalifikačních předpokladů, ale také podle zásady rovnosti pohlaví. Poslankyně upozorňovaly na nerespektování této zásady nejen ve školství, ale i v dalších zaměstnáních. Jako první tak učinila politička Louisa Landová-Štychová. Ta sice ocenila přiznání politických práv ženám, ale poukázala na to, že rovnost v přístupu žen a mužů na trh práce je nezbytným předpokladem rovnosti obou pohlaví.¹²⁷

4.2 Vzdělávací ústavy v Československu

Školy, na kterých studovaly zejména dívky a jež nedosahovaly úrovně středních škol s maturitou, byly například ústavy pro vzdělávání učitelek domácích nauk, (v českých zemích jich ve školním roce 1935–1936 existovalo 16 z toho 4 německé, na Slovensku 2), ústavy pro vzdělání učitelek mateřských škol (v českých zemích 13 z toho 4 německé), ústavy pro vzdělání a výcvik porodních asistentek (v českých zemích 3, na Slovensku 2 a na Podkarpatské Rusi 1) a ošetrovatelské školy, které dbaly na zvýšení odborné úrovně zdravotních sester (v českých zemích jich bylo 6, na Slovensku 2).¹²⁸ Počet žaček a studentek těchto škol byl proměnlivý, v souvislosti se změnami ve školství prudce klesal u ústavů pro vzdělání učitelek domácích nauk. Klesal i v ústavech pro vzdělání učitelek mateřských škol, mírně stoupal počet u porodních asistentek, podstatně v ošetrovatelských školách.¹²⁹

¹²⁶ *Návrh členů Národního shromáždění Fr. Zemínové, B. Vikové-Kunětické, Zatloukalové-Coufalové, B. Ecksteinové, Landové-Štychové, Dra. Srdínka, Dra. Lukavského, Dra. Uhlíře, Fr. Housera, Dra. Fr. Krejčího a Dra. Hnídky a soudr., aby byly úplně sestátněny všechny dívčí české školy střední v době nejkratší v Praze dne 5. března 1919*, [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 629, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0629_00.htm.

¹²⁷ *Návrh členů Národního shromáždění Fr. Zemínové, Landové-Štychové a spol., aby byly ihned upraveny právní a postupové poměry učitelek obecných a měšťanských škol v Praze dne 20. ledna 1920* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 2309, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2309_00.htm; MUSILOVÁ, s. 54–55.

¹²⁸ KÁRNÍK, s. 271–272.

¹²⁹ Tamtéž.

Některé ústavy pro vzdělávání učitelek získaly postupem času právo, aby jejich studentky mohly řádně skládat maturitu, jako měl například Městský ústav pro vzdělávání učitelek v Plzni ve školním roce 1919/1920. Před přijetím do tohoto ústavu předchozí vzdělání studentky absolvovaly zejména na chlapeckých měšťanských školách. Zde studovaly čtyři roky. Mezi povinné vyučovací předměty patřily náboženství, pedagogika, praktická způsobilost, čeština, dějepis, zeměpis, počtářství, přírodopis, přírodozpyt a dále krasopis, kreslení, zpěv, ženské ruční práce, tělocvik, němčina, francitina a hra na housle. Mezi nepovinné předměty patřila ruština, těsnopis a výchova pro slabomyslně myslící. Pro absolvování bylo důležité mít dobré mravy jak v ústavu, tak i mimo něj.¹³⁰

Zanedbatelné z hlediska vzdělávání žen nejsou ani Vyšší odborné školy. Například Státní škola umělecko-průmyslová v Praze, byla jediná svého druhu ve státě. V roce 1935/36 měla 162 žáků, z toho 30 dívek. Dále zde byla Státní archivní škola v Praze, Státní škola knihovnická v Praze, která měla z 36 žáků 15 dívek. Ve Vyšší škole sociální péče v Praze bylo zastoupeno z 36 žáků 35 dívek. Státní škola pro stenografy v Praze měla rovněž dívčí většinu, a to 73 dívek ze 123 žáků. Svobodná škola politických nauk v Praze, která byla založena roku 1928, měla ze 164 posluchačů 15 dívek. Státní pedagogické akademie v Praze existovaly dvě, byly taktéž v Brně a Bratislavě. Státní konzervatoř hudby v Praze měla 540 posluchačů, z toho 238 dívek.¹³¹

Pro vysokoškolské vzdělání byla v českých zemích nejvýznamnější univerzitou s nejvíce posluchači Karlova univerzita v Praze, dále Deutsche Universität Prag (Německá univerzita v Praze), Ukrajinská volná univerzita v Praze, Vysoká škola zvěrolékařská v Brně, Cyrilometodějská katolická fakulta bohoslovecká v Olomouci, Husova evangelická fakulta bohoslovecká v Praze. Z vysokých škol technického směru zde bylo České vysoké učení technické v Praze, Česká vysoká škola technická v Brně, Deutsche technische Hochschule, Prag (Německá vysoká škola technická v Praze), Deutsche technische Hochschule, Brünn (Německá vysoká škola technická v Brně), Vysoká škola zemědělská v Brně, Vysoká škola báňská v Příbrami a

¹³⁰ AMP, fond Státní ženský učitelský ústav v Plzni 1900–1948, karton 168, inv. č. 145, Seznam abiturientek městského ústavu ku vzdělání učitelek, Maturitní vysvědčení Marie Ebrové, pořadové č. 7, školní rok 1919/1920.

¹³¹ KLIMEK, Antonín a kol., *Velké dějiny zemí koruny české. Svazek 14, 1929–1938*, Praha 2002, s. 103.

Akademie výtvarných umění v Praze.¹³² Komenského univerzita v Bratislavě, která vznikla v roce 1919, měla ve školním roce 1932/33 2395 posluchačů. V Bratislavě rovněž existovala Teologická fakulta evangelická, která ale působila mimo univerzitní svazek a měla 120 posluchačů. Na východním Slovensku a na Podkarpatské Rusi žádná univerzita neexistovala. K založení Slovenské vysoké školy technické došlo až v roce 1938.¹³³

4.3 Politika pro pracovní uplatnění žen

Ženská povolání měla v Československé republice stále ráz provizoria. Počítalo se s nimi na přechodnou dobu, do vdavek, při ovdovění nebo jenom jako s doplňkem mužova výdělků. Proto také nebylo přihlíženo k praktickému odbornému vzdělání pro každé povolání ženy. Po vytvoření československého státu měly ženy postupem času rovný přístup ke vzdělání a osnova pokračovacího školství byla zreformována tak, aby výsledky vzdělání vedly k odborné kvalifikaci a k způsobilosti pro určitá povolání.¹³⁴

Široký okruh návrhů týkajících se vzdělávání a výchovy dívek svědčil o tom, že poslankyně si uvědomovaly souvislost mezi úrovní vzdělávání žen a stupněm jejich emancipace ve veřejném a soukromém životě. Zejména přetrvávající celibát učitelek považovaly za ponižující a za omezování osobní svobody. V dobovém tisku byly články na toto téma zpracovávány již před první světovou válkou.¹³⁵ Návrh na zrušení celibátu podala jako první politička Božena Viková-Kunětická.¹³⁶ Malá novela z roku 1919 školského zákona odstranila celibát, čímž provedla zrovnoprávnění učitelek a učitelů, alespoň co se týkalo práva vykonávat profesi a založit rodinu.¹³⁷

Jedním z nejvýznamnějších zákonů, které RNS projednalo během své dvouleté existence, byl zákon o osmihodinové pracovní době, který představoval nejvýraznější zásah státu do vztahů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Československo jej přijalo jako jedna z prvních zemí na světě. Jeden z bodů osnovy zákona o osmihodinové pracovní době se týkal zákazu noční práce žen, která se měla omezit v zájmu snížení

¹³² KÁRNÍK, s. 263–265.

¹³³ Tamtéž, s. 273–274.

¹³⁴ KARPÍŠKOVÁ, Betty, *Žena a socialism*, s. 16.

¹³⁵ *Protiv celibátu učitelek*, Český deník, 5. října 1916, roč. 5, č. 226, s. 3.

¹³⁶ *Návrh členů Nár. shromáždění B. Vikové-Kunětické a dra Jos. Schieszla a soudr., aby odstraněna byla všechna ustanovení, která brání ženám, zaměstnaným ve službách veřejných, uzavřítí sňatek a zůstatí ve službě (zrušení ženského coelibatu) v Praze dne 18. února 1919* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 514, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0514_00.htm.

¹³⁷ HORSKÁ, s. 101

nezaměstnanosti mužů. Zákon¹³⁸ o osmihodinové pracovní době obsahoval několik genderově specifických ustanovení, která potvrzovala status ženy jako zvláštní bytosti, kterou je třeba chránit více než muže.¹³⁹ V paragrafu 4 bylo stanoveno, že zaměstnancům musí být poskytnuta jednou týdně nerušená pracovní přestávka v délce alespoň 32 hodin, jež musela připadnout na neděli, pokud to nenarušovalo pracovní výrobu.¹⁴⁰ Pro ženy zaměstnané v továrních podnicích, kde nebylo nepřetržitého provozu, začínal nedělní klid v sobotu ve dvě hodiny odpoledne.¹⁴¹ Zákon všeobecně stanovil, že pracovat v noci, tj. v době od 10. hodiny večerní do 5. hodiny ranní, je ženám dovoleno pouze v podnicích s nepřetržitým provozem, v nichž se z technických důvodů nesměla výroba zastavit.¹⁴²

Další oblastí, o kterou se ženy v parlamentu intenzivně zajímaly, byly mzdové a platové poměry žen a jejich sociální pojištění. Největší aktivitu v této oblasti vyvíjely národně socialistické poslankyně a senátorky, zejména Ludmila Pechmanová-Klosová, Františka Zemínová a Františka Plamínková. Objektem jejich zájmu byly úřednice, učitelky a absolventky právnického studia. Sociální demokratky Betty Karpíšková, Anna Sychravová a komunistky se zabývaly naopak situací žen v dělnických profesích. V prvních dvou volebních obdobích, kdy se ekonomika začala po překonání poválečné krize znovu rozvíjet, usilovaly o rovný přístup žen a mužů k vedoucím pozicím v úřadech a ve školách a o spravedlivé ohodnocení za stejnou práci. Prosadit rovný přístup k mužům a ženám v uvedených profesích ale nebylo snadné. Ženská placená práce měla v obecném povědomí stále nižší hodnotu než role manželky a matky.¹⁴³ Vdané a současně profesně aktivní ženy byly navíc obviňovány, že berou práci živitelům rodin. Některá odvětví ekonomiky, například textilní průmysl a služby, byla přitom přímo závislá na levné ženské práci.¹⁴⁴ Šance prolomit genderově stereotypní myšlení společnosti byla malá a samotné poslankyně a senátorky ji

¹³⁸ Zákon č. 91 Sb. z 19. 12. 1918.

¹³⁹ MUSILOVÁ, s. 54.

¹⁴⁰ PLAMÍNKOVÁ, *La situation économique et sociale de la femme dans la République Tchécoslovaque*, s. 11.

¹⁴¹ SOUKUP, Ladislav, *Sociální správa a sociální zákonodárství v prvních letech republiky*. In: MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav, *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*, svazek 2, Praha 2010, s. 962.

¹⁴² DEYL, Zdeněk, *Sociální vývoj Československa 1918–1938*, Praha 1985, s. 30.

¹⁴³ RÁKOSNÍK, s. 396.

¹⁴⁴ Zaměstnavatelé si byli této skutečnosti vědomi, přesto ženám za stejnou práci vypláceli nižší mzdy a platy a v rámci úsporných opatření je propouštěli jako první. Toto chování, ačkoliv odporovalo platné ústavě, bylo politiky i veřejností široce tolerováno, neboť odpovídalo chápání výdělků žen jako dočasné nebo doplňkové záležitosti.

paradoxně ještě snižovaly zdůrazňováním významu mateřství pro ženu a pro společnost.¹⁴⁵

Zcela jinak vypadala obhajoba práv profesně aktivních žen po propuknutí hospodářské krize. Stále rostoucí nezaměstnanost znovu oživovala názor, že ženy mají dobrovolně přenechat svá pracovní místa mužům. Vláda sáhla k výrazným úsporným opatřením a zásadním způsobem omezila požitky vdaných žen a jejich partnerů zaměstnaných ve státních a veřejných službách. Opatření vyvolalo kritiku liberálních ženských organizací. Nejrozhodnější odpůrkyní úspor vládních financí na úkor žen byla senátorka Františka Plamínková, která snahu propouštět vdané ženy ze zaměstnání neváhala označit za naprostý výsměch demokracii. Servítky si nebrala ani v projevu připraveném pro zasedání senátu v roce 1935, v němž vypočítávala všechny formy diskriminace postihující profesně aktivní ženy. Nejvíce pozornosti věnovala vládnímu nařízení č. 252 zdůrazňujíc absurditu rozhodnutí vlády trestat vlastně muže za to, že jejich partnerky pracují a přispívají ke zvýšení životní úrovně rodiny. ŽNR, jejíž předsedkyní Františka Plamínková byla, rovněž vyvíjela snahu proti znevýhodňování žen v zaměstnání zejména prostřednictvím letáků¹⁴⁶ a svoláváním protestních schůzí, nejvíce během první poloviny třicátých let.¹⁴⁷ Situace se nezměnila ani v druhé polovině třicátých let, muži byli stále v zaměstnání upřednostňováni a ženy propuštěny ze zaměstnání.¹⁴⁸

Františka Plamínková se ve třicátých letech významně rovněž angažovala při řešení problematiky sociálního pojištění žen. Snažila se prosadit, aby v odborných komisích pro novelizaci zákonů upravujících sociální pojištění, zasedaly i ženy. Po jednání s Ministerstvem sociální péče a za podpory politických stran se jí podařilo prosadit jmenování dvou odbornic, které měly v komisích hájit zájmy pojištěnek. Rolí expertek se ujaly senátorka Betty Karpíšková a JUDr. Božena Pátková, advokátka a členka Národně socialistické strany.¹⁴⁹ ŽNR se v lednu 1936 obrátila s prosbou na všechny poslankyně a senátorky, aby se snažily působit na své politické strany a jejich odborové organizace s cílem umožnit ženám účast na jednáních o novelizaci zákona o

¹⁴⁵ MUSILOVÁ, s. 66.

¹⁴⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha (LA PNP), fond Ženská národní rada, k. 1, leták „Protestní schůze mužů i žen proti reakci a proti výjimečným zákonům namířeným proti ženám.“

¹⁴⁷ BUREŠOVÁ, Jana, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc 2001, s. 166.

¹⁴⁸ ŠVEJCAR, Ladislav, *Příspěvek k ženské otázce*, Český deník, 14. dubna 1939, roč. 28, č. 102, s. 1.

¹⁴⁹ Národní archiv (NA), Praha, fond ŽNR, k. 22, Pojišťovací odbor z let 1933–1940.

pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách dříve, než bude předložen do parlamentu. Dopis podobného znění zaslala rovněž ženským odborům Československé strany lidové, Československé strany živnostensko-obchodnické, Československé strany národně socialistické a Československé strany národně demokratické.¹⁵⁰

4.4 Pracovní uplatnění vysokoškolsky vzdělaných žen

Vysokoškolské studium žen vedlo tedy v Čechách od samého počátku k získání celoživotního povolání. Rodiny, z nichž první vysokoškolačky většinou pocházely, s tím patrně také počítaly. Otcové patřili k intelektuálním a učitelským vrstvám. Už na prvním dívčím gymnáziu Minerva studovaly převážně dcery učitelů, profesorů a státních úředníků.¹⁵¹ I když spolek Minerva poskytoval dost velký počet bezplatných stipendijních míst pro chudé dívky, přece jen náklady na studium představovaly určitou překážku.¹⁵² Ty nejhudší dívky ovšem v tehdejší době nemohly počítat ani s bezplatnou školní docházkou, protože jejich rodiny už netrpělivě čekaly na přivýdělek dětí po skončení povinných školních let. Ale i mnohé jiné společenské vrstvy, třeba bohaté, neměly o studium svých dcer zájem. Nejbohatší rodiny dávaly přednost soukromým vychovatelům pro své děti a střední třída stále více věřila v zabezpečení svých dcer pro život dostatečně velkým věnem než získanou kvalifikací pro povolání.¹⁵³

Vystudované ženy bylo třeba umístit. Zatímco středoškolské profesorky nalézaly uplatnění na dívčích lyceích, lékařkám mnohdy kladli různé překážky ve veřejném působení ve zdravotnictví jejich mužští kolegové. Mohly se však uplatnit jako školní lékařky na dívčích školách. Dívčí vzdělání tak bylo nikoli bezvýznamným způsobem rozšířeno o zdravotnickou osvětu. Středoškolské profesorky nepůsobily pouze na dívčích školách, nýbrž i s muži jako rovnoprávné členky učitelského sboru na gymnáziích poválečné Československé republiky.¹⁵⁴ Ve školním roce 1927/1928 bylo profesně aktivních středoškolských profesorek 55. V Čechách 31, Na Moravě a ve Slezsku 22 a 1 na Slovensku.¹⁵⁵

¹⁵⁰ MUSILOVÁ, s. 68.

¹⁵¹ HONZÁKOVÁ, Albína, *Československé studentky let 1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*, Praha 1930, s. 331.

¹⁵² Školné činilo 4 zlaté měsíčně.

¹⁵³ HORSKÁ, s. 88.

¹⁵⁴ HORSKÁ, s. 84.

¹⁵⁵ HONZÁKOVÁ, s. 221.

Podle statistiky, která byla sestavena v roce 1930, u příležitosti 40. výročí otevření dívčího gymnázia Minerva byl počet absolventek a nejvíce žen zaměstnaných v profesi lékařek (645 žen), dále následovaly středoškolské profesorky (535 žen), farmaceutky (210 žen), absolventky Vysoké školy technické v profesi inženýrek (162 žen),¹⁵⁶ advokátek (92) a inženýrek ekonomie 61.¹⁵⁷ Nejhůře se ženy dostávaly do politiky, státní správy a vědy. Nejlépe se tedy uplatňovaly absolventky lékařských fakult, i když v méně atraktivních medicínských oborech jako byla pediatrie, zubní lékařství, dermatovenerologie, neurologie a v chemickém a anatomickém ústavu. V českých zemích se habilitovaly dvě lékařky, v roce 1932 Vlasta Říhová-Knappová a Olga Valentová-Denigerová v roce 1933 v oboru dermatovenerologie. Na přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy se habilitovaly také jen dvě ženy, a to Albína Dratvová v roce 1932 z filozofie exaktních věd a Julie Moschelesová z antropogeografie v roce 1934. Filozofická fakulta měla čtyři docentky, z toho dvě historičky z roku 1925 Miladu Paulovou¹⁵⁸ a Floru Kleinschnitzovou z roku 1929, dále etnografku Drahomíru Stránskou z roku 1932 a archeoložku Růženu Vackovou z roku 1930. V technických oborech nepůsobila v letech 1918 až 1938 žádná docentka ani profesorka.¹⁵⁹

4.4.1 Studium a pracovní uplatnění žen s právníkou profesí

Do roku 1918 nebyla žádné ženě vyhověna žádost o řádné studium na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Studentkám na jejich žádosti bylo odpovězeno, že mohou studovat pouze jako hospitantky.¹⁶⁰ Po utvoření československého státu se české političky sešly v Praze 1. listopadu 1918 na své první schůzi a vyslaly žádost k Národnímu výboru za spěšné povolení řádného studia žen na právnické fakultě. Dopis Národnímu výboru podepsaly Fanča Jiráková, za Českou stranu agrární, Božena Ecksteinová-Hnilíčková, za Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou, Otylie Kovářová-Máchová, za Českou státoprávní demokracii, Františka

¹⁵⁶ První vystudovanou inženýrkou a architektkou na Vysokém učení technickém v Praze se stala Milada Petříková-Pavlíková, která promovala v roce 1921.

¹⁵⁷ HONZÁKOVÁ, s. 59.

¹⁵⁸ Milada Paulová byla první docentkou v Československu a v roce 1935 byla jmenována mimořádnou profesorkou Univerzity Karlovy.

¹⁵⁹ ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa, *Ženy ve vědě v letech 1840–1989*, 5. 3. 2008 [online], [Cit. 3.2 2017] dostupné z: <http://www.veda.cz/article.do?articleId=22769>.

¹⁶⁰ Ústav dějin Univerzity Karlovy – Archiv Univerzity Karlovy (AUK), fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, karton 43, inv. č. 437, Připuštění žen k právnickým studiím a do státní služby 1900–1923, Žádost o studium Vlasty Pastýřové ze dne 6. října 1908.

Plamínková, za Českou stranu socialistickou, M. V. Gebauerová, za Českou stranu pokrokovou, a Marie Tůmová, za české ženy politicky neorganizované. Národní výbor požadavek českých žen podpořil a stvrdil rovněž podpisy Václava Klofáče, za Českou stranu socialistickou, Františka Tomáška, za Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou, Bohuslava Franty, za Českou státoprávní demokracii, Karla Viškovského, za Českou stranu agrární a Cyrila Duška, za Českou stranu pokrokovou.¹⁶¹

Otázku studia žen na právnické fakultě řešil i její profesorský sbor. Proděkan Josef Drachovský, navrhl, aby otázka studia žen na právnické fakultě byla dána k projednání a předložení návrhů organizační komisi. Ani nepočítal s konečným verdiktem následné debaty, které se účastnili profesori Vančura, Horáček, Heyrovský, Hobza, Kapras a Krčmář. Profesorský sbor přijal formulaci návrhu profesora Josefa Vančury: „*K studiu na právnické fakultě mohou být zapsány jako řádné posluchačky ženy za stejných podmínek jako muži počínaje zimním semestrem roku 1918/1919.*“¹⁶² Zásadní změna, že se ženy staly poprvé řádnými posluchačkami, nejen pouhými hospitantkami, jak tomu bylo ještě v letním semestru 1918, zpočátku nenašla v ženské populaci patřičnou odezvu. Zábrany bylo třeba zpočátku překonávat i v podobě nekolegiálního, mnohdy až nepřátelského přijetí ze strany některých mužských studentů práv. Proto se nemůžeme pozastavovat nad údajem, že v zimním semestru 1923/1924 bylo na právnické fakultě zapsáno pouze 45 žen, to je 7,42 % posluchačského stavu fakulty. Počet posluchaček rostl poměrně pomalu, a tak až ve studijním roce 1932/1933 překonal deset procent zapsaných.¹⁶³

4.4.1.1 Pracovní uplatnění žen s právnickou profesí

Ženy s akademickým titulem nebyly mnohdy připouštěny na místa, která by odpovídala jejich vzdělání. Poslankyně a senátorky československého parlamentu hájily absolventky právnického studia, které vstoupily na trh práce až v první polovině

¹⁶¹ AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, karton 43, inv. č. 437, Připuštění žen k právnickým studiím a do státní služby 1900–1923, Opis podání, jež bylo předloženo Národnímu výboru ze dne 1. 11. 1918; POUŠTA, Zdeněk, *Výuka na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a pokus o reformu studia v meziválečném období*. In: MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav, *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*, Svazek 1, Praha 2010, s. 266

¹⁶² AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, karton 43, inv. č. 437, Připuštění žen k právnickým studiím a do státní služby 1900–1923, Vyhláška děkanství právnické fakulty Univerzity Karlovy ze dne 14. 11. 1918.

¹⁶³ POUŠTA, s. 252.

dvacátých let a setkávaly se s obdobnými překážkami jako první lékařky, které také obtížně hledaly uplatnění. Ženy v intelektuálních povoláních představovaly pro muže stejně nevíтанou konkurenci jako o půl století dříve v manuálních profesích. Profesorský sbor Právnické fakulty Univerzity Karlovy sice uznal právo žen na studium a práci ve státní službě, ale stále zároveň nedoporučoval ženy k výkonům soudní judikatury pro jejich velký stupeň sugestivity a emoční poddajnosti, která byla dle profesorského sboru ženám vlastní.¹⁶⁴ Do konce roku 1925 se žádné kvalifikované právničky nepodařilo získat stálé místo v právnickém povolání.¹⁶⁵ První právníkou profesí, v níž se žena uplatnila, bylo notářství.¹⁶⁶ Další absolventky našly uplatnění v samosprávě, zejména v oblasti sociální péče. Patřila k nim rovněž dr. Milada Horáková-Králová, která se na sociálním referátu pražského magistrátu vypracovala do vedoucí pozice.¹⁶⁷

Konkrétní akcí k dané skutečnosti byla například zorganizovaná schůze v Brně dne 21. 5. 1925, na níž promluvil profesor právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Dr. B. Baxa na téma „O postupu vlády proti ženám právničkám.“ Ze schůze byly odeslány rezoluce všem ministrům, předsednictvu Národního shromáždění a Senátu. B. Baxa zdůraznil, že ve svobodné a demokratické republice všichni občané, kteří prokázali stejnou způsobilost, mají stejné právo na uplatnění ve veřejném životě, a tudíž i v úřadech. Upozornil ale na skutečnost, že ženy s úplným právnickým vzděláním nejsou v Československu přijímány do konceptní služby u státních úřadů. Tento postup označil za protiústavní a vyslovil nutnost protestu proti němu z důvodů právních, logických, rozumových i společenských.¹⁶⁸

Soustředěným úsilím ženských spolků, části poslankyň, senátorky Františky Plamínkové a prezidenta Masaryka se podařilo prolomit odpor advokátní komory a soudů. Poslankyně Františka Zemínová a Ludmila Pechmanová-Klosová vypracovaly ve druhém volebním období návrh na přijímání právniček do všech oborů státní konceptní služby. Ve zdůvodnění uvedly, že ženy v zemích západní Evropy, dokonce v Egyptě a Indii zastávají vedoucí pozice ve státních úřadech, ale v Československu

¹⁶⁴ AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, karton 43, inv. č. 437, Připuštění žen k právnickému studiu a do státní služby 1900–1923, Vyjádření profesorského sboru Univerzity Karlovy o připuštění žen do výkonu státní služby dne 28. 6. 1923.

¹⁶⁵ PLAMÍNKOVÁ, *La situation économique et sociale de la femme dans la République Tchécoslovaque*, s. 8.

¹⁶⁶ PLAMÍNKOVÁ, Františka, *Žena v demokracii*, Praha 1924, s. 18.

¹⁶⁷ MUSILOVÁ, s. 67.

¹⁶⁸ BUREŠOVÁ, s. 144–145.

jsou stále diskriminovány. Odkazovaly rovněž na projev prezidenta Masaryka pronesený v roce 1928 u příležitosti desátého výročí vzniku Československa.¹⁶⁹

Politčka Františka Plamínková vyzvala jako členka rozpočtového výboru senátu NS Ministerstvo spravedlnosti, aby se zasadilo o řešení situace vystudovaných žen právnických fakult. V roce 1929 intervenovala krátce po jmenování vlády u ministra spravedlnosti dr. Adolfa Meissnera za přijetí těchto právniček do soudnictví. Ministr Meissner jí poté, při jednání v ústavně právním výboru senátu, přislíbil, že nedostatek soudců umožní přijmout absolventky práv. Po této intervenci si několik právniček podalo žádost o přijetí do soudnictví a čtyři z nich byly posléze přijaty jako soudní čekatelky.¹⁷⁰ Tento částečný průlom do praxe soudů, které do té doby odmítaly přijímat právničky, však ženám nezaručoval, že se už nikdy v budoucnu nebudou setkávat s odmítavým přístupem k absolventkám právnických fakult. Politčka Františka Zemínová připomínala ministru spravedlnosti jeho závazek a v roce 1930 opakovaně podala návrh na přijímání právniček do všech oborů státní konceptní služby.¹⁷¹ Absolventky práv se objevily ve větším počtu v právnických profesích, zejména v soudnictví, až během třicátých let.¹⁷²

4.5 Pracovní uplatnění žen bez vysokoškolského vzdělání

Ženy pronikaly na pracovní místa především během první světové války, ale i tak pro ně nebylo jednoduché práci sehnat.¹⁷³ V dobovém tisku se ozývaly ženské hlasy proti pracujícím dělnicím, zejména v oborech, které před první světovou válkou náležely pouze mužům. Podle těchto článků bylo pravé místo pro ženu zejména v roli matky.¹⁷⁴ Nicméně aby byl zajištěn bezproblémový chod domácnosti, musely společně s muži zastávat kromě domácnosti i placenou práci. V tradičním odvětví, kam ženy pronikly

¹⁶⁹ *Návrh poslanců Fr. Zemínové, L. Pechmanové, M. Šmejcové, Inž. Záhorského, dra Patejdla a druhů na přijímání právniček do všech oborů státní konceptní služby v Praze dne 13. prosince 1929* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1929–1935, Tisky, č. 107, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t0107_00.htm.

¹⁷⁰ NA, fond Ženská národní rada, k. 22, Právní odbor 1925–1939, Jednatelská zpráva za rok 1929.

¹⁷¹ *Návrh poslanců Fr. Zemínové, L. Pechmanové, inž. Záhorského, dra Klapky, dra Patejdla a druhů na přijímání právniček do všech oborů státní konceptní služby v Praze dne 12. března 1929* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1925–1929, Tisky, č. 2121, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t2121_00.htm.

¹⁷² MUSILOVÁ, s. 67.

¹⁷³ *Nezaměstnanost žen*, Český deník, 5. října 1916, roč. 5., č. 226, s. 3.

¹⁷⁴ *Ženská otázka po válce*, Český deník, 5. dubna 1917, roč. 6, č. 93, s. 3.

až v době manufaktur, v textilním průmyslu, jako jediném v Čechách bylo mezi ekonomicky aktivními více než polovina žen. Ale až 85 % z nich pracovalo jako dělnice.¹⁷⁵ V českém pohraničí bylo v textilní výrobě zaměstnáno téměř 60 % žen.¹⁷⁶ Tak velké zastoupení žen ve výrobním odvětví jako bylo v textilním průmyslu, bylo v té době v Čechách jen v zemědělství.¹⁷⁷ Tam ovšem situace vypadala poněkud jinak, protože jen čtvrtina v oboru zaměstnaných žen byla dělnicemi. Mnoho ekonomicky aktivních žen v zemědělství patřilo k samostatně hospodařícím, avšak většinou na tak malých hospodářstvích, že jejich postavení se co do vynaložené práce a výdělku mnoho nelišilo od námezdních pracovnic.¹⁷⁸ Ženy pracující v zemědělství se organizovaly v ženských korporacích, usilovaly o zřizování hospodyňských škol a pořádaly vzdělávací kurzy pro dívky.¹⁷⁹ Z prostředků získaných v zemědělství byla žena obvykle schopna zajistit nejen vzdělání a výbavu pro dcery, ale i studium pro jednoho nebo i více synů.¹⁸⁰

Z tisíce ekonomicky aktivních osob v oboru „vyučování“ bylo 394 žen a jen nepatrná část z nich byla označena jako dělnice. Jednalo se tedy většinou o učitelky. Je však třeba mít na paměti, že mezi ženskými vyučovacími silami byl patrně větší podíl osob s nižší kvalifikací než mezi mužskými, protože ženy mohly zastávat jen místa učitelek nižších veřejných škol, učitelek ručních prací, různých domácích učitelek a vychovatelek. Vyučování na vyšších dívčích školách ženami bylo teprve v počátcích I tak však více než třetinový podíl žen na „vyučování“ představoval už tehdy počátek feminizace oboru. Ve státních a veřejných úřadech bylo z tisíce tam zaměstnaných osob 144 žen, z nichž třetina pracovala jako dělnice, pravděpodobně jako uklízečky, protože ty nebylo možno v úřadech zařadit do rubriky „služby pro domácnost“.

V peněžnictví připadalo na tisíc zaměstnanců 84 žen, na poštách 100 žen, tedy desetina pracovních sil. V sektoru obchodu byla ekonomicky činná více než třetina žen, většinou nikoli v dělnických povoláních. V pohostinství pracovalo z tisíce 465 žen. Dosud nejvíce žen pracovalo v oborech, které nevyžadovaly jinou kvalifikaci než

¹⁷⁵ HORSKÁ, s. 77–78.

¹⁷⁶ DEYL, s. 48.

¹⁷⁷ V celkovém počtu zemědělského obyvatelstva Československa, který činil podle sčítání z roku 1921 5 167 395 lidí, byly ženy zastoupeny nadpoloviční většinou 2 752 570. Jedinců v zemědělství přímo činných bylo zjištěno 2 347 258, mezi nimi 759 343 žen proti 1 587 915.

¹⁷⁸ Podle druhu zaměstnání byla žena v zemědělství činná jako dělnice, úřednice, člen rodiny, nájemce, samostatná majitelka nebo spolumajitelka. Na velkostatkách byla práce žen vítána pro určité speciální výkony, zejména ale pro menší náklad, jelikož práce žen byla o 30–35 % levnější než práce mužů.

¹⁷⁹ MATULA, Antonín, *Duševní život československého venkova*, Praha 1930, s. 30.

¹⁸⁰ TUMLÍŘOVÁ, Marie, *Žena v československém zemědělství*, Praha 1930, s. 37–46.

dovednosti, jež žena ovládala již v tradiční rodině. Ze zpráv živnostenských inspektorů z přelomu 19. a 20. století je ovšem známo, že ženy dělníků „mužských“ pracovních oborů sice po provdání zůstávaly v domácnosti, ale při tom často přispívaly na výživu rodiny braním práce domů, vařením a úklidem pro podnájemníky a nocležníky, praním prádla pro jiné domácnosti, posluhou v majetnějších domácnostech a podobně.¹⁸¹

Běžným jevem v malých podnicích bylo mzdové znevýhodnění žen, které byly přibírány nejčastěji k pomocným pracím nejrůznějšího druhu. Bylo tomu však i u řemesel, kde byly zaměstnávány zaučené pracovnice. Příkladem je jeden z největších řemeslných oborů – krejčovství, kde bylo v roce 1921 zaměstnáno 61 380 žen. Většina žen v oděvnictví byla pouze zaučená, ale ani vyučené dělnice nedosahovaly 50 % sazeb platných podle ceníku pro muže. Příkladem mohou být rozdíly zachycené u pražských krejčovských živností, kde byla stanovena týdenní mzda u mužů na 313 Kč, ale u samostatných žen činila jen 95–190 Kč. V řemeslné malovýrobě byly ženy všeobecně znevýhodňovány. Těžilo se i z práce učňů, ale učeň měl naději, že se stane kvalifikovaným dělníkem.¹⁸²

Ženská práce, převážně jako práce nekvalifikovaná, byla všeobecně oceňovaná nižšími tarify i v průmyslu, a to i ve stejných kvalifikačních a věkových kategoriích. Podceňování ženské práce bylo hluboce zakořeněno i mezi dělníky. Nebylo náhodné, že v mnoha případech byly požadovány rozdílné odměny i odborovými svazy. Stávalo se, při sjednávání mezd v určitém závodě vystoupily odborové organizace v neprospěch žen. Jako příklad je možno uvést výsledky jednání Svazu českých kovodělníků o zvýšení mezd pro dělníky firmy B. Werner, továrny na kovové zboží v Praze, které se uskutečnilo v lednu roku 1919. Svaz požádal v původním návrhu, aby mzdy byly zvýšeny o 20 % pro ženy i pro muže. Po sporech ve zmíněném ve zmíněném svazu byl návrh opraven, ženám měly být zvýšeny mzdy jen o 15 %. Bylo běžné, že kolektivní smlouvy znevýhodňovaly ženskou práci všeobecně se souhlasem odborů. Stalo se zvyklostí, že mzda ženy v nejnižší věkové kategorii nedosahovala mzdy dělníka v prvním roce po vyučení a stejné rozdíly byly mezi nevyučenými muži a ženami. Příkladem je smlouva sjednaná pro závody spadající pod Místní odbor sdružení kovodělného průmyslu československého v Plzni ze dne 10. října 1928. U kategorie pomocných dělníků stanovila v první mzdové třídě sazby od 1,55 Kč do 3,10

¹⁸¹ HORSKÁ, s. 77–79.

¹⁸² DEYL, s. 61–62.

Kč, ale u žen jen v rozmezí od 1,10 Kč do 1,75 Kč. I příklady dalších kovoprůmyslových závodů ukazují, že rozdíly v odměňování práce mužů a žen se nezmenšily, ale naopak zvýraznily. Rozdíly potvrzovaly kolektivní smlouvy také ve stavebním průmyslu, v dřevozpracujícím průmyslu a v dalších odvětvích.¹⁸³

¹⁸³ DEYL, s. 82–83.

5 ŽENY A POLITIKA

Společnost upírala ženám občanská práva pod různými záminkami, nebylo tedy náhodou, že se důležitou součástí první vlny feminismu stal boj za politická práva žen. Feministky zařadily do svého programu rozšíření politických práv na ženy již v průběhu Francouzské revoluce, ale teprve v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století se evropské ženy začaly organizovat ve spolcích usilujících o rovné volební právo. Tento požadavek se stal logickým vyústěním boje za rovnoprávný přístup ke vzdělání a na trh práce. Aktivistky však přeceňovaly vliv volebního práva žen na jejich zrovnoprávnění s muži. Rovné volební právo nezajišťovalo ženám automatický podíl na politické moci. Obdobný proces boje probíhal rovněž na přelomu 19. a 20. století i v českých zemích a vyvrcholil zakotvením rovných politických práv v první československé ústavě přijaté v roce 1920.¹⁸⁴

Již o dva roky dříve ovšem ženy vstoupily do RNS. Vstup žen do parlamentní politiky se uskutečnil díky zásadním společenskopolitickým změnám, které provázely zánik Rakouska-Uherska a vznik nástupnických států. První československá ústava splnila očekávání rovnosti mužů a žen, ale prosazení rovnosti pohlaví v politickém životě bylo obtížným úkolem.¹⁸⁵ V tu chvíli panovala představa, že ženská společenská aktivita už není potřebná, že cíle bylo dosaženo. Ovšem brzy se ženy přesvědčily, že naopak, v práci se muselo pokračovat, neboť teoretické přiznání práv bylo třeba prosadit do praktického života. Politická činnost žen na parlamentní úrovni se tedy pohybovala v rámci možností a mezi demokracie.¹⁸⁶

5.1 Cesta československých žen do parlamentu

V šedesátých a sedmdesátých letech 19. století začaly v Evropě vznikat první ženské spolky, které vložily do svého programu požadavek volebního práva žen. Zahájily tím novou etapu ve vývoji ženského politického hnutí, které se vyznačovalo úsilím o dosažení rovných politických práv pro muže a ženy. Ústřední místo mezi politickými právy zaujímal volební právo, v dobové terminologii označované jako hlasovací právo. Požadavek rovného volebního práva se stal předmětem veřejné diskuze, v níž se

¹⁸⁴ PLAMÍNKOVÁ, *Občanská rovnoprávnost žen*, s. 5.

¹⁸⁵ MUSILOVÁ, s. 9–10.

¹⁸⁶ BUREŠOVÁ, s. 290–291; FEINBERG, Melissa, *Elusive equality. Gender, citizenship, and the limits of democracy in Czechoslovakia, 1918–1950*, Pittsburgh 2006, s. 34.

vyhraňovaly názory odpůrců a příznivců. Odpůrci rovného volebního práva zdůrazňovali fyzické a psychické odlišnosti mužů a žen, které určovaly jejich postavení ve společnosti a druhy vykonávaných činností. Zákony i obecně respektované normy vztahující se k mužům a k ženám zaručovaly mužům privilegované postavení ve společnosti i v rodině a ženy stavěly na roveň dětí a duševně nemocných.¹⁸⁷ Veřejnost považovala snahu žen domoci se účasti na politickém životě za nepřirozenou, ba přímo nebezpečnou stávajícímu uspořádání společnosti.¹⁸⁸

Ženské hnutí v Čechách mělo své kořeny již v působení a tvorbě Boženy Němcové i Karolíny Světlé, Elišky Krásnohorské a dalších. Organizovaná práce a přesné vytyčení cílů spadalo do období devadesátých let 19. století. První buditelky se snažily především zajistit ženám vzdělání, a proto zakládaly pro ženskou mládež školy.¹⁸⁹ Mimo jiné se tvořily i samostatná střediska jako Americký klub dam v roce 1865, dále v roce 1897 Ústřední spolek českých žen, který měl provést usnesení učiněná na prvním sjezdu československých žen, ale zároveň měl zahrnout i všechny obory ženských snah, jenž byly zdravotnické, národohospodářské a vzdělávací. Roku 1904 byl otevřen i Ženský klub český jako středisko emancipačních snah. Spolu s ním vystupoval i Výbor pro volební právo žen,¹⁹⁰ sledující dosažení politických práv.¹⁹¹

Mladá generace reprezentovaná učitelkou Františkou Plamínkovou považovala otázku ženského vzdělávání za vyřešenou a usilovala o rozšíření programu ženského hnutí o požadavek ženských práv, zejména v ekonomické, právní a v politické oblasti. Zákon č. 134/1867, který obnovil svobodu spolčování a shromažďování, rozdělával spolky politické a nepolitické. Politické spolky podléhaly přísným pravidlům, nesměly například přijímat ženy. Všechny pokusy ženských aktivistek o zrušení diskriminačních paragrafů však byly neúspěšné, stejně jako pokusy žen založit

¹⁸⁷ FEINBERG, s. 43.

¹⁸⁸ MUSILOVÁ, s. 15.

¹⁸⁹ FEINBERG, s. 20–21.

¹⁹⁰ Františka Plamínková založila v roce 1905 Výbor pro volební právo žen. Snažila se získat mezinárodní podporu v rámci Mezinárodní aliance pro volební právo žen a podporu vlivných českých politiků. Výbor pořádal četné schůze a sepisoval petice na podporu volebního práva žen.

¹⁹¹ WIEDERMANNOVÁ-MOTYČKOVÁ, Zdenka, *Prof. Masaryk a ženské hnutí v Čechách*. In: *Masaryk a ženy*, díl 1. Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta republiky Československé T. G. Masaryka, Praha 1930, s. 121, 122.

politický spolek navzdory zákazu. Teprve v roce 1912 státní moc přehodnotila své stanovisko a povolila ženám činnost v ženských spolcích.¹⁹²

Aktivistky ženských organizací a političky nestály v boji za rovné volební právo samy. Podporovali je zejména někteří čeští poslanci Říšské rady, kromě Tomáše G. Masaryka to byli například Václav Choc nebo Bohuslav Franta. Jmenovaní poslanci vypracovali a předložili v letech 1891–1911 spolu s dalšími kolegy několik variant reformy volebního práva, která by zrovnoprávnila ženy s muži.¹⁹³ Václav Choc pronesl v Říšské radě projev, v němž obhajoval volební právo žen, a předložil parlamentní komisi pro volební reformu petici obsahující požadavek přiznání volebního práva ženám.¹⁹⁴ Bohuslav Franta byl referentem pro volební právo žen v říšské radě a vypracoval na podzim roku 1913 pro ústavní výbor poslanecké sněmovny zprávu, v níž shrnul argumenty pro rozšíření volebního práva na ženy. Shrnul v ní historii zápasu za rovné volební právo a rovněž zkušenosti zemí, které ho zavedly již před první světovou válkou.¹⁹⁵

Debata o politické rovnoprávnosti žen a mužů se vedla před první světovou válkou na úrovni státní moci, politických stran, ženských spolků a na stránkách tisku. Stát argumentoval tím, že pokud někdo neplnil povinnosti vůči státu, čím myslel brannou a daňovou povinnost, nemohl si nárokovat podíl na rozhodování o veřejných záležitostech. Nicméně statisíce žen v monarchii odváděly státu daně ze své ekonomické činnosti, čímž argumentovaly političky a ženské spolky. Rovněž kněží neplnili brannou povinnost a nikdo jim občanská práva neupíral.¹⁹⁶ Reakce a názory na ženské veřejné a společensko-politické aktivity byly ve společnosti první Československé republiky různé. Názorovou stránku bylo možné velmi dobře sledovat např. v dobovém tisku různé politické orientace. Byly patrné projevy odsuzování ženských snah, zesměšňování, podceňování, ale i uznání, podpory a zájmu.¹⁹⁷

¹⁹² VESELÁ, Renata, *Vereinsrecht in Der Tschechoslowakei. Vereinsgesetz in der Praxis einiger Brünnner Fakultätsvereine (1919–1952)*, München 2009, s. 19, 21.

¹⁹³ MUSILOVÁ, Dana, *Mothers of the Nation. Women's Vote in the Czech Republic*. In: RODRÍGUEZ-RUIZ, Blanca, RUBIO-MARÍN, Ruth (ed.), *The Struggle for Female Suffrage in Europe. Voting to Become Citizens*, Boston 2012, s. 215.

¹⁹⁴ NEUDORFLOVÁ, Marie, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999, s. 262.

¹⁹⁵ FEINBERG, s. 32; FRANTA, Bohuslav, *Parlamentní právo žen*, Praha 1916.

¹⁹⁶ VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla, *Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století*. In: PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav, *Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*, Praha 1996, s. 296.

¹⁹⁷ BUREŠOVÁ, s. 293.

Liberální a sociálnědemokratický proud ženského hnutí formulovaly s ohledem na vzájemné vztahy své požadavky odděleně. Zásadní shoda ovšem panovala v názoru na ochranu mateřství. Liberální aktivistky reprezentovaly zájmy vzdělaných a ekonomicky aktivních žen z městských, méně už z venkovských středních vrstev. Formulovaly požadavky, které by umožnily pokračování úspěchu emancipačního procesu v ekonomické a politické oblasti. Kladly důraz na ochranu matek a dětí, reformu manželského a rodinného práva, ženské vzdělávání, rovnoprávné postavení žen v politických stranách, boj proti alkoholismu a prostituci a na reformu chudinské péče, což tvořilo základ ženského liberálního politického programu. Požadavek reformy manželského a rodinného práva a rovnoprávného postavení žen v politických stranách formulovala a prosazovala mladá generace aktivistek reprezentovaná Františkou Plamínkovou, Alicí Masarykovou nebo Olgou Stránskou-Absolonovou.¹⁹⁸ Sociálně demokratické aktivistky měly ve svém programu kromě uvedených politických požadavků rovněž požadavek zavedení občanského sňatku a odstranění vlivu katolické církve na školství. K těmto myšlenkám se hlásila rovněž část liberálně orientovaných žen.¹⁹⁹

Stranou boje za politická práva žen stálo katolické křídlo českého ženského hnutí. Katolická církev, která měla zásadní vliv na politiku klerikálních stran a na činnost přidružených ženských spolků, považovala rodinu za přirozené a nejdůležitější místo působení každé ženy a profesní aktivity žen odmítala.²⁰⁰ Za jedinou vhodnou veřejnou ženskou aktivitu považovala charitativní práci a podporu vzdělávacích aktivit v katolickém duchu.²⁰¹

Reformně laděné názory na jedné straně a tradiční představa o vrozených vlastnostech žen na straně druhé pomáhaly vytvářet ideální obraz budoucí političky. Jedním z nejfrekventovanějších slov, která se užívala v souvislosti s ženským pohlavím, bylo poslání, což zahrnovalo většinu ženských aktivit jako domácnost, mateřství, výchova dětí, profese jako učitelka, lékařka, sociální pracovník, a rovněž politiku. Političky dostaly za úkol realizovat vyšší cíle, zejména české ženské společnosti, střežit morálku v politice a přispívat k prosazování ekonomických, sociálních a politických požadavků žen. Vznik samostatného československého státu

¹⁹⁸ VOŠÁHLÍKOVÁ, *Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století*, s. 298.

¹⁹⁹ BUREŠOVÁ, s. 45.

²⁰⁰ MACHAČOVÁ, Jana, MATĚJČEK, Jiří, *Studie k sociálním dějinám 19. století*, Opava 2004, s. 150.

²⁰¹ MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 31.

v roce 1918 vytvořil předpoklady pro úplnou účast žen na politickém životě. Uzákonění volebního práva pro všechny občany bez rozdílu pohlaví a původu umožnilo ženám vstoupit do všech zastupitelských sborů včetně parlamentu. Skončil několik desetiletí trvající zápas za prosazení základních emancipačních požadavků včetně požadavku rovných politických práv, zároveň se však otevřela řada nových otázek vyplývajících z politického zrovnoprávnění žen s muži.²⁰²

5.1.1 T. G. Masaryk a jeho podpora žen v politice

Argumenty českých liberálek se opíraly o názory T. G. Masaryka prezentované v přednášce *Žena a politika*, kterou pronesl 26. července 1902 v Chicagu a znovu 13. února 1903 v Praze.²⁰³ Hájil volební právo žen, doporučoval však, aby se ženy nejdříve snažily aktivně působit v různých úrovních veřejného života a aby získaly chybějící politické zkušenosti.²⁰⁴ Podobně jako jiní muži se i on domníval, že ženy nejsou připraveny zaujmout své místo v politickém životě. Největší překážku v dosažení rovných politických práv spatřoval v obavě mužů, že ztratí své nadřazené postavení. Tyto obavy chtěl T. G. Masaryk odstraňovat moderní demokratickou výchovou v rodině a ve škole. T. G. Masaryk zůstal přes veškeré výhrady jedním z nejdůslednějších zastánců zrovnoprávnění žen s muži.²⁰⁵

Podle T. G. Masaryka se mezi mužem a ženou vyvinula jejich nerovnost historicky. Nerad mluvil o otázce ženské, protože otázky ženské nebylo, stejně jako nebylo otázky jen mužské. Muž a žena byli spolu od samého počátku kulturního vývoje a dovedli dělat vše společně. T. G. Masaryk podporoval vytváření ženských spolků a klubů, ať už to byly spolky žen samých nebo zároveň s muži.²⁰⁶ Tvrdil, že ženské hnutí bylo výsledkem demokracie – žena chtěla být muži rovna po všech stránkách.²⁰⁷ Byla oprávněna účastnit se veřejného života, hospodářství a politiky.²⁰⁸

²⁰² MUSILOVÁ, Z *ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 31.

²⁰³ BRABEC, Jiří, *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*, Praha 2002, s. 258.

²⁰⁴ V USA měla žena v 19. století volnější postavení než v Čechách. Americké ženy už mohly například veřejně studovat a zastávat kazatelský úřad.

²⁰⁵ MUSILOVÁ, Z *ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 27.

²⁰⁶ MASARYK, Tomáš Garrique, *Moderní názor na ženu*. In: Masaryk a ženy, díl 1. Sborník k 80. narozeninám prvního prezidenta republiky Československé T. G. Masaryka, Praha 1930, s. 61–64, 67.

²⁰⁷ HAJN, Alois, *Život novinářův 1894–1930*, Praha 1930, s. 211.

²⁰⁸ MASARYK, s. 155–157.

Rozhodným krokem ve hnutí byly ženské kandidatury pro sněm království českého, kdy výbor pro volební právo žen kandidoval v roce 1908 Marii Tůmovou ve Vysokém Mýtě, Hlinsku a Skutči.²⁰⁹ Také pokroková strana měla od počátku v ústředním výkonném výboru ženy a ve svých organizacích nejvíce aktivně politicky činných žen. Podpora prof. Masaryka byla patrná i z jeho dalších veřejných vystoupení: „*Kde politika má být vědou, řízením společenského života, kde je mravná, tam se i ženy začínají účastnit politiky.*“ V prosinci roku 1918 prohlásil T. G. Masaryk v parlamentu: „*Jsem šťasten, že vidím ženy v tomto shromáždění. Věřím, že ženy se mají věnovati veřejné činnosti jako mužové.*“²¹⁰

5.2 Ženy v politice

Dne 14. listopadu 1918 se konalo první zasedání československého parlamentu, který pracoval v letech 1918–1920 a vešel do historie s názvem Revoluční národní shromáždění. Tímto okamžikem se ženám, ve skutečnosti však jen pouhým osmi, otevřely dveře instituce, o jejíž dobytí usilovaly dlouhá léta.²¹¹ Poslankyně zastupovaly Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou, Českou stranu socialistickou, Českou státoprávní demokracii, Českou agrární stranu a Klub slovenských poslanců.²¹²

RNS schválilo návrh ústavy 29. února 1920 a v následujícím měsíci bylo její znění zveřejněno ve Sbírce zákonů a nařízení pod číslem 121/1920. Nová ústava nahradila prozatímní ústavu ze 13. listopadu 1918. Kromě rovnosti pohlaví přijala zásadu rovného volebního práva. Tato zásada formálně potvrdila skutečný stav, který byl nastolen obecními volbami v roce 1919, v nichž ženy poprvé volily bez jakýchkoliv omezení.²¹³ Československo se připojilo k Novému Zélandu, Austrálii, Finsku, Norsku, Dánsku, Nizozemsku, Kanadě, Lucembursku, Rakousku, Německu,

²⁰⁹ První ženou zvolenou do českého sněmu byla v roce 1912 Božena Viková-Kunětická, viz: FEINBERG, s. 12, 27.

²¹⁰ PLAMÍNKOVÁ, Františka, *Žena budiž rovnoprávná muži*. In: Masaryk a ženy, díl 1. Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta republiky Československé T. G. Masaryka, Praha 1930, s. 35.

²¹¹ Do RNS vstoupilo 14. listopadu 1918 osm žen. Skupinu tvořily sociální demokratky Božena Ecksteinová a Františka Kolaříková, české socialistky Františka Zemínová a Louisa Landová-Štychová, političky agrární strany Anna Chlebounová a Ludmila Zatloukalová-Coufalová, národní demokratka Božena Viková-Kunětická a členka Slovenského klubu PhDr. Alice Masaryková. Poslední jmenovaná se vzdala mandátu z pracovních důvodů již 1. září 1919 a nahradila ji sociální demokratka Irena Kaňová. Dne 22. ledna 1920 také přibyla jako náhradnice národní demokratka Eliška Purkyňová.

²¹² MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 32.

²¹³ FEINBERG, s. 32.

Polsku a Švédsku, tedy k zemím, které přiznaly ženám volební právo v letech 1893–1919.²¹⁴

I když se vstup žen do politiky stal reálným faktem, část mužské i ženské veřejnosti se s ním zcela neztotožnila. Tradiční názory přicházely s argumentací, že politika je pouze záležitostí mužů a ženy do ní nepatří, ostatní sice neodmítaly vstup žen do politiky, ale opět hledali argumenty, proč se tato činnost pro ženy nehodí. Politické aktivity nekritizovali výhradně muži, ale i samotné ženy. Ženská argumentace vycházela z obhajoby tradiční ženské role, která byla, zejména u vdaných žen a matek, neslučitelná s politickou činností. Političky neustále pocíťovaly nutnost obhajovat před veřejností smysl a cíl svého snažení. Jejich argumenty se příliš nelišily od těch, které používaly ony samy nebo jejich předchůdkyně před první světovou válkou. Senátorka a předsedkyně ŽNR Františka Plamínková tak činila na různých úrovních veřejného života nepřetržitě po celé meziválečné období.²¹⁵

Ženské hnutí nedokázalo ani v meziválečném období přijmout společné stanovisko k politické činnosti žen. Liberální, sociálně demokratické a nově zformované komunistické křídlo vyjadřovalo podporu politicky aktivním ženám na rozdíl od katolických proudů, které se opíraly o programovou linii Lidové strany. Jednotlivé proudy však volily odlišnou argumentaci. Sociální demokratky považovaly činnost parlamentu za jednu z významných možností, jak zajistit dělnickým ženám dosažení skutečné ekonomické nezávislosti, profesního zrovnoprávnění s muži, zákonnou ochranu mateřství a svobodné rozhodování o něm. Liberální ženské spolky sdružené v ŽNR usilovaly o to, aby bylo ustanovení ústavy o rovnosti důsledně uplatňováno v každodenním životě.²¹⁶ Požadovaly, aby měly ženy stejné možnosti pracovního uplatnění jako muži, úpravu rodinného práva, část z nich rovněž podpořila odstranění trestnosti interrupcí. Komunistky deklarovaly, že cílem KSČ je odstranění stávajícího společenského systému, tedy i parlamentu ovládaného buržoazií a sloužící k prosazení jejich zájmů. Dále se soustředily na ochranu chudých žen a vedly s oběma sociálně demokratickými stranami konkurenční boj o hlasy dělnic. Naopak katolické ženské spolky se rozhodly aktivně podporovat kariéru katolických mužů.²¹⁷

²¹⁴ PLAMÍNKOVÁ, Františka, *Občanská rovnoprávnost žen*, Praha 1920, s. 10–11.

²¹⁵ MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939*, s. 34–35.

²¹⁶ KOLDINSKÁ, s. 149.

²¹⁷ MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 37.

Katolicky orientované ženy, organizované ve svých zemských svazech, plnily velmi užitečnou činnost v oblasti sociální a charitativní. Pracovaly pro chudé, nemocné a pro lidi v těžkých životních situacích. Role katolicky orientovaných ženských spolků v životě společnosti první Československé republiky měla mnoho pozitivních podob. Katolické ženy pomáhaly hlavně chudým lidem v krizových situacích zvládnout jejich stav, prakticky jim pomáhaly a povzbuzovaly je. Velice usilovně propagovaly víru v Boha a prosazovaly ji do všech oblastí života společnosti.²¹⁸ Jednou z osobností, která zastupovala katolické ženské hnutí, byla Augusta Rozsypalová.²¹⁹ Zastávala funkce předsedkyně Svazu katolických ženských spolků, byla členkou výboru Svazu křesťanského učitelstva a Jednoty katolických učitelek.²²⁰ V letech 1918–1920 byla starostkou dámského spolku Ludmila v Plzni.²²¹

Pokud měly ženy zájem o veřejnou činnost, dávaly přednost spíše práci v ženských spolcích, která se dala snadněji skloubit s rodinnými závazky, s profesní aktivitou nebo obojím. Profesní kariéra byla slučitelná s mandátem jen v přísně vymezených případech. Mandát byl na jedné straně spojen se slušným hmotným prospěchem, na druhé však svého držitele značně omezoval ve svobodném rozhodování a jednání. Ženy s vysokoškolským vzděláním raději dávaly přednost profesní dráze před politickou kariérou. Uvážíme-li, že mnohé z nich zaplatily za možnost studovat a věnovat se profesi obětmi v osobním životě, není tak obtížné pochopit jejich preferenci.²²² Ženské spolky usilující o liberalizaci a demokratizaci společenského života první Československé republiky, představované ŽNR a Zemskou organizací Pokrokových žen moravských, prakticky prokázaly, že mohou dobře pracovat na svém cíli bez ohledu na politickou příslušnost svých členek.²²³

Parlamentní politika představovala pro Františku Plamínkovou a její kolegyně poslání, jehož smyslem bylo zvýšit sociální ochranu matek a dětí, ekonomicky aktivních žen, rozšířit a zkvalitnit jejich vzdělávací možnosti, změnit zákony

²¹⁸ TRAPL, Miloš, *Náboženství a politika. Diskuzní seminář Demokracie a náboženství*, Praha 2000, s. 22–29.

²¹⁹ Augusta Rozsypalová (1857–1925) byla učitelkou, propagátorkou ženského hnutí a členkou Československé strany lidové. Za svoji stranu působila jako poslankyně v letech 1920–1925, v roce 1925 byla zvolena senátorkou, ale zemřela dříve, než mohla tuto funkci zastávat.

²²⁰ ŘEHÁČEK, Karel, *Plzeň v Národním shromáždění v letech 1918–1939. Portréty plzeňských poslanců a senátorů*, Plzeň 2012, s. 82.

²²¹ AMP, fond Ludmila, dámský spolek československé strany lidové, karton 79, inv. č. 638.

²²² MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 49.

²²³ BUREŠOVÁ, s. 293.

diskriminující ženy a uvést je do souladu s československou ústavou. Tento takřka filantropický rys parlamentní politiky žen však nelze oddělit od skutečnosti, že výkon mandátu představoval dobře placenou profesní aktivitu, byť za cenu naprosté loajality ke straně, která je kandidovala. Existoval tedy zřejmý rozpor mezi ideálním obrazem političky vytvořeným uvnitř ženského hnutí již před první světovou válkou a jeho pozdější realizací v parlamentní praxi. Poslankyně a senátorky musely hájit v souladu se svými mandáty především program a zájmy mateřských stran. Ženy, které vstupovaly v roce 1918 do RNS, od roku 1920 do NS, měly dlouholeté zkušenosti z veřejné a politické činnosti, přispívaly do ženských časopisů a do tiskových orgánů svých stran. Některé z nich se významně angažovaly v boji za volební právo žen. Všechny bez rozdílu však byly součástí změn, které probíhaly po vzniku samostatného československého státu a dotýkaly se veřejného i soukromého života.²²⁴

První ženou, která se vyjádřila k sněmovnímu jednání, byla sice Františka Zemínová, ale první souvislý projev přednesla až Alice Masaryková na 15. schůzi RNS konané 10. ledna 1919.²²⁵ Hovořila k programovému prohlášení vlády a zdůraznila potřebu zřízení nových útulků pro početné pražské sirotky, nemocné a opuštěné děti. Její řeč byla poté oceněna hlučným potleskem. Ženy se již během prvních týdnů existence RNS zapojily do legislativní činnosti. Nejaktivněji si počínaly při podávání návrhů, dotazů a při práci ve výborech a v plénu Louisa Landová-Štychová a Františka Zemínová. Parlamentní političky navrhovaly zákony směřující zejména ke zlepšení péče o matky a děti, Shodly se rovněž na dalších společných tématech, jako byly výchova a vzdělávání, boj proti alkoholu, prostituci a sociální péči.²²⁶

Když RNS končilo v dubnu 1920 svou činnost, upíraly se myšlenky dosavadních poslankyň k nadcházejícím parlamentním volbám. Šest z deseti žen, které zasedaly v RNS obdrželo poslanecký nebo senátorský mandát. Do poslanecké sněmovny NS kandidovaly Anna Chlebounová, Františka Zemínová, Louisa Landová-

²²⁴ MALEČKOVÁ, Jitka, *The emancipation of women for the benefit of the nation. The Czech Women's Movement*. In: PALETSCHEK, Sylvia, PIETROW-ENNKER, Bianca (ed.), *Women's Emancipation Movements in the Nineteenth Century. A European Perspective*, Stanford 2004, s. 184.

²²⁵ *Projev Alice Masarykové z 10. ledna 1919* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Stenoprotokoly, 15. schůze [Cit. 6.3.2017], dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/015schuz/s015009.htm>.

²²⁶ MUSILOVÁ, Z *ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 52.

Štychová a Eliška Purkyňová, do senátu NS Božena Ecksteinová a Božena Viková-Kunětická. Všechny až na Annu Chlebounovou se podílely různou měrou na činnosti RNS. V meziválečném Československu se konaly čtyřikrát parlamentní volby (1920, 1925, 1929, 1935). Kandidující ženy v prvních volbách do poslanecké sněmovny NS v roce 1920 dosáhly nejlepšího volebního výsledku, a to třinácti křesel, ve druhých (1925) a ve třetích (1929) shodně po deseti a ve čtvrtých (1935) pouze osm křesel. Ve volbách do senátu NS v roce 1920 získaly ženy pouze křesla tři, ve druhých a ve třetích shodně po čtyřech a ve čtvrtých pět křesel. Počet získaných mandátů odpovídal jejich pozici na kandidátkách a součtu hlasů, které obdržely úspěšné strany.²²⁷

V poslanecké sněmovně NS zasedalo v letech 1920–1939 celkem 29 žen (pět z nich uvádělo německou národnost, jedna maďarskou), čtyři z nich byly členkami RNS, 12 z nich si podrželo mandát ve více volebních obdobích, v senátu NS 16 (čtyři uváděly německou národnost), dvě zasedaly v RNS, dvě obhájily mandát ve více volebních obdobích. Tři ženy byly nejdříve zvoleny poslankyněmi, poté senátorkami. Celkový počet žen zasedajících v NS tedy činil 42. Nejvyšší počet křesel zaujaly v meziválečném období ve sněmovně i v senátu zákonodárkyně reprezentující Komunistickou stranu Československa (celkem 15), Československou a Německou sociálně demokratickou stranu dělnickou (7 a 5) a Národně socialistickou stranu (8). Pak následovala Československá národní demokracie (4), Česká agrární strana (3), Deutsche Nationalpartei (2), Československá strana lidová (1) a Národní sjednocení (1).²²⁸

5.2.1 Témata ženské politiky

Důsledky války vyžadovaly v co nejbližší době zabezpečit pozůstalé po padlých. Alice Masaryková proto podala 19. listopadu 1918 v parlamentu návrh, který upozorňoval na nutnost řešit vážné sociální problémy žen a dětí válečných poškozců a byl zároveň prvním návrhem, který podala žena. Návrh zákona byl vypracován během několika týdnů, byl předán k projednání ve vládě a odtud putoval přímo do parlamentu. Kromě

²²⁷ MUSILOVÁ, Z *ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 56–57.

²²⁸ Tamtéž, s. 60–61.

politicky Masarykové se na řešení otázky po padlých vojácích v první světové válce podílela i Františka Zemínová.²²⁹

Jedním z témat, jemuž se ženy v RNS věnovaly, bylo potírání prostituce, která byla v obecném povědomí vnímána jako ženský problém. Provozování prostituce bylo na jedné straně ještě hluboko do druhé poloviny 20. století považováno za typicky ženskou záležitost, na druhé straně pozice strážkyň morálky předurčovala ženy v politice vypořádat se s touto společenskou otázkou. Zejména Františka Zemínová věnovala mnoho úsilí k přijetí koncepčního a dlouhodobého řešení problematiky prostituce. Spolu s dalšími kolegy a kolegyněmi předložila návrh zákona, který měl odstraňovat dosavadní reglementaci prostituce a nahrazovat ji abolicí.²³⁰ Františka Zemínová zorganizovala také společnou schůzi sociálně politického výboru s odborníky a odbornicemi z řady lékařů, právníků a sociologů. Přítomní odborníci a odbornice zdůrazňovali dobré zkušenosti zemí, které již zavedly abolicí prostituce, a doporučili přijetí tohoto principu rovněž v Československu.²³¹ Po několika letech diskuzí a jednání byl princip abolicie přijat a včleněn do zákona č. 241/1922 Sb. z. a n. Františka Zemínová navrhla rovněž řadu dalších opatření k potlačení prostituce jako bylo zrušení veřejných domů, přísné trestání prostituce (tresty měly postihovat stejnou měrou ženy i muže), kuplířství, povinné hlášení a léčení pohlavních chorob, zřízení instituce zvláštních dozorkyň na ochranu žen proti kuplířům na nádražích. Tyto návrhy však byly zamítnuty.²³²

Navzdory četnějším pokusům političek překračovat genderově vymezenou problematiku v poslanecké sněmovně NS, opět více převažovaly návrhy, které

²²⁹ *Návrh člena Národního shromáždění Dr. Alice Masarykové a soudr., týkající se sociální péče o ženy a děti válečných poškozených ze dne 19. listopadu 1918.* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 44, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0044_00.htm.

²³⁰ *Interpelace poslanců Fr. Zeminové, L. Landové-Štychové, L. Pechmanové a spol. na vládu stran vydání zákona k potírání prostituce a léčení nakažlivých chorob pohlavních ze dne 26. října 1920* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1920–1925, Tisky, č. 642, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0642_00.htm.

²³¹ Archiv Poslanecké sněmovny (APS), fond Revoluční Národní shromáždění, karton 23, inv. č. 889, 75. schůze sociálně politického výboru ze dne 16. prosince 1919.

²³² *Návrh členů Národního shromáždění F. Zeminové, Landové-Štychové a soudruhů, aby byly zrušeny veřejné prostituční domy, aby byla přísně oboustranně stíhána prostituce tajná a aby bylo zavedeno povinné hlášení a léčení pohlavní nákazy ze dne 30. září 1919,* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 1638, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1638_00.htm; MUSILOVÁ, Z *ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 55.

upravovaly postavení matek a dětí. Z těchto návrhů však uspěl pouze jediný, zákaz námezdního kojení, jehož přijetí iniciovala sociální demokratka Anna Sychravová a podpořili ho rovněž poslanci a významní lékaři. Chudé matky si námezdním kojením vydělávaly na živobytí pro sebe a své děti, ale současně tím ochuzovaly vlastní dítě o mateřské mléko, pro které v této době ještě neexistovala kvalitní náhrada. Odstavené děti po této nekvalitní výživě velmi často onemocněly nebo dokonce zemřely. Zákon byl jako jediný navržený ženami v prvním volebním období přijat a zakázal matkám kojit cizí dítě, pokud nemohou spolu s ním kojit rovněž své vlastní.²³³ Při projednávání zákona v senátu NS navrhla senátorka Anna Perthenová rezoluci, která požadovala na vládě předložit osnovu zákona, podle něhož by byl podnik s větším počtem dělnic povinen zřídit vhodnou místnost, v níž by matky mohly během svého zaměstnání nakojit své dítě.²³⁴

Další společný návrh týkající se mateřství podaly napříč politickými kluby političky Anna Sychravová, Betty Karpíšková, Františka Blatná, Irene Kirpalová a Marie Deutschová. Poslankyně ho zdůvodnily nedostatečnou právní úpravou ochrany mateřství v nemocenském pojištění. Stávající úprava nemocenského pojištění poskytovala zajištění jen nepatrnému zlomku žen, a nárok na pomoc v mateřství tak měly jen pojištěné ženy a částečně manželky pojištěných mužů. Práce v zemědělství však nepodléhala nemocenskému pojištění, což vylučovalo poskytnutí pomoci samoživitelkám i manželkám. Návrh měl zakazovat propouštění žen ze zaměstnání během těhotenství, zaručoval mateřskou dovolenou v délce šest týdnů před a šest týdnů po porodu, a dále po návratu do zaměstnání dvě placené půlhodinové přestávky na kojení. Současně ukládal ženám povinnost jednou za měsíc navštěvovat poradnu pro matky a zakazoval jim kojit před dovršením tří měsíců věku vlastního dítěte cizí dítě. Návrh však nakonec nebyl přijat s odůvodněním, že bude brzy projednáván vládní

²³³ *Návrh poslanců MUDr. I. Hála, Sychravové, MUDr. Boh. Vrbenského a soudruhů na vydání zákona o částečném zákazu námezdního kojení ze dne 24. října 1922* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1920–1925, Tisky, č. 3821, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3821_00.htm.

²³⁴ *Rezoluce k návrhu posl. dr. Hála o částečném zákazu námezdního kojení (zpr. t. 1919), aby v podnicích, zaměstnávajících větší počet dělnic, byla správa povinna opatřiti přiměřené místnosti pro kojení. 218, 2. VII. 1924; 582, IX.* [online], Senát parlamentu České republiky, jmenný rejstřík [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://senat.cz/informace/z_historie/tisky/1vo/rejstrik/jmenny/pa.htm; MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 64.

návrh zákona o sociálním pojištění.²³⁵ Částečnou úpravu nároků matek zavedla novela²³⁶ stávajícího zákona o nemocenském pojištění, která umožnila nemocenským pojištěným poskytovat mimořádné dávky kojícím matkám a šestinedělkám.²³⁷ Novou právní úpravu pomoci v mateřství provedl až v roce 1924 zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o nemocenském pojištění zaměstnanců, který zahrnoval rovněž některé body z návrhu sociálně demokratických poslankyň.²³⁸

Dalším tématem, které se opakovaně vracelo do sněmovny ve formě návrhů, bylo přiznání titulu paní rovněž neprovdaným ženám. Dobová pravidla společenského chování tradičně odlišovala oslovování provdaných a neprovdaných žen. Neprovdaným tak přisoudila bez ohledu na věk titul slečna. Liberální aktivistky kritizovaly vžitou praxi již před první světovou válkou. Politicky argumentovaly změnami v postavení žen, tudíž nutností úpravy pravidel chování. Ekonomicky aktivní a nezávislé ženy měly požívat stejného titulu jako ženy již provdané. První návrh podaly národní socialistky Františka Zemínová, Ludmila Pechmanová-Klosová a Louisa Landová-Štychová. Doporučovaly přiznat titul paní všem ekonomicky aktivním ženám a neprovdaným matkám, avšak neuspěly.²³⁹ V roce 1931 poukázala znovu na tuto problematiku skupina poslankyň, do níž patřily Marie Jurnečková, Františka Blatná, Milena Šmejcová a Anna Vetterová-Bečvářová, které podaly návrh na vydání zákona o titulu neprovdaných žen. Se svým návrhem však ženy neuspěly stejně jako jejich předchůdkyně.²⁴⁰

Práce političek v meziválečném československém parlamentu se stala demonstrativním příkladem dobových možností ženské parlamentní politiky. Vliv

²³⁵ *Návrh poslanců Ir. Kirpalové, A. Sychravové, B. Karpíškové, M. Deuschové, F. Blatné a soudr. na zákon o ochraně matek a kojenců ze dne 30. listopadu 1920* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1920–1925, Tisky, č. 1042, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t1042_00.htm.

²³⁶ Zákon č. 689/1920 Sb. z. a n.

²³⁷ *Národní shromáždění Republiky československé v prvním desetiletí*, Praha 1928, s. 814.

²³⁸ *Poslanecká sněmovna Národního shromáždění republiky Československé. 1923. I. volební období, 8. Zasedání, č. 4186, Zákon o sociálním pojištění důvodová zpráva*, Praha 1923, s. 66; MUSILOVÁ, Z *ženského pohledu. Poslankyň a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 65.

²³⁹ *Návrh poslanců Fr. Zemínové, L. Pechmanové, Landové-Štychové a spol. na vydání zákona o přiznání titulu "paní" ženám a neprovdaným matkám ze dne 12. listopadu 1920* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1920–1925, Tisky, č. 756, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0756_00.htm.

²⁴⁰ *Návrh posl. M. Jurnečkové, F. Blatné, M. Šmejcové, A. Vetterové-Bečvářové a druhů na vydání zákona o titulu neprovdaných žen ze dne 19. května 1931* [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1929–1935, Tisky, č. 1176, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t1176_00.htm.

politických stran na politiku NS odkazoval poslankyně a senátorky do nepřekonatelných mezí. Navíc svou pozici neustále oslabovaly zdůrazňováním tradičních ženských aktivit, což bylo zejména mateřství jako poslání, které bylo vrozené každé ženě. Jen mimořádné osobnosti mezi poslankyněmi a senátkami, jakými byly například Betty Karpíšková, Františka Plamínková, Irene Kirpalová nebo Františka Zemínová dokázaly občas překročit hranici vymezenou tradičními ženskými aktivitami.²⁴¹ Politička Božena Viková-Kunětická například vedle práce ve sněmovně pokračovala dále i přednáškové činnosti. Díky své polemické literární tvorbě, která byla pro mnohé obsahově nepřijatelná, musela snášet boje s redakcemi, kritiky i veřejností, na sklonku svého života, v roce 1927, byla však za své literární dílo jako druhá žena vůbec (po Elišce Krásnohorské) jmenována členkou České akademie věd a umění.²⁴²

²⁴¹ MUSILOVÁ, Z *ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 68.

²⁴² ŠTĚPÁNKOVÁ, Petra, „Když jdu, tak jdu“. *Nezadržitelná Božena Viková-Kunětická*. In: HANÁKOVÁ, Petra, HECZKOVÁ, Libuše, KALIVODOVÁ, Eva, *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradox modernity*, Praha 2006, s. 19.

6 VÝZNAMNÉ ŽENY PRVNÍ REPUBLIKY

Významných žen, které v první Československé republice působily ve sféře veřejného života či se zasazovaly o zlepšení životní situace žen, nebylo mnoho. I přesto se mezi nimi našly ženy, které svou pomocí ke zlepšení životní situace žen vynikaly svou pracovitostí. Svou roli v tom hrál i fakt, že se nikdy nevdaly a neměly děti. Česká politička Františka Plamínková, která působila jako senátorka v NS, byla rovněž novinářkou a předsedkyní Ženské národní rady, prosazovala navrhování zákonů tak, aby nepoškozovaly ženy a matky. Další významnou ženou byla Alice Masaryková, která působila jako poslankyně RNS, zakladatelka Československého červeného kříže, a také aktivně podporovala vzdělávání žen. Další z žen, Anna Honzáková, byla první promovanou lékařkou na území Československa. Jako první vystudovaná doktorka založila svou soukromou gynekologickou praxi, také působila jako publicistka a pracovnice v ženském hnutí. V roce 1937 založila Fond Anny Honzákové-Hlaváčové pro stáří nebo nemoc práce neschopných žen.

6.1 Františka Plamínková (1875–1942)

Františka Ferdinanda Plamínková se narodila v Praze 5. února 1875 a zemřela 30. června 1942 rovněž v Praze. Společně se dvěma sestrami byla vychovávána v rodině pražského obuvníka. Už od dětství se toužila stát učitelkou, neodradil jí ani v té době uzákoněný povinný celibát, který musely učitelky dodržovat. Absolvovala tedy obecnou a měšťanskou školu a učitelský ústav v Praze. Profesionální dráhu zahájila v roce 1894 v Táboře, krátce také působila v Soběslavi a od roku 1895 učila na různých školách v Praze.²⁴³

Současně s učitelským povoláním se začala věnovat veřejné činnosti, zejména v ženském hnutí. Bojovala za práva učitelek, za volební právo žen a za rovnoprávnost žen a mužů ve veřejném a soukromém životě.²⁴⁴ Byla členkou ženských, profesních, sociálních a humanitárních spolků. V roce 1905 založila Výbor pro volební právo žen, jemuž předsedala a rovněž v něm spolupracovala společně s Alicí Masarykovou.²⁴⁵

²⁴³ BUREŠOVÁ, s. 158.

²⁴⁴ NEUDORFLOVÁ, s. 276.

²⁴⁵ LA PNP, fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 2423–2429, korespondence přijatá od Alice Masarykové, odeslaná dne 16. prosince 1935.

Roku 1908 se účastnila kongresu Aliance pro volební právo žen v Amsterdamu.²⁴⁶ V roce 1923 založila ŽNR a stála jako předsedkyně v jejím čele až do roku 1942. Reprezentovala Československo v řadě mezinárodních ženských organizací jako místopředsedkyně Mezinárodní rady žen,²⁴⁷ Mezinárodní aliance pro volební právo žen, Malé ženské dohody, Mezinárodní federace výdělečně činných žen, Open Door International a působila rovněž jako delegátka při Společnosti národů v Ženevě a v Mezinárodní lize pro mír a svobodu. Navštívila většinu evropských zemí a USA.²⁴⁸

Na jaře roku 1918 vstoupila do České strany socialistické a v roce 1919 byla v obecních volbách zvolena do zastupitelstva a Rady hlavního města Prahy. V roce 1923 byla vyloučena z místní organizace strany Praha-Staré město, jelikož hlasovala na schůzi ústředního výkonného výboru proti vyloučení Louisy Landové-Štychové a dr. Bohuslava Vrbenského. Organizace přehodnotila po intervenci předsednictva strany své rozhodnutí. O rok později ji stranický klub v zastupitelstvu hlavního města Prahy odvolal kvůli porušování klubové disciplíny. Klád jí za vinu hlasování a jednání proti usnesení klubu a časté cesty do ciziny, kvůli nimž chyběla při důležitých hlasováních. Předsednictvo strany se za ni znovu přimluvalo a klub své rozhodnutí zrušil. V lednu 1925 však sama rezignovala na členství v zastupitelstvu a v Radě hlavního města Prahy. Nabídku klubu na odvolání rezignace nepřijala. V letech 1925–1939 byla třikrát zvolena senátorkou Národního shromáždění.²⁴⁹

Podobně jako aktivistka ženského hnutí hájila rovněž jako politička zásadu rovnoprávnosti žen a mužů. Iniciovala jednání o rektifikaci rodinného práva v občanském zákoníku. Publikovala řadu prací a novinových článků o problematice ženských práv a rovnoprávnosti mezi pohlavími a podnikla řadu přednáškových turné doma i v zahraničí. Patřila také do okruhu přátel rodiny Masarykových.²⁵⁰

Když 14. prosince 1938 zanikl klub senátorů Národně socialistické strany, odmítla vstoupit do klubu senátorů Národní jednoty a až do zániku mandátu zůstala nezařazenou senátorkou. Po okupaci odmítla emigrovat a snažila se pokračovat

²⁴⁶ MUSILOVÁ, *Mothers of the Nation. Women's Vote in the Czech Republic*, s. 215.

²⁴⁷ V roce 1925 odjela s Albinou Honzákovou do Washingtonu na kongres Mezinárodní ženské rady, kde byla zvolena první místopředsedkyní, viz LA PNP, fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 40–65, korespondence odeslaná Anně Honzákové, dne 18. června 1925.

²⁴⁸ LA PNP, fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 40–65, korespondence odeslaná Anně Honzákové, dne 27. června 1934.

²⁴⁹ MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, s. 110–111.

²⁵⁰ LA PNP, fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 2423–2429, korespondence přijatá od Alice Masarykové, dne 28. června 1934.

v činnosti ŽNR. Dne 1. září 1939 byla poprvé zatčena a na šest týdnů uvězněna. Po propuštění byla pod stálým dohledem gestapa, přesto se nevzdala práce v ŽNR. Dva týdny po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Hendricha byla zatčena podruhé a deportována do Malé pevnosti v Terezíně, kde strávila posledních 14 dnů svého života. Dne 30. června 1942 byla popravena v Praze-Kobylisích.

6.2 PhDr. Alice Masaryková (1879–1966)

Alice Masaryková se narodila 3. května 1879 ve Vídni, zemřela 29. listopadu 1966 v Chicagu. Pocházela z rodiny univerzitního profesora a politika Tomáše Garrigua Masaryka jako nejstarší z pěti sourozenců. V roce 1898 začala studovat na lékařské fakultě Univerzity Karlovy, kde mezi padesáti zapsanými hochy byla jedinou dívkou²⁵¹, po roce však medicínu opustila.²⁵² Poté začala studovat historii²⁵³, filozofii a sociologii na univerzitách v Praze, Berlíně a Lipsku a sociální práci v Chicagu. Byla jednou ze čtyř vysokoškolsky vzdělaných žen a jednou ze tří žen s akademickým titulem v meziválečném československém parlamentu.²⁵⁴

V letech 1906–1910 působila jako učitelka na dívčím lyceu v Českých Budějovicích a poté až do první světové války v Praze-Holešovicích. V letech 1915–1916 byla vězněna ve Vídni za účast v domácím odboji.²⁵⁵ Po propuštění z vězení byla do konce války pod policejním dohledem. V letech 1918–1919 zastupovala Slovensko v RNS. Udržovala rovněž pracovní vztahy se senátorkou Františkou Plamínkovou, kdy se účastnila shromáždění Výboru pro volební právo žen.²⁵⁶ Stala se také členkou Mezinárodní ženské rady. Františka Plamínková ji rovněž žádala o zastávání veřejné funkce v rámci ŽNR, což musela ale kvůli své pracovní vytíženosti odmítnout.²⁵⁷

²⁵¹ ŠVEJNOHA, Josef, *Alice Masaryková – první předsedkyně Československého červeného kříže*, Praha 2003, s. 40.

²⁵² PELIKÁNOVÁ, Zdena, ŠVIHLOVÁ, Dagmar, *Alice G. Masaryková. Dětství a mládí. Vzpomínky a myšlenky*, Praha 1994, s. 112.

²⁵³ V roce 1903 získala akademický titul na základě práce *Vznik a vývoj velké charty svobod, dané Janem Bezzemkem r. 1215*.

²⁵⁴ Další vysokoškolsky vzdělané ženy v meziválečném československém parlamentu byly MUDr. Emma Maria Herzigová, Ing. dr. Marie Tumlířová a Anna Vetterová-Bečvářová.

²⁵⁵ Za první světové války byla Alice zatčena a uvězněna policií za podíl na úschově otcových písemností a jako velezrádkyně měla být odsouzena k trestu smrti. Před hrozbou popravky ji zachránila teprve císařova amnestie z roku 1916, která ukončila její pobyt ve vězení.

²⁵⁶ LA PNP, fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 2423–2429, korespondence přijatá od Alice Masarykové, odeslaná dne 16. prosince 1935.

²⁵⁷ LA PNP, fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 2423–2429, korespondence přijatá od Alice Masarykové, odeslaná dne 11. února 1927.

V ČSR kromě toho prosadila slavení „Velikonočních mírů“²⁵⁸ a „Svátku matek“. Dále nesla zásluhu na vytvoření celostátní sítě záchranné služby, již byl tehdy dle biblické analogie přisouzen název „služba samaritská“.²⁵⁹ V září roku 1919 se vzdala mandátu a její místo převzala Irena Kaňová. V letech 1919–1938 působila jako předsedkyně Československého červeného kříže a stala se členkou řady sociálních a humanitárních spolků. Zasloužila se o vznik a rozvoj moderního pojetí sociální práce v Československu.²⁶⁰ Od roku 1939 žila s krátkou přestávkou v letech 1945–1948 v USA.²⁶¹

Osobní život se naproti tomu pro Alici Masarykovou vyvinul poměrně nešťastně. Na počátku 20. století prožila nenaplněný platonický vztah k vídeňskému lékaři MUDr. Richardu Fröhlichovi a stejně nepříznivě skončilo její úzké přátelství se slovinským architektem a spolutvůrcem nové podoby Pražského hradu Jože Plečnikem. To se datuje do dvacátých let minulého století, tedy do údobí, kdy Alice zastávala po matčině smrti²⁶² zároveň čestnou úlohu první dámy československého státu.²⁶³ Pomáhala s vedením domácnosti svého otce, prezidenta republiky T. G. Masaryka, řídila personál v Lánech i Topolčiankách a zařizovala protokolární záležitosti na Pražském hradě. Zodpovídala také za prezidentův oficiální program, organizovala obědy a večere včetně seznamů zvaných hostů. Zajišťovala rovněž soukromá setkání prezidenta s řadou významných zahraničních hostů a účastnila se prezidentových cest po republice i cest do zahraničí. Přestože měla Alice Masaryková na Pražském hradě jako prezidentova dcera výjimečné postavení, nebyla nikdy oficiální zaměstnankyní prezidentské kanceláře.²⁶⁴

Nedlouho po okupaci Českých zemí nacistickými vojsky, na sklonku března 1939, odešla do exilu a po krátkých zastávkách ve Švýcarsku a Anglii dlouhodobě zakotvila ve Spojených státech amerických. Zde se po boku Edvarda Beneše a svého bratra Jana zapojila do různých exilových aktivit. Pořádala charitativní sbírky šatstva

²⁵⁸ Velikonoční mír byl založen na tří denním celospolečenském příměří politického a mediálního rázu, během něhož se čs. tisk a politici mohli na podnět ČSČK dobrovolně věnovat konstruktivním debatám o vhodném řešení každoročně zvolené sociálně-zdravotní otázky (například péči o staré a nemocné osoby, úrovní osobní či veřejné hygieny apod.).

²⁵⁹ LOVČÍ, Radovan, *PhDr. Alice Garrigue Masaryková a náboženství*, Plzeň 2009, s. 1.

²⁶⁰ PLAMÍNKOVÁ, *La situation économique et sociale de la femme dans la République Tchecoslovaque*, s. 22.

²⁶¹ LOVČÍ, s. 1.

²⁶² Charlotta G. Masaryková zemřela 13. května 1923.

²⁶³ LOVČÍ, s. 2.

²⁶⁴ ŠVEJNOHA, s. 92–93.

pro české a slovenské vojáky a válečné uprchlíky a spoluorganizovala zakládání speciálních československých poboček v rámci Amerického Červeného kříže. Současně aktivně přednášela a propagovala myšlenku poválečné obnovy československého státu. V prosinci roku 1939 však Alice nezvládla hektické přednáškové tempo a zhroutila se vyčerpáním. Opětovné pokusy o návrat do veřejného života skončily neúspěchem a její podíl v exulantských aktivitách tak zůstal během zbytku války víceméně symbolický.²⁶⁵

Teprve na podzim roku 1945 se nejstarší dcera T. G. Masaryka vrátila nazpět do Československa. Vzhledem ke svému vyššímu věku a zdravotnímu stavu ovšem zůstávala převážně v ústraní, třebaže se podle svých možností alespoň občas účastnila některých významných celospolečenských akcí ČSČK. Do úplné veřejné a společenské izolace ji dostaly teprve únorové události roku 1948, tragická smrt Jana Masaryka v březnu téhož roku, odchod Edvarda Beneše z prezidentského křesla a exprezidentovo pozdější úmrtí, jakož i ustavení akčních výborů ve spolcích ČSČK a politické čistky v této organizaci.²⁶⁶

V prosinci roku 1948 odjela Alice slavit vánoční svátky k sestře Olze do švýcarské Ženevy, odkud se již nikdy nazpět nevrátila. Ze Švýcarska posléze přesídlila na určitý čas do Londýna a v roce 1950 do USA, kde se usadila natrvalo.²⁶⁷ Podle svých možností se snažila být činná publikačně a řečnický pod hlavičkou různých československých krajanských a emigrantských skupin. Příležitostně taktéž promlouvala v rádiu Svobodná Evropa, k čemuž jí vybídl známý český novinář a oběť nacistické i komunistické totality Ferdinand Peroutka. V USA dokonce sepsala cenné vzpomínky na dětství a mládí, v nichž zachytila řadu zajímavých příběhů ze života rodiny T. G. Masaryka. Během psaní pamětí se jí ale podstatně zhoršilo oční onemocnění a s ohledem na ně tak byla v posledních letech svého života již téměř úplně slepá.²⁶⁸ Dr. Alice Masaryková zemřela ve slovenském domově seniorů v Chicagu dne 29. listopadu 1966 ve věku nedožitých 88 let.²⁶⁹

²⁶⁵ ŠVEJNOHA, s. 99.

²⁶⁶ LOVČÍ, s. 4.

²⁶⁷ PELIKÁNOVÁ, ŠVIHLOVÁ, s. 115.

²⁶⁸ LOVČÍ, Radovan, *Alice Garrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*, Praha 2007, s. 423.

²⁶⁹ ŠVEJNOHA, s. 104.

6.3 MUDr. Anna Honzáková (1875–1940)

Anna Honzáková se narodila 16. listopadu 1875 v Kopidlně jako páté dítě Anny, rozené Hlaváčové a lékaře Jana Honzáka.²⁷⁰ a zemřela 13. října 1940 v Praze. Zájem o medicínu měla Anna už od dětství. Její otec, lékař Jan Honzák, jí sliboval studium ve Švýcarsku, ale po jeho smrti už rodině nezbyly finance.²⁷¹ O tom, že se chtěla stát lékařkou, nepochybovaly ani její spolužačky na gymnáziu Minerva, kde při jedné příhodě pomohla studentce s epileptickým záchvatem.²⁷² Dne 10. července 1895 maturovala Anna s vyznamenáním na Akademickém gymnáziu se sídlem na Františkově náměstí.²⁷³ Maturitní vysvědčení ji ale zatím neopravňovalo k řádnému studiu na univerzitě. Jako hospitantka působila na Německé lékařské fakultě, když ji v roce 1895 nepřijala lékařská fakulta Karlo-Ferdinandovy univerzity. Až v roce 1897 zpřístupnila i česká lékařská fakulta ženám možnost studia, ale také pouze v roli hospitantek. O připuštění k řádnému studiu žádala Anna pět let a získala jej až v roce 1900, kdy mohla poprvé složit zkoušky na vysoké škole. Dne 17. března 1902 získala Anna Honzáková diplom z oboru lékařství jako první žena na Karlo-Ferdinandově univerzitě.²⁷⁴

Anna se zapsala mezi externí lékaře Všeobecné nemocnice v Praze, ale její ředitel ji nepřijal. Lékaři stále pochybovali o tom, zda se žena bude schopna postarat o pacienty. Mohla být tedy jen hospitantkou na klinikách, jejichž přednostové k tomu svolili. Jako instrumentářku ji přijal Karel Maydl, přednosta pražské chirurgické kliniky s bohatou praxí v břišní chirurgii, kterou získal v Innsbrucku a ve Vídni. V srpnu roku 1903 však zemřel na těžkou srdeční chorobu a Anna musela z chirurgické praxe, které se chtěla věnovat, odejít. Přešla na gynekologii a porodnictví k profesoru Karlu Pawlíkovi.²⁷⁵ Profesor ji velmi chválil, ale později ji na uvolněné místo druhého asistenta nedoporučil, s ohledem na to, že ženu by elévové neposlouchali.²⁷⁶

²⁷⁰ UHROVÁ, s. 13.

²⁷¹ V 19. století vystudovaly medicínu ve Švýcarsku první dvě české lékařky Anna Bayerová a Bohuslava Kecková.

²⁷² HONZÁKOVÁ, s. 67.

²⁷³ Gymnázium Minerva nemělo právo veřejnosti a nemohly se zde tudíž konat maturity.

²⁷⁴ HONZÁKOVÁ, s. 72–74.

²⁷⁵ HAVRÁNEK, Jan (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy III, 1802–1918*, Praha 1997, s. 249.

²⁷⁶ HONZÁKOVÁ, s. 74–75.

Kvůli tomu se Anna nakonec rozhodla založit v Praze v ulici na Moráni 7 vlastní gynekologickou praxi, jejíž dveře se poprvé otevřely 16. února 1905.²⁷⁷ O její praxi byl mezi ženami velký zájem, jejími pacientkami byly například Eliška Krásnohorská a Hana Kvapilová. Sociálně slabé léčila zdarma. K domácímu porodu volaly nižší a střední vrstvy zejména porodní báby, ale vyšší vrstvy již vyžadovaly přítomnost lékaře a Annina obratnost u domácích porodů byla vyhlášena.²⁷⁸ Anna se nikdy nevdala a neměla děti, ale vzhledem k počtu jejích sourozenců si nemohla na samotu stěžovat.²⁷⁹ Žila v pražském bytě s matkou a sestrou Albínou a útočiště poskytovala i svým dvěma neteřím, které se rozhodly studovat na vysoké škole.²⁸⁰

V roce 1930 byla zvolena předsedkyní Spolku lékařek a přispívala rovněž do několika spolků, zejména se zajímala o nemajetné, ale pracovité ženy, které kvůli krizi nemohou sehnat práci. Osobně se znala rovněž s Alicí Masarykovou, se kterou konzultovala především zdravotní stav jejího otce, T. G. Masaryka.²⁸¹ V roce 1937 založila Fond Anny Honzákové-Hlaváčové pro stáří nebo nemoc práce neschopných žen. Ochranu ovšem odepřela ženám z bohatých měst a obcí, které jsou povinny se o své sociálně slabé občany starat, dále ženám sice práce neschopným, ale s dobře situovaným příbuzenstvím, a ženám s negativním vztahem k práci. Dne 13. října 1940 v důsledku embolie zemřela.²⁸²

6.3.1 Vztah s Františkou Plamínkovou

Anna si vážila občanských spolků jako důležitých kulturních nástrojů. Zasedala ve výboru spolku Minerva,²⁸³ přednášela pro Tělocvičný spolek paní a dívek pražských a vedla kurzy ve Spolku pro povznesení stavu ošetřovatelek.²⁸⁴ Nejvýznamnější byl pro ni nejspíše Ženský klub český. V Ženském klubu jí nejvíce imponovala Františka Plamínková.²⁸⁵ Díky úzkému přátelství se sestrou Albínou přijímala Anna téměř po

²⁷⁷ NOVÁ-KRAJÍČKOVÁ, Ludvika, *Žena v povolání lékařském*, Plzeňské listy, 2. února 1918, roč. 45, č. 29, s. 13.

²⁷⁸ Pobyť v porodnici byl hluboko do 20. století degradující záležitostí. Ukazoval především na sociální hendikep, a to chudobu nebo narození nelegitimního dítěte.

²⁷⁹ Z šedesáti dvou lékařek jich bylo do roku 1918 kolem dvaceti vdaných, tedy pouze třetina.

²⁸⁰ UHROVÁ, s. 51, 53.

²⁸¹ LA PNP, fond Honzáková Anna, č. přír. 29/61, č. inv. 18, dopis přijatý od Alice Masarykové, odeslaný dne 6. prosince 1935.

²⁸² UHROVÁ, s. 92–100.

²⁸³ Působila rovněž jako školní lékařka gymnázia Minerva.

²⁸⁴ KAFKOVÁ, Vlastimila, *Z historie ošetřovatelství*, Brno 1992, s. 29.

²⁸⁵ Bylo zajímavé, že ve vzájemné korespondenci se tyto dvě ženy oslovovaly svými funkcemi, ale v mužském rodě: doktore, senátore. Dělo se tak zřejmě proto, že v tehdejší době bylo v těchto funkcích

čtyřicet let Plamínkovou ve své domácnosti.²⁸⁶ A také na jejich letním sídle v Dobřichovicích kousek od Prahy.²⁸⁷

Kromě feminismu měly i jiné společné zájmy, hlavně knihy a výtvarné umění.²⁸⁸ S Františkou Plamínkovou a Julianou Lancovou rovněž spolupracovaly v přednáškové a literární činnosti.²⁸⁹ V politice se Anna Honzáková neangažovala, ale Františce Plamínkové vždy ráda vypomohla. Plamínková zůstala v Anniných očích velkou ženou, především bojovnicí a strůjkyní volebního práva žen. Stála po jejím boku i ve středu 28. března 1923 v zimní zahradě Národního domu na Vinohradech, kam tehdy jako paní radní svolala schůzi proti diskriminaci žen ve veřejných službách a vylučování žen z práce.²⁹⁰ Kromě jiného s ní Františka Plamínková diskutovala i svůj zdravotní stav, kde si nejvíce stěžovala na příliš velké pracovní vytížení a celkové vyčerpání. Anna jí mnohokrát radila, aby zvolnila své pracovní tempo a více času věnovala odpočinku.²⁹¹

Anna Honzáková se rovněž stala zakládající členkou ŽNR, kdy společně s Františkou Plamínkovou a dalšími třemi ženami poslaly tisíc korun na její konto. Prostřednictvím tohoto spolku doktorka Honzáková aktivně pomáhala. Například posílala měsíčně čestnou penzi spisovatelce Ludmile Grossmannové-Brodské,²⁹² přičemž si přála zůstat v anonymitě.²⁹³ V ŽNR Anna aktivně nepracovala, třebaže ji Plamínková jmenovala jako delegátku do stálé komise Hygiena v rámci Mezinárodní ženské rady.²⁹⁴ V rámci ŽNR, která navrhla revizi občanského a trestního zákona, zejména rodinného práva, navrhla Honzáková s Eliškou Vozábovou novinky v oblasti

poměrně malé zastoupení žen a společnost proto neznala oslovení pro tyto povolání v rodě ženském. Viz LA PNP, fond Františka Plamínková, č. přír. 22/76, č. inv. 40–65, korespondence odeslaná Anně Honzákové, dne 27. června 1934.

²⁸⁶ LA PNP, fond Honzáková Anna, č. přír. 22/76, č. inv. 80–81, korespondence odeslaná Františce Plamínkové z roku 1928.

²⁸⁷ LA PNP, fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 40–65, korespondence odeslaná Anně Honzákové v roce 1932.

²⁸⁸ V roce 1937 vydala Anna Honzáková knihu o první promované české lékařce ve Švýcarsku – Anně Bayerové.

²⁸⁹ LA PNP, fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 40–65, korespondence odeslaná Anně Honzákové dne 28. a 30. prosince 1928.

²⁹⁰ UHROVÁ, s. 79.

²⁹¹ LA PNP, fond Honzáková Anna, č. přír. 22/76, č. inv. 80–81, korespondence odeslaná Františce Plamínkové z roku 1928.

²⁹² Ludmila Grossmannová-Brodská (1859–1935) byla významná spisovatelka a překladatelka s pohnutým osudem. Vlivem spály v šesti letech ohluchla, později se musela vyrovnávat s hmotným nedostatkem a osamocením, když se její dvě sestry odstěhovaly a ona zůstala po smrti matky sama. Napsala desítky knih a rovněž přispívala do časopisů.

²⁹³ LA PNP, fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 2401–2403, korespondence přijatá od Honzákové Anny, odeslaná dne 22. ledna 1932.

²⁹⁴ NA, fond Ženská národní rada, k. 441.

větší zdravotní péče o ženy před porodem, po porodu a v šestinedělí. Už před válkou prosazovala Anna mateřskou dovolenou jeden měsíc před porodem a tři měsíce po něm.²⁹⁵ Anna byla rovněž odpůrkyní potratů. Napsala k diskusi o tomto tématu článek – O vyhnání plodu, který uveřejnil Ženský list, dne 21. dubna 1921.²⁹⁶

²⁹⁵ UHROVÁ, s. 80–81.

²⁹⁶ FEINBERG, s. 134; UHROVÁ, s. 104–107.

7 ZÁVĚR

Předkládaná práce si kladla za cíl porovnat odlišnosti v postavení žen a mužů před vytvořením Československé republiky a po jejím vzniku v letech 1918–1938. Dále si kladla za cíl přiblížit, jak vypadal každodenní život ženy od jejího útlého dětství až o dospělosti. V oblasti vzdělávání byla nejvíce zkoumána otázka vysokoškolského studia žen a jejich následného pracovního uplatnění. Zkoumány byly i změny v právní oblasti postavení žen, s čímž souviselo i získání volebního práva pro ženy a uplatnění žen v politice Československé republiky.

V 19. století prosazovala církev patriarchální řízení rodiny. Podle občanského zákoníku z roku 1811 měl rozhodující moc v rodině muž, který zodpovídal za svou ženu a děti. Žena měla povinnost se o všechny členy domácnosti postarat, muž na oplátku zajišťoval rodinný příjem. S každou narozenou dcerou vyvstala v rodině otázka věna. Zejména pro rodiny státních zaměstnanců a úředníků představovalo zajištění věna pro dceru velkou finanční zátěž. Na druhé straně i zajištění neprovdaných dcer představovalo pro rodinu značný problém. Měšťanské dívky nemohly nijak přispět ke zvýšení rodinných příjmů, a tak zůstávaly jako neplacená pracovní síla v domácnosti. Práce, kterou by ženy mohly vykonávat mimo domov, jako ženy z nižších sociálních vrstev, nebyla pro měšťanskou rodinu vzhledem k jejímu postavení přípustná. Proto byla v druhé polovině 19. století ve středních vrstvách patrná snaha o vzdělání dívek, které se povedlo do konce století prosadit i na univerzitě.

V šedesátých a sedmdesátých letech 19. století začaly ženské spolky jednat o prosazení žen na lékařské fakulty vysokých škol. Narazily ovšem na odpor některých rakouských lékařů, kteří tvrdili, že ženy jsou intelektuálně méně schopné využít vyššího vzdělání a že by jim takové vzdělání mohlo trvale poškodit zdraví. Tento odpor pravděpodobně zapříčinila hrozba, které byli muži vystaveni na trhu práce. Naproti tomu byli i příznivci ženské rovnoprávnosti, kteří se zasazovali mimo jiné i o rovné přijímání žen na vysoké školy, jedním z nich byl T. G. Masaryk.

Od roku 1897 mohly ženy v Československu řádně studovat na filozofických fakultách a o tři roky později jim byly otevřeny i fakulty lékařské. Z počátku nebyly studentky přijímány na univerzitách kladně, ale v době první světové války se rychleji, díky snížení počtu mužských studentů, zvyšoval počet studujících žen, což snad zapříčinilo i částečnou změnu přístupu společnosti ke studujícím ženám.

Nicméně i do utvoření nového státu bylo ženám stále uzavřeno studium práv, vysoké učení technické a Česká akademie věd a umění. Právnické fakulty otevřely své brány pro řádné ženské studenty po utvoření Československé republiky, již v zimním semestru 1918/1919. Mužští kolegové vystudovaných žen ale poměrně dlouho zpochybňovali jejich schopnost zastávat všechny obory státní konceptní služby. Až v roce 1925 se první žena stala notářkou a roku 1930 se jedenatřicet žen v Československu stalo prvními čekatelkami na povolání soudce. Vysoké učení technické začalo od roku 1920 přijímat řádné studentky ke studiu a Česká akademie věd a umění otevřela možnost řádného členství ženám až v roce 1923. Od roku 1918 do roku 1938 se úspěšně habilitovaly dvě lékařky, dvě ženy z přírodovědecké fakulty, a filozofická fakulta měla čtyři docentky. V technických oborech nepůsobila v těchto letech žádná docentka ani profesorka.

Praxe však ukázala, že k přiměřenému pracovnímu uplatnění žen s vysokoškolským diplomem byly třeba nejen kvalitní vzdělání, ale i další právní a společenské změny. Ženy, které vystudovaly filozofické fakulty, se nejvíce uplatňovaly jako středoškolské profesorky. Nevýhodou tohoto povolání byl celibát, který musely ženy do jeho zrušení v roce 1919 dodržovat. Vystudované lékařky málokdy našly uplatnění na klinikách, otvíraly si proto soukromé ordinace, z nichž se většina specializovala na obory blízké ženám a dětem, tedy gynekologii a pediatrii. Stejně jako první generace profesorek i první lékařky se nikdy nevdaly a neměly děti. Dělnické ženy se naproti tomu nacházely v odlišném postavení. S krátkými přestávkami na mateřství si přivydělávaly a přispívaly do rodinného rozpočtu celý život. Týkala se jich ale ustanovení v zákoně o osmihodinové době pracovní, která v některých bodech potvrzovala status ženy jako bytosti, kterou je třeba chránit více než muže. Patrné to bylo zejména ze zákazu noční práce žen. Dalším bodem pro ženy zaměstnané v továrních podnicích byl nedělní klid, který ženám začínal už v sobotu ve dvě hodiny odpoledne, zejména kvůli tomu, aby měly dostatek času postarat se o domácnost.

V druhé polovině 19. století s rozvojem industriální společnosti se také zvolna začaly měnit vzory rodinného chování. Do roku 1880 se jedné ženě během jejího plodného období narodilo průměrně pět dětí. Po první světové válce, kdy docházelo k zadržení sňatků a po uzákonění věku způsobilosti k uzavření manželství na jedenadvacet let, nastal v letech 1919–1921 kompenzační vzestup sňatečnosti

bezprostředně následovaný zvýšením plodnosti a porodnosti. Později tento počet poklesl a do roku 1936 se narodily v rodině průměrně dvě děti.

Změny nastaly i v možnosti rozvodu manželství. V Rakousku byl od roku 1855 uznáván rozvod dvoustupňový. Rozvod od stolu a lože zajišťoval, že rozvedení mohou bydlet odděleně a byli zbaveni manželských povinností, nicméně stále zůstávali právně dál v platném manželství a nemohli uzavřít jiný sňatek. To mohli teprve osoby rozloučené. V rakouském právním řádu také dosud existoval zákaz rozvodů pro členy římskokatolické církve. Po utvoření Československé republiky, už v roce 1919, byl přijat zákon, který podstatně liberalizoval možnosti rozluky manželství. Manželství, která byla ukončena rozlukou, umožňovala oběma partnerům vstupovat do manželství nových. Zákonodárci si nicméně při přijímání zákona neuvědomili sociální důsledky zavedení rozluky pro ženy, které neměly vlastní příjem. Většina vdaných žen byla ekonomicky závislá na manželovi. Případným rozchodem žena neztrácela pouze hmotné prostředky k životu, ale u větších dětí rovněž vliv na jejich výchovu. Političce Františce Plamínkové a jejím souputnicím se nakonec podařilo prosadit alimentační povinnost manžela vůči své první ženě.

Debata o politické rovnoprávnosti žen a mužů se vedla už před první světovou válkou. Liberální aktivistky formulovaly požadavky, které by umožnily pokračování úspěchu emancipačního procesu v ekonomické a politické oblasti. Vznik samostatného československého státu vytvořil předpoklady pro úplnou účast žen na politickém životě. Uzákonění volebního práva pro všechny občany bez rozdílu pohlaví umožnilo ženám vstoupit do všech zastupitelských sborů včetně parlamentu. I když se vstup žen do politiky stal reálným faktem, část mužské i ženské veřejnosti se s ním zcela neztotožnila. Politické aktivity nekritizovali výhradně muži, ale i samotné ženy. Ženská argumentace vycházela z obhajoby tradiční ženské role, která byla, zejména u vdaných žen a matek, neslučitelná s politickou činností. Pokud měly ženy zájem o veřejnou činnost, dávaly přednost spíše práci v ženských spolcích, která se dala snadněji skloubit s rodinnými závazky, s profesní aktivitou nebo obojím.

Politicky dlouhodobě usilovaly o rovné postavení žen a mužů v manželství a rodičovství. Ženám se však nepodařila během let první Československé republiky prosadit revizi občanského zákoníku, která se týkala rodinného práva. Stávající úprava rodinného práva platila až do roku 1949, kdy byl přijat zákon o rodinném právu. Povedly se tedy pouze drobné úspěchy, a to úprava vyživovacích povinností

rozloučených žen a zavedení částečné ochrany nemanželských dětí. Nezdařila se ani úprava trestního zákoníku, kde v novelizaci paragrafu 144–148 trestního zákona usilovaly v určitých případech o možnosti zlegalizování interrupce. Zákaz provádět interrupci se ale nadále nevztahoval pouze na případ ohrožení života matky.

Oblastí, o kterou se ženy v politice kromě jiného zajímaly, byly mzdové a platové poměry žen a jejich sociální pojištění. Ženy usilovaly o rovný přístup žen a mužů k vedoucím pozicím a o spravedlivé ohodnocení za stejnou práci. Prosazení toho přístupu ale nebylo snadné, jelikož ženská práce měla v obecném povědomí stále nižší hodnotu než role manželky a matky. Vdané a současně profesně aktivní ženy byly navíc obviňovány, že berou práci živitelům rodin. Šance prolomit genderově stereotypní myšlení společnosti byla malá a samotné poslankyně a senátorky ji paradoxně ještě snižovaly zdůrazňováním významu mateřství pro ženu a pro společnost.

Obtížná cesta, kterou ženské aktivistky od druhé poloviny 19. století, a která se dovršila v průběhu trvání Československé republiky, prošly, byla obrovská. Ženám byla přiznána rovnost před zákonem, umožněno studium na vysokých školách, prosadily se do všech pracovních oborů a mohly být činné v politickém životě. Dosud se ale nepovedlo prolomit tradiční myšlení, které ženám prvotně přisuzovalo povinnost být především manželkou a matkou. Zlomku žen, kterým se podařilo vystudovat na univerzitě a uplatnit se v oboru, který vystudovaly, nezbyvalo, než se role manželky a matky vzdát nebo najít cestu, která jim dovolila zastávat všechny funkce, i profesní i mateřské. Společnost se musela s tímto novým uspořádáním naučit pracovat, což se nemohlo stihnout za tak krátkou dobu trvání první Československé republiky.

8 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Nevydané prameny

Archiv města Plzně

Fond Česká jednota paní a dívek v Plzni, karton 22, inv. č. 122.

Fond Ludmila, dámský spolek československé strany lidové, karton 79, inv. č. 638.

Fond Státní ženský učitelský ústav v Plzni 1900–1948, karton 168, inv. č. 145.

Archiv Poslanecké sněmovny

Fond Revoluční Národní shromáždění, karton 23, inv. č. 889.

Literární archiv Památníku národního písemnictví

Fond Honzáková Anna, č. přír. 22/76, č. inv. 80–81, korespondence odeslaná Františce Plamínkové.

Fond Honzáková Anna, č. přír. 29/61, č. inv. 18, korespondence přijatá od Alice Masarykové.

Fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 40–65, korespondence odeslaná Anně Honzákové.

Fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 2401–2403, korespondence přijatá od Anny Honzákové.

Fond Plamínková Františka, č. přír. 22/76, č. inv. 2423–2429, korespondence přijatá od Alice Masarykové.

Fond Ženská národní rada, k. 1.

Národní archiv

Fond Ženská národní rada, k. 22, 441.

Ústav dějin Univerzity Karlovy – Archiv Univerzity Karlovy

Fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, karton 43, inv. č. 437, Připuštění žen k právnickým studiím a do státní služby 1900–1923.

Vydané prameny

Literatura

Národní shromáždění Republiky československé v prvním desetiletí, Praha 1928.

Poslanecká sněmovna Národního shromáždění republiky Československé. 1923. I. volební období, 8. Zasedání, č. 4186, Zákon o sociálním pojištění důvodová zpráva, Praha 1923.

FRANTA, Bohuslav, *Parlamentní právo žen*, Praha 1916.

HAJN, Alois, *Život novinářův 1894–1930*, Praha 1930.

HONZÁKOVÁ, Albína, *Československé studentky let 1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*, Praha 1930.

KARPÍŠKOVÁ, Betty, *Novelisace trestního zákona. Protipotratové paragrafy*, Praha 1933.

KARPÍŠKOVÁ, Betty, *Žena a socialism*, Praha 1922.

MALÁ, Anna, *Ženám dělnickým*, Praha 1913.

MASARYK, Tomáš Garrigue, *Dodatek k několika poznámkám o práci československých žen*, Praha 1929.

MASARYK, Tomáš Garrigue, *Moderní názor na ženu*. In: Masaryk a ženy, díl 1. Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta republiky Československé T. G. Masaryka, Praha 1930, s. 61–69.

MATULA, Antonín, *Duševní život československého venkova*, Praha 1930.

PÁTKOVÁ, Božena, *Umělé přerušení těhotenství ve světle spravedlnosti a práva*, Praha 1934.

PLAMÍNKOVÁ, Františka, *La situation économique et sociale de la femme dans la République Tchécoslovaque*, Praha 1920.

PLAMÍNKOVÁ, Františka, *Několik poznámek o práci československých žen*, Praha 1929.

PLAMÍNKOVÁ, Františka, *Občanská rovnoprávnost žen*, Praha 1920.

PLAMÍNKOVÁ, Františka, *Žena budiž rovnoprávná muži*. In: Masaryk a ženy, díl 1. Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta republiky Československé T. G. Masaryka, Praha 1930, s. 31–38.

ŠALDA, František Xaver, *Duše a dílo*, Praha 1918.

TUMLÍŘOVÁ, Marie, *Žena v československém zemědělství*, Praha 1930.

WIEDERMANNOVÁ-MOTYČKOVÁ, Zdenka, *Prof. Masaryk a ženské hnutí v Čechách*. In: *Masaryk a ženy*, díl 1. Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta republiky Československé T. G. Masaryka, Praha 1930, s. 121–126.

Periodika

Nezaměstnanost žen, Český deník, 5. října 1916, roč. 5., č. 226, s. 3.

Proti celibátu učitelek, Český deník, 5. října 1916, roč. 5, č. 226, s. 3.

Ženská otázka po válce, Český deník, 5. dubna 1917, roč. 6, č. 93, s. 3.

HOŘICA, Ignát, *Vychování dorůstu ženského*, Český západ, 1886–1887, č. 16, s. 1.

NOVÁ-KRAJÍČKOVÁ, Ludvika., *Žena v povolání lékařském*, Plzeňské listy, 2. února 1918, r. 45, č. 29, s. 13.

ŠVEJCAR, Ladislav, *Příspěvek k ženské otázce*, Český deník, 14. dubna 1939, roč. 28, č. 102, s. 1.

TOGNER, Josef, *Právní postavení ženy*, Český deník, 30. září 1928, roč. 17, č. 272, s. 9.

Sekundární zdroje

Literatura

- ABRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*, Brno 2005.
- BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše, MUSILOVÁ, Dana, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, Praha 2010.
- BAHENSKÁ, Marie, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávací a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005.
- BAHENSKÁ, Marie, *Povolání: žena. K otázce vzdělávání lékařek a učitelek v českých zemích v 19. století*. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy ve spektru civilizací. (K proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti)*, Praha 2009, s. 53–62.
- BÍLÝ, Jiří, *Právní dějiny na území ČR*, Praha 2003.
- BOCKOVÁ, Gisela, *Ženy v evropských dějinách. Od středověku do současnosti*, Praha 2007.
- BRABEC, Jiří, *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*, Praha 2002.
- BUREŠOVÁ, Jana, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc 2001.
- DEYL, Zdeněk, *Sociální vývoj Československa 1918–1938*, Praha 1985.
- FEINBERG, Melissa, *Elusive equality. Gender, citizenship, and the limits of democracy in Czechoslovakia, 1918–1950*, Pittsburgh 2006.
- FIALOVÁ, Ludmila, HORSKÁ, Pavla, KUČERA, Milan, MAUR, Eduard, MUSIL, Jiří, STLOUKAL, Milan, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.
- HAVRÁNEK, Jan (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy III, 1802–1918*, Praha 1997.
- HECZKOVÁ, Libuše, *Krásnohorská, Eliška (born Alžběta Pechová) 1847–1926*. In: DASKALOVA, Krasimira, HAAN, Francisca, LOUTFI, Anna, *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms. Central, Eastern and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, Budapest 2006, s. 262–266.
- HORSKÁ, Pavla a kol., *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- HORSKÁ, Pavla, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999.
- KAFKOVÁ, Vlastimila, *Z historie ošetřovatelství*, Brno 1992.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky 1918–1938, díl třetí. O přežití a o život (1936–1938)*, Praha 2003.

- KLABOUC, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- KLIMEK, Antonín a spol., *Velké dějiny zemí koruny české. Svazek 14, 1929–1938*, Praha 2002.
- KOLDINSKÁ, Kristina, *Gender a sociální právo. Rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*, Praha 2010.
- KOSTRBOVÁ, Lucie, MALÍNSKÁ, Jana a kol., *1918. Model komplexního transformačního procesu? České křižovatky evropských dějin, svazek 1*, Praha 2010.
- LENDEROVÁ, Milena, *Rodina našich předků*. In: JIRÁNEK, Tomáš, LENDEROVÁ, Milena, MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009, s. 143–168.
- LENDEROVÁ, Milena, RÝDL, Karel, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006.
- LOVČÍ, Radovan, *Alice Garrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*, Praha 2007.
- LOVČÍ, Radovan, *PhDr. Alice Garrigue Masaryková a náboženství*, Plzeň 2009.
- MACHAČOVÁ, Jana, MATĚJČEK, Jiří, *Studie k sociálním dějinám 19. století*, Opava 2004.
- MACHAČOVÁ, Jana, *Žena v 19. století jako „přívěsek“?* In: ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana a kol., *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 209–214.
- MALEČKOVÁ, Jitka, *The emancipation of women for the benefit of the nation. The Czech Women's Movement*. In: PALETSCHEK, Sylvia, PIETROW-ENNKER, Bianca (ed.), *Women's Emancipation Movements in the Nineteenth Century. A European Perspective*, Stanford 2004, s. 167–188.
- MALÍNSKÁ, Jana, *Česká žena 1860–1914*. In: TOMEŠ, Josef, *Ženy ve spektru civilizací. (K proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti)*, Praha 2009 s. 47–52.
- MALÍNSKÁ, Jana, *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005.
- MALÝ, Karel, *Rozchod s ústavněprávní kontinuitou a tradicí rakouské ústavnosti*. In: LOUŽEK, Marek, *Československá ústava 1920. Devadesát let poté*, Praha 2010, s. 23–34.

MOŽNÝ, Ivo, *Rodina a společnost*, Praha 2006.

MUSILOVÁ, Dana, *Mothers of the Nation. Women's Vote in the Czech Republic*. In: RODRÍGUEZ-RUIZ, Blanca, RUBIO-MARÍN, Ruth (ed.), *The Struggle for Female Suffrage in Europe. Voting to Become Citizens*, Boston 2012, s. 207–224.

MUSILOVÁ, Dana, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, České Budějovice 2007.

NEUDORFLOVÁ, Marie, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999.

PELIKÁNOVÁ, Zdena, ŠVIHLOVÁ, Dagmar, *Alice G. Masaryková. Dětství a mládí. Vzpomínky a myšlenky*, Praha 1994.

POUSTA, Zdeněk, *Výuka na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a pokus o reformu studia v meziválečném období*. In: MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav, *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*, Svazek 1, Praha 2010, s. 248–272.

RÁKOSNÍK, Jakub, *Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, Praha 2008.

ROUSSEL, Louis, *La famille incertaine*, Paris 1989.

ŘEHÁČEK, Karel, *Plzeň v Národním shromáždění v letech 1918–1939. Portréty plzeňských poslanců a senátorů*, Plzeň 2012.

SEKYRKOVÁ, Milada (ed.), *Minerva 1890–1936. Kronika prvního ženského gymnázia v habsburské monarchii*, Praha 2016.

SOUKUP, Ladislav, *Sociální správa a sociální zákonodárství v prvních letech republiky*. In: MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav, *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*, Svazek 2, Praha 2010, s. 950–973.

ŠEDIVÝ, Ivan, *Češi, české země a velká válka, 1914–1918*, Praha 2001.

ŠTĚPÁNKOVÁ, Petra, „*Když jdu, tak jdu*“. *Nezadržitelná Božena Viková-Kunětická*. In: HANÁKOVÁ, Petra, HECZKOVÁ, Libuše, KALIVODOVÁ, Eva, *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*, Praha 2006, s. 14–37.

ŠVEJNOHA, Josef, *Alice Masaryková – první předsedkyně Československého červeného kříže*, Praha 2003.

TRAPL, Miloš, *Náboženství a politika. Diskuzní seminář Demokracie a náboženství*, Praha 2000.

UHROVÁ, Eva, *Anna Honzáková a jiné dámy*, Praha 2012.

UCHALOVÁ, Eva, JAROŠOVÁ, Helena, KROUTVOR, Josef, MLČOCH, Jan, ŠTEMBERA, Petr, *Česká móda 1918–1939. Elegance první republiky*, Praha 1996.

VÁVRA, Zdeněk, *Tendence v dlouhodobém vývoji reprodukce obyvatelstva českých zemí (léta 1870–1944)*, Praha 1962.

VESELÁ, Renata, *Vereinsrecht in Der Tschechoslowakei. Vereinsgesetz in der Praxis einiger Brünnener Fakultätsvereine (1919–1952)*, München 2009.

VESELÁ, Renata, *Vývoj rodinného práva v meziválečném období*. In: MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav, *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*, Svazek 2, Praha 2010, s. 791–818.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, *Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století*. In: PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav, *Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*, Praha 1996, s. 291–299.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, *Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích*. In: ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana a kol., *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 357–362.

Internetové zdroje

Interpelace poslanců Fr. Zeminové, L. Landové-Štychové, L. Pechmanové a spol. na vládu stran vydání zákona k potírání prostituce a léčení nakažlivých chorob pohlavních ze dne 26. října 1920 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1920–1925, Tisky, č. 642, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0642_00.htm.

Návrh člena Národního shromáždění Dr. Alice Masarykové a soudr., týkající se sociální péče o ženy a děti válečných poškozenců ze dne 19. listopadu 1918. [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 44, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0044_00.htm.

Návrh člena Národního shromáždění Landové-Štychové a spol., aby byly zrušeny klášterní školy v Praze dne 15. května 1919 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 1036, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1036_00.htm.

Návrh členů Nár. shromáždění B. Vikové-Kunětické a dra Jos. Schieszla a soudr., aby odstraněna byla všechna ustanovení, která brání ženám, zaměstnaným ve službách veřejných, uzavřítí sňatek a zůstatí ve službě (zrušení ženského coelibatu) v Praze dne 18. února 1919 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 514, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0514_00.htm.

Návrh členů Národního shromáždění Fr. Zemínové, B. Vikové-Kunětické, Zatloukalové-Coufalové, B. Ecksteinové, Landové-Štychové, Dra. Srdínka, Dra. Lukavského, Dra. Uhlíře, Fr. Housera, Dra. Fr. Krejčího a Dra. Hnídky a soudr., aby byly úplně sestátněny všechny dívčí české školy střední v době nejkratší v Praze dne 5. března 1919, [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 629, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0629_00.htm.

Návrh členů Národního shromáždění Fr. Zemínové, Landové-Štychové a spol., aby byly ihned upraveny právní a postupové poměry učitelek obecných a měšťanských škol v Praze dne 20. ledna 1920 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 2309, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2309_00.htm.

Návrh členů Národního shromáždění F. Zemínové, Landové-Štychové a soudruhů, aby byly zrušeny veřejné prostituční domy, aby byla přísně oboustranně stíhána prostituce tajná a aby bylo zavedeno povinné hlášení a léčení pohlavní nákazy ze dne 30. září 1919, [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Tisky, č. 1638, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1638_00.htm.

Návrh poslanců Blatné, Kirpalové a druhů na novou úpravu trestních ustanovení o vyhánění plodu v Praze dne 16. března 1926 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1925–1929, Tisky, č. 219, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0219_00.htm.

Návrh poslanců Fr. Zemínové, L. Pechmanové, Landové-Štychové a spol. na vydání zákona o přiznání titulu "paní" ženám a neprovdaným matkám ze dne 12. listopadu 1920 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1920–1925, Tisky, č. 756, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0756_00.htm.

Návrh poslanců Fr. Zemínové, L. Pechmanové, inž. Záhorského, dra Klapky, dra Patejdla a druhůna přijímání právníček do všech oborů státní konceptní služby v Praze dne 12. března 1929 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1925–1929, Tisky,

č. 2121, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t2121_00.htm.

Návrh poslanců Fr. Zeminové, L. Pechmanové, M. Šmejcové, Inž. Záhorského, dra Patejdla a druhů na přijímání právníček do všech oborů státní konceptní služby v Praze dne 13. prosince 1929 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1929–1935, Tisky, č. 107, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t0107_00.htm.

Návrh poslanců Ir. Kirpalové, A. Sychravové, B. Karpiškové, M. Deutschové, F. Blatné a soudr. na zákon o ochraně matek a kojenců ze dne 30. listopadu 1920 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1920–1925, Tisky, č. 1042, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t1042_00.htm.

Návrh posl. M. Jurnečkové, F. Blatné, M. Šmejcové, A. Vetterové-Bečvářové a druhů na vydání zákona o titulu neprovdaných žen ze dne 19. května 1931 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1929–1935, Tisky, č. 1176, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t1176_00.htm.

Návrh poslanců MUDr. I. Hála, Sychravové, MUDr. Boh. Vrbenského a soudruhů na vydání zákona o částečném zákazu námezdného kojení ze dne 24. října 1922 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění republiky československé, 1920–1925, Tisky, č. 3821, [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3821_00.htm.

Projev Alice Masarykové z 10. ledna 1919 [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění československé, 1918–1920, Stenoprotokoly, 15. schůze [Cit. 6.3.2017], dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/015schuz/s015009.htm>.

Rezoluce k návrhu posl. dr. Hála o částečném zákazu námezdného kojení (zpr. t. 1919), aby v podnicích, zaměstnávajících větší počet dělnic, byla správa povinna opatřiti přiměřené místnosti pro kojení. 218, 2. VII. 1924; 582, IX. [online], Senát parlamentu České republiky, jmenný rejstřík [Cit. 6.3.2017], dostupné z: http://senat.cz/informace/z_historie/tisky/1vo/rejstrik/jmenny/pa.htm.

ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa, *Ženy ve vědě v letech 1840–1989*, 5. 3. 2008 [online], [Cit. 3.2.2017] dostupné z: <http://www.veda.cz/article.do?articleId=22769>.

Vládní návrh, jímž se doplňuje zákon ze dne 22. května 1919, č. 320 sb. z. a n. o obřadnostech manželské smlouvy a o rozluce manželství [online], Digitální knihovna Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, Národní shromáždění

československé, 1918–1920, Tisky, č. 1398, [Cit. 6.3.2017], dostupné z:
http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1398_00.htm.

9 SEZNAM ZKRATEK

AMP	Archiv města Plzně
APS	Archiv Poslanecké sněmovny
AUK	Archiv Univerzity Karlovy
ČSČK	Československý červený kříž
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
NA	Národní archiv
NS	Národní shromáždění
RNS	Revoluční národní shromáždění
ŽNR	Ženská národní rada

10 RESUMÉ

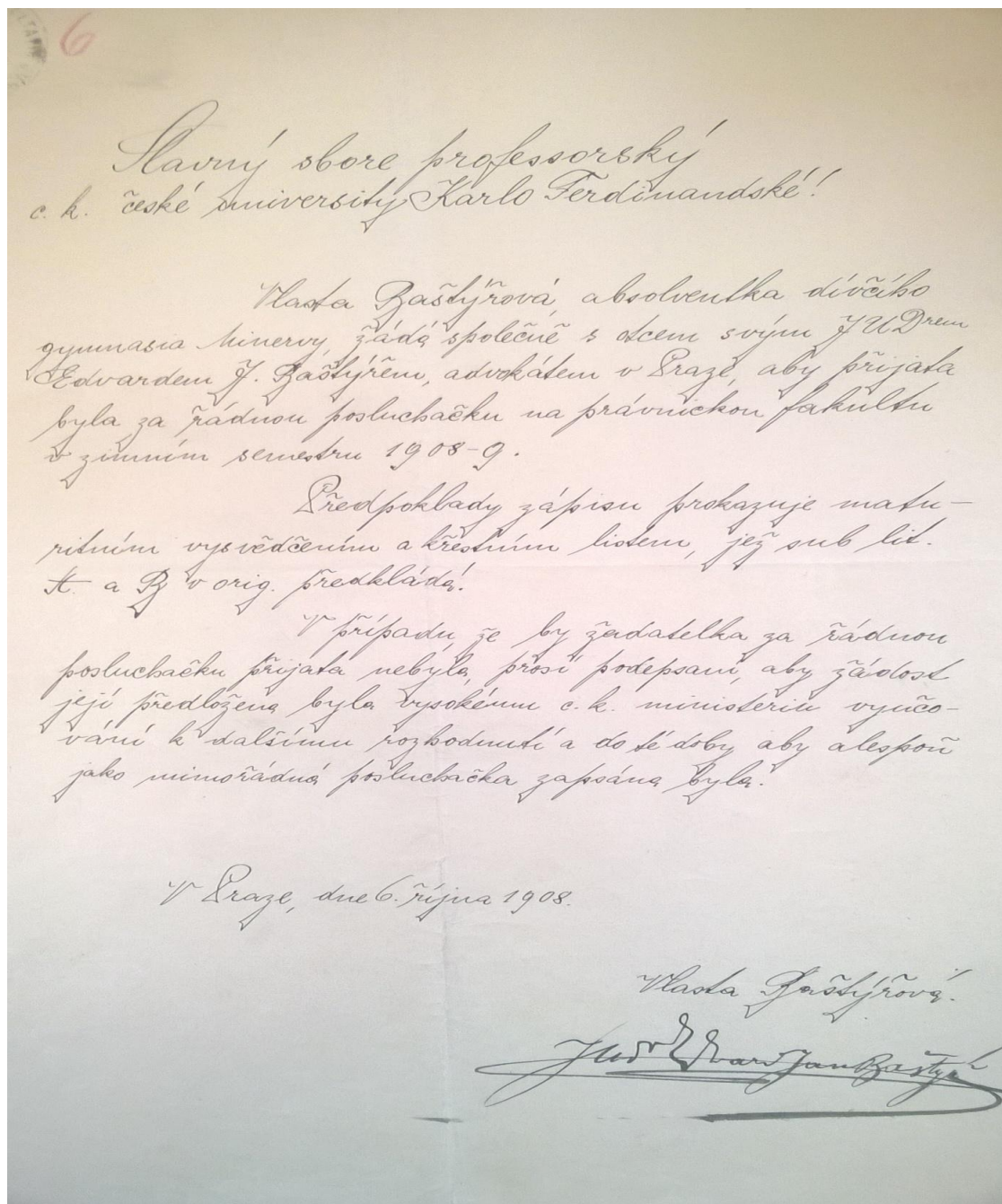
This thesis deals with the status of women in Czechoslovakia in the period from 1918 to 1938. The introductory chapter maps the changes in the status of women at the turn of the 19th and 20th century. Women movements were very active before the foundation of the first Czechoslovak Republic, mainly in the areas of women's access to education and female suffrage. The 1920 constitution saw women acknowledged as equal citizens of the newly established democratic Czechoslovak Republic and gender equality before the law was established as one of its main principles.

The family status of women has changed after the foundation of the Czechoslovakia. An amendment to the Marriage Act gave women the right to get married again after divorce and also introduced the duty for men to pay alimony to their ex-wives. In the first years of independent Czechoslovakia, women were allowed to study at any university without hindrances. Law schools first permitted women to study in 1918 and the Technical University did the same in 1920. Since 1923, women were also accepted to become members of the Academy of Sciences and Arts. Additionally, women were also permitted to find permanent jobs in the field they graduated in. The celibacy requirement that had previously been imposed on female schoolteachers was abolished and women were also allowed to become judges.

Women in Czechoslovakia were newly given the possibility to participate in public life. Women members of Parliament strived chiefly to establish equal rights of women and men in everyday life, but they were most interested in measures aiming to regulate the status of mothers and children. The final chapter deals with selected important women of the first Czechoslovak Republic: Františka Plamínková, PhDr. Alice Masaryková and MUDr. Anna Honzáková.

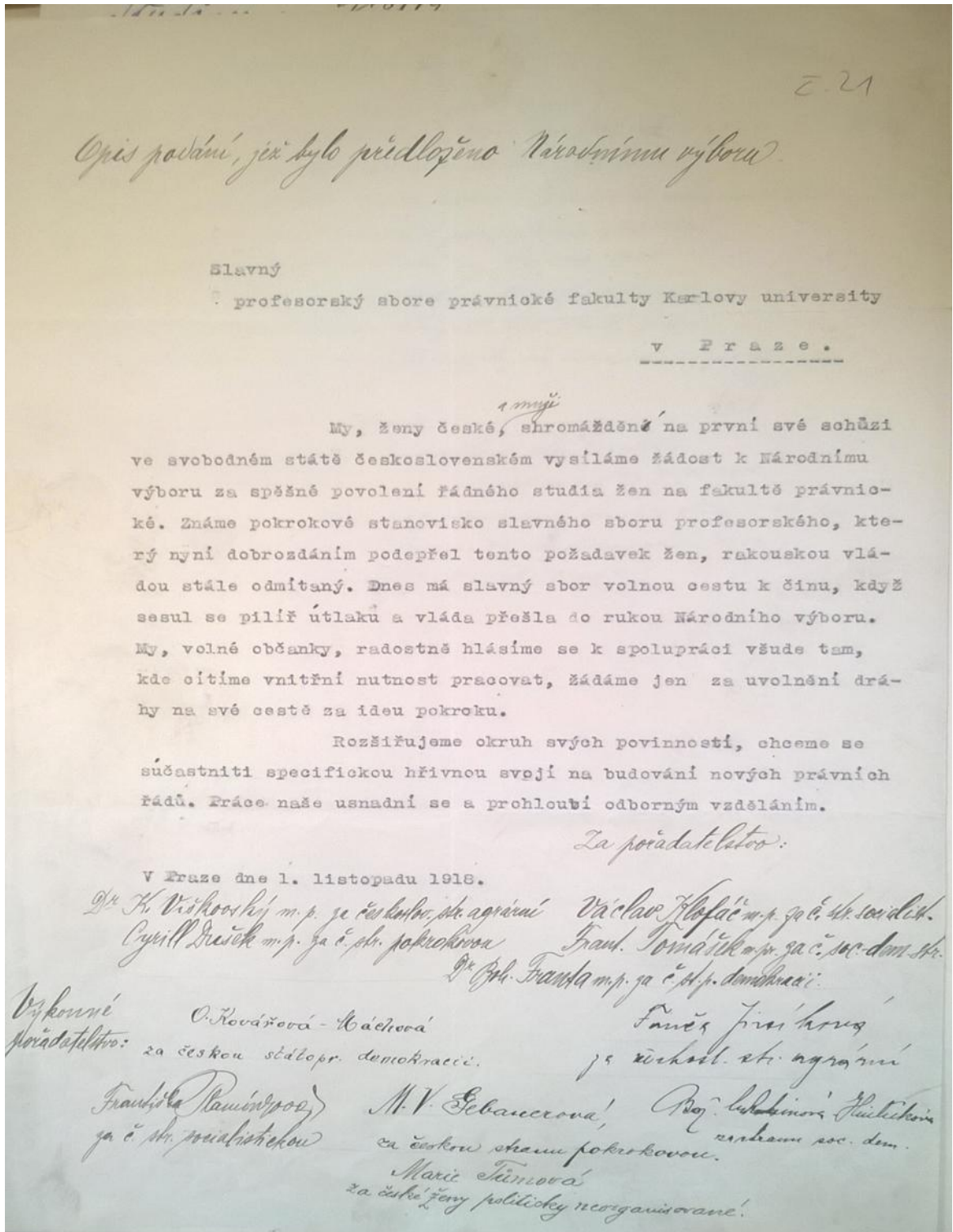
11 PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Žádost Vlasty Pastýřové o studium na právnické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity, dopis z 6. října 1908.

Převzato z: AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, karton 43, inv. č. 437,
Připustění žen k právnickým studiím a do státní služby 1900–1923.

Příloha č. 2 – Žádost odeslaná Národnímu výboru dne 1. listopadu 1918 za účelem povolení řádného právnického studia ženám.

Převzato z:

AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy, karton 43, inv. č. 437, Přípuštění žen k právnickým studiím a do státní služby 1900–1923.

Příloha č. 3 – Početní složení československého parlamentu v letech 1918–1939.

Počet členů	RNS 1918– 1920	1.VO 1920–1925		2.VO 1925–1929		3.VO 1929–1935		4.VO 1935–1939	
		PS	SE	PS	SE	PS	SE	PS	SE
Muži	246	269	139	290	146	290	146	292	145
Ženy	10	15	4	10	4	13	7	9	5
Celkem	256	284	143	300	150	303	153	301	150

V součtech jsou zahrnuti také náhradníci, kteří převzali mandát během volebního období. Proto je ve třech případech celkový počet členů komor vyšší, než určovala ústava.

Převzato z:

MUSILOVÁ, Dana, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky, 1918–1939*, České Budějovice 2007, s. 154.

Příloha č. 4 – Františka Plamínková (1875–1942).

Převzato z:
<http://www.femistory.cz/frantiska-plaminkova/>

Příloha č. 5 – PhDr. Alice Masaryková (1879–1966).

Převzato z:

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ea/Masarykova-Photo.jpg>

Příloha č. 6 – MUDr. Anna Honzáková (1875–1940).

Převzato z:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/Anna_Honzakova_1902.jpg